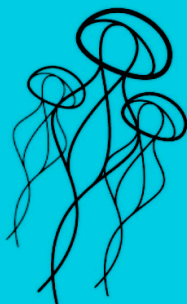
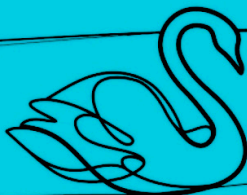
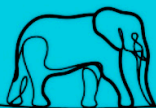

*Кейінгі қалыпты
уақытының оқырманы*

**THE
POSTNORMAL
TIMES
READER**

EDITED BY ZIAUDDIN SARDAR

ШТ «Қысқаша кітаптар топтамасы»

Кейінгі қалыпты уақытының оқырманы

Зияуддин Сардар

Халықаралық ислами ой институты

Бішкек 2023

УДК 297
ББК 86.38
С 20

Кітап демеушілері:
Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)
Херидон Вирджиния (АҚШ)
Білім интеграциясы институты (ИКИ)
Грузия Тбилиси

Кітаптың авторы: Зияуддин Сардар
Кітапты қазақ тіліне аударған: Әбуева Амина: – Б.: 2023
Кітап редакторы: Каратаев Ерлан

Бұл кітап авторлық құқықпен қорғалған. Ұжымдық құқыққа рұқсаттық туралы келісімге қолданылатын заңды ерекшеліктер мен ережелерді қоспағанда, кітаптың бірде-бір бөлігі баспагердің жазбаша рұқсатынсыз кез-келген түрде көшіріле алмайды. Бұл кітапта айтылған көзқарастар мен пікірлер автордың көзқарасы және баспагердің пікірімен сәйкес келуі міндетті емес. Сыртқы және шетелдік веб-сайттар жағдайында баспагер URL мекенжайларының дұрыстығына жауап бермейді және мұндай сайттардағы мазмұнның дәл немесе маңызды болатындығына кепілдік бермейді.

«Ихсан Хайрия» Қоғамдық қоры тарапынан жарыққа шыққан

Қырғызстан діни мұсылмандары басқармасы № 76

Кейінгі қалыпты уақытының оқырманы (Kazakh)

Зияуддин Сардар
ИИТ «Қысқаша кітаптар топтамасы»

© Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)
1444 АН/ 2023 СЕ
Paperback ISBN 978-9967-493-18-6

The Postnormal Times Reader (Kazakh)

Ziauddin Sardar
ИИТ «Books-In-Brief Series»

The International Institute of Islamic Thought (IIIT)
1441 АН/2020 СЕ
Paperback ISBN 978-1-56564-958-3
ИИТ
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

Барлық құқықтар сақталған

ISBN 978-9967-493-18-6

УДК 297
ББК 86. 38

Халықаралық ислами ой институтының “Қысқаша кітаптар топтамасы”

ХИОИ қысқаша кітаптар топтамасы – бұл оқырмандарға түпнұсқаның негізгі мазмұнын түсінуге мүмкіндік беретін жинақталған түрде жазылған Институттың негізгі басылымдарының құнды жинағы. Қысқа, оқуға жеңіл, уақытты үнемдемейтін пішімде шығарылған бұл реттілік үлкен көлемді басылымды мұқият қарап шығуды ұсынады және оқырмандарды түпнұсқаны әрі қарай зерттеуге ынталандырады деп үміттенеміз.

Біз жедел ауысулар кезеңінде өмір сүреміз. Жаңа үрдістер, технологиялар мен дағдарыстар тез пайда болады және әдеттегі әлеуметтік және саяси көріністерді өзгертеді. Терең тарихи тамыры бар, қалыптасқан және жазылған армандар бір сағатта түбегейлі өзгерілуі мүмкін. Дәстүрлі емес және ерекше ұғымдар мен оқиғалар жоқтан пайда болуы, көбеюі және басым болуы мүмкін. Соңғы бірнеше жылда ғана Еуропа мен АҚШ-та беделқұмарлық және әсіре оң жақтағы, Британияның Еуропа Одағынан шығуы, сол Одақтағы опырылулар, киберсоғыстың пайда болуына куә болды. Қытай бұрынғыдан да үстем ерекше қуатты мемлекет болып табылады. Эбола және Зика вирусы сияқты жаһандық індеттер. Кліматтың өзгеруі төтенше ауа райы құбылыстарына әкеледі. Жүргізушісіз автомобильдер. Жасанды ақыл. «Жалған жаңалықтар». «Балама Мәнбілер». «Кейінгі Шындық». «Жойғыш технологиялар», олар бәрін бұзады және жиі сыбайлас. Барлығы тұрақты қозғалыста, ештеңеге сенуге болмайды. Біз қалыпты деп санайтынымыздың бәрі көз алдымыздан ғайып болып жатады. Кейінгі қалыпты дәуірдің теориясы белгісіздік басым

тақырып, ал надандық құнды қоғамдастық болып табылатын, тез өзгертін әлемді ұғынуға тырысады. Кейінгі қалыпты уақытының оқырманы – бұл біздің дәуіріміздің қарама-қайшы, күрделі және бей-берекет табиғаты туралы еңбектерінің жаңашыл жинағы. Ол кейінгі қалыпты уақыттың бастамасын, теориясын және әдістерін қамтиды; ауа райының өзгеруін, басқарудан, Таяу Шығыстан, дін мен ғылымнан бастап, кейінгі қалыпты уақыт тұрғысынан көптеген мәселелерді қарастырады. Оқырман кейбір жергілікті және біздің өтпелі ғасырдың жаһандық мәселелерін салыстыра отырып, біздің тасқынды-қалаймақан болашағымызды бағдарлау әдісін ұсынады.

Зияуддин Сардар түпнұсқасының қысқартылған басылымы
КЕЙІНГІ ҚАЛЫПТЫ УАҚЫТЫНЫҢ ОҚЫРМАНЫ
ISBN PPK: 978-1-56564-991-0
2017

Не болып кетті?

Зияуддин Сардардың кіріспе сөзі

Сіз артқа назар аударасыз ба? Ли Гейтс, “*Ақша монстры*” фильмінде “Сіздің ақшаңыздың қайда екендігі туралы түсінігіңіз жоқ. Сіз өзіңіздің банкіңізге кіріп, қоймаңызды ашып, алтын кірпішіңізді көрсете алатын едіңіз. Енді олай емес. Сіздің ақшаңыз, сіз өзіңіздің барлық күш-жігеріңізді салған нәрсе – бұл талшықты-оптикалық кабельдердің үлкен желісі арқылы өтетін бірнеше фотоннан тұратын энергия. Неліктен біз мұны жасаймыз? Біз оны тезірек болуы үшін жасадық, өйткені сіздің ақшаңыздың тез болуы абзал. Басқа жігіттерге қарағанда тезірек. Бірақ егер сіз тез сауда-саттық, тез табыс, барлығын тез жасауды қаласаныз, кейде сіз «жеңіл көлік тігершігін жарып жібере аласыз».

Сау және уақтылы бақылау; бұл тігершіктің тесігі емес – машина мен жолдың өзі толықтай бүлінген. Жарылыстар барлық жерде орын алады және қорқынышты жүйелілікпен қатар жүретін сияқты. 2016-жылы біз бұрын-соңды болмаған оқиғалардың куәсі болдық. Сирия, Ливия және Иракта жалғасып жатқан қақтығыстар босқындардың теңдессіз сәйкестігіне әкеледі. Франция, Германия және АҚШ-тағы жаппай атыс. Сол қанат беделқұмарлығы, Джереми Корбинді Ұлыбританиядағы Лейбористік партияның жетекшісі және Берни Сандерсты АҚШ-тағы «саяси төңкерістің» жетекшісі қылды. Франциядағы, Аустриядағы, Голландиядағы, Польшадағы, Венгриядағы оңшыл беделқұмарлық Еуропадағы билікке әсіре оң күштерін әкелуі мүмкін. Зика вирусы. Колумбиядағы дәуірлік бейбітшілік келісімінен бас тарту. Оңтүстік Қытай теңізіндегі Қытай мен Жапония арасындағы шиеленістің асқынуы. Филиппиндегі есірткімен, өзінің шамданушылық соғысында қажетіне қарай кедей адамдарды өлтіруді қорғайтын президент Родриго Дутерте. Британияның Еуропа Одағынан шығуы. Еуропалық Одақтағы опырылулар. Жане де, әрине, Дональд Трамп. Әлеммен бір нәрсе дұрыс емес.

Сонымен не болды?

Бірқатар академиктер, ойшылдар, жазушылар мен түсініктемешілер не болып жатқанын он жылдан астам уақыт бойы анықтауға тырысып келуде. Шын мәнінде олардың барлығы біз қалыпты, дәстүрлі немесе ортодоксалды деп саналған нәрселерге деген сеніміміз жоғалған немесе жоғалып жатқаны туралы айтады.

Қалыпты нәрсе, қалай анықталса да, буланып кетіп жатыр. Біз «Кейінгі қалыпты уақыт» деп аталған нәрсеге қарай жылжудамыз. Бұл оқырман кейінгі қалыпты уақыттар теориясының дамуын кестеден бастайды, оның негізі қалыпты ғылымнан басталады және кейбір негізгі құжаттар мен мақалаларды біріктіреді. Менің мұндағы мақсатым – кейінгі қалыпты уақыттар теориясына шолу жасау және жақында болған оқиғаларды осы назардың шоғырлануы арқылы қалай түсінуге болатындығын көрсету.

Кейінгі қалыпты уақытының оқырманы полилогтардың құндылықтарын бейнелейді және әңгімелейді, болашаққа апаратын жолда салынып жатқан үйіндіден шығуыдың маңызды құралы. Кейінгі қалыпты уақыттың дәрістер жинағы аяқталмаған жұмыс болып қала береді. Демек, оқырман уақыт өте келе жаңа басылымдармен бірге өзгеріп, дамиды. Бірақ әрдайым мәтіннің әртүрлілігі мен көптігі, сіздің үлесіңізді құптайтын кеңістік болады.

ШЫҒУ ТЕГІ ЖӘНЕ ТЕОРИЯСЫ

Келесі ғасырдың ғылымы

Сильвио О. Фунтович және Джером Р. Рейвз

Ғасырлар бойы ғылым, салтанат пен нық сенімнен кейін, қазір оның негізін құрайтын жаһандық өнеркәсіпті жүйенің дертін түзетуге арналған. Бірнеше жыл бойы, соның ішінде білім беру саласында, білім беру және надандық саласында мәнбілер мен құндылықтардың ескі дихотомиясы («дихотомия» (грек тілінде: *διχотоμία*: *δίχῆ*, «екіге» + *τομή*, «бөліну») – қосарланғандық, бір-бірінен гөрі іштей байланысты екі бөлікке дәйекті бөлу/бөліну) жүзеге асырылды. Осы жаңа ұстанымға сәйкес келетін ғылым болжамсыздық, толық емес бақылау және көптеген заңды болашақ көріністер туралы болжамдарға негізделетін болады. Бұл дәуір үшін қолайлы ғылым – «кейінгі қалыпты» ғылым.

Кейінгі қалыпты ғылымда белгісіздікке жол берілмейді, ол басқарылады және құндылықтар қабылданбайды, бірақ айқын түсіндіріледі. Ғылыми дәлелдердің мысалы-немқұрайлы жалпылау емес, аралық-белсенді сұхбат.

Ғылымның бұл жаңа түрінде шешім қабылдаудағы ғылыми деректерді бағалау үшін «кеңейтілген қоғамдастық» қажет [1]. Саяси сұхбаттардың жаңа қатысушыларына заңдылықтың кеңеюі әр түрлі болашақ көріністер мен нысандар арасында өзара құрметпен, ғылым өмірінде шынайы және тиімді демократиялық құрамдас бөлікті дамыту мүмкіндігін арттырады.

Табиғаттың зертхананы қайта басып алуы

Табиғаттың өзіне бұдан былай жабайы және қауіпті деп қарау керек емес. Біздің технологияларымыз бен медицинамыз бірге табиғатты

болжамды және ішінара басқаруға мүмкіндік берді. Бұл жетістіктің жағымсыз жағы – ол тұрақсыз болуы мүмкін. Ғылыми әдістің жеңісі, оның барлық басқа білудің тәсілдерінен үстемдігіне әкелді. Жалпыға ортақ тәжірибе және жасау және өмір сүру дағдылары мұрагерлікке деген үміттерін жоғалтты. Қоғамдық шешім қабылдаудың ұтымдылығы ғылыми болып көрінуі керек. Қазір ғылыми сараптама бізді саяси шешімдер қабылдауға қабілетсіз жағдайға алып келді.

Белгісіздік пен сапаның орталықшылдығы

Белгісіздік пен сапа ғылыми әдіснаманың шеткері аймағынан орталық ұғымға айналады. Саясаттың жаңа мәселелерінде оларды дәстүрлі ғылыми мәселелерден ажырататын ортақ белгілер бар. Олар ауқымды әмбебап және әсер етуде ұзақ мерзімді болып табылады. Олардың әсері туралы мәліметтер түбегейлі жеткіліксіз. Бұл құбылыстар жаңа, күрделі және өзгермелі бола отырып, өздері түсінікті емес. Саясат нақты болжау негізінде жүре алмайды. Біздің надандығымызды пайдалану үшін жаңа әдістерді әзірлеу қажет [2]. Ол үшін әдіснамалық, әлеуметтік немесе әдепті пайымдауларды алып тастай отырып, әдістерге толық сүйенуден түбегейлі түрде бас тарту қажет.

Мәселені шешу стратегиялары

Белгісіздік пен шешімнің себептері – ғылымды дәстүрлі сипаттайтын төлсипаттардың қарама-қайшылығы, нақтылық пен құндылық бейтараптығы. «Жүйелер белгісіздігі» арнайы сөзі мәселе күрделі шындықты түсінуге немесе басқаруға қатысты деген қағиданы білдіреді. Шешім қабылдаумен біз әр түрлі мүдделі тараптар арқылы осы мәселеге қатысты барлық шығындар, жеңілдіктер және құндылық міндеттемелерін түсінеміз. Мұны түсіну арқылы біз мәселелерді шешудің үш түрін сипаттай аламыз.

Қолданбалы ғылым

Мәселені шешу стратегиясын («*стратегия*» (ежелгі грек сөзінен *στρατηγία* – «қолбасшының өнері») ұзақ уақытты қамтитын жалпы, егжей-тегжейлі емес жоспар, күрделі мақсатқа жету жолы, әскери істерде, кейінірек жалпы кез келген адам әрекеті. Стратегияның міндеті – негізгі мақсатқа жету үшін қолда бар қорларды тиімді пайдалану (іс-қимыл тәсілі ретінде *стратегия* негізгі мақсатқа тікелей жету үшін қолда бар қорлар жеткіліксіз болған жағдайда ерекше қажет болады) түсіндіру ең таныс стратегиядан басталады: қолданбалы ғылым. Бұл екі жүйенің белгісіздігі мен шешім қабылдау деңгейінің төмендігі кезінде болады. Шешім қарапайым, қысқа да нұсқа болады. Мәселе қарапайым, басқатырғыштармен шешілуі мүмкін. Шешімдердің белгісіздігі де, сыртқы көзқарастары да төмен болған жағдайда, жобаларды сараптау мен құжаттарды қараудың дәстүрлі үдерістері белгілі мәселелерге қарамастан жақсы жұмыс жасады.

Кәсіби кеңес беру

Кәсіби кеңес беру қолданбалы ғылымды қамтиды, бірақ оларды шешудің әртүрлі әдістемесін қажет ететін мәселелермен айналысады. Жоғары деңгей дағдыларына байланысты жеке пайымдау қажет, ал анықталмағандық қазіргі кезде әдістемелік деңгейде. Шешімге қатысты талаптар да күрделі. Тапсырмаға сәйкес мақсаттар үшін әр түрлі мүдделі тараптар мен табиғи жүйелер қатысатын қайшылықтар болады.

Кәсіби міндеттер ерекше жағдайлармен айналысады. Жеке құрамдас бөлік сәйкесінше маңызды бола бастайды. Ғалымдар тек қолданбалы ғылымға қатысты мәселемен келіспейтін болса, көпшілік шатасуы немесе көңілі қалуы мүмкін. Айқындықтың пайда болуы ғылыми қателіктің жоғалуын өтеуден гөрі көбірек болуы керек.

Кейінгі қалыпты ғылым

Қазір біз жүйенің белгісіздігі немесе шешім қабылдау мүмкіндігі жоғары мәселелерді шешу стратегиясының үшінші түрін қарастырамыз. Біз қалыпты ғылымның жұмбақтарды шешуге арналған жаттығулары бұдан былай қауіптер мен қоршаған ортаға қатысты мәселелерді шешуге сәйкес келмейтінін көрсету үшін «кейінгі қалыпты» деп атаймыз.

Кейінгі қалыпты ғылым өзінің әдеттен тыс ерекшелігі болып табылады, оның мәселелерді шешуде «жұмсақ құндылықтарға» қатысты дәстүрлі үстемдігі өзгерді. Бұған шешім қабылдау үдерісіне ғылыми енгізуді қамтамасыз ететін болжамдар жиынтығы қажет. Бірақ барлық себептік құрамдас бөліктер қысылтаяң емес, барлық мәнбілер болғанша күту басқа абайсыздықтың бір түрі болар еді.

Белгісіздік жүйелерден гөрі әдептілікке қатысты. Саясаттың жаңа мәселелері болашақ ұрпақтар, басқа түрлер және жалпы планеталық орта сияқты жаңа мүдделі тараптардың әл-ауқатына қатысты. Мұндай мәселелерді шығармашылық тұрғыда шешуге барлық тараптардың сұхбаты ғана қол жеткізе алады.

Кеңейтілген Құрдастар Қауымдастықтары

Кейінгі қалыпты ғылымда өнімдерде де, үдерістерде де белгісіздіктердің алуан түрлілігі адамдардың салыстырмалы маңыздылығын арттыруды талап етеді. Өмір мен өмір сүру құралдары осы мәселелерді шешуге байланысты жалпы қағидалардың «артқы аулаларда» қалай іске асырылатындығы туралы терең білімдерге ие болады. Олар сонымен бірге әзіл-оспақтар, бейресми сауалнамалар және бейресми тәсілмен жарияланған ресми ақпараттармен бірге қол жеткізілмеген мәнбілерге ие болады.

Қорытынды

Саясаттың жаңа қауіп-қатері мен қоршаған ортаны қорғау жаһандық болып табылады, олардың ауқымы жағынан ғана емес, сонымен бірге олардың ғылыми-зерттеу нысаны ретіндегі күрделілігі, кеңдігі және жаңалығы болып табылады. Қазіргі уақытта ғылымның қызметі білім мен әдепнама саласындағы шешілмейтін белгісіздіктерді басқаруды және әр түрлі заңды болашақ көріністер мен таным тәсілдерін тануды қамтиды. Қалыпты жағдайдан кейінгі жауап – бұл қиындықты мойындау, содан кейін белгісіздік пен әртүрлілікті құптау арқылы қайта бірігуге кірісу.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. С. О. Фунтович және Дж. Р. Равец, «Тәуекелді бағалаудың үш түрі және кейінгі қалыпты ғылымның пайда болуы», Д. Соудинг пен С. Кримский (редакторлар), *«Тәуекел теориялары»* (Нью-Йорк: Гринвуд Пресс, 1991-жыл)
2. Дж. Р. Равец, «Пайдалы білім, пайдалы надандық: саясатпен толық емес ғылым салдары», Дж. Р. Равец, *«Биліктің күшпен бірігуі»* (Лондон: Касселл, 1990-жыл)

КЕЙІНГІ ҚАЛЫПТЫ УАҚЫТҚА ҚОШ КЕЛДІҢІЗДЕР

Зияуддин Сардар

«Жаңбыр ешқашан жаумайды, бірақ төгіледі» дейді мақал. Бұл соңғы уақытта көп кұйылуда. Егер климаттың өзгеруінің бірнеше қатері бізге ұйқысыз түнді қамтамасыз ету үшін жеткіліксіз болса, біз қазір тарихтағы ең нашар құлдыраулардың біріне түсіп отырмыз. Дем алуға үлгермес бұрын, шошқа тұмауының індеті жер шарына еніп кету қаупі төнді. Мұның бәрін артта қалдыру – табиғи дағдарыстың төмендеуі, ядролық қарудың таралу қаупі және лаңкестіктің үнемі қауіп-қатері. Біз банкирлерді жек көреміз, саясаткерлерімізге сенбейміз және жұмысымызбен балаларымыздың қауіпсіздігі мен біздің қоғамның күйзелісі туралы үнемі алаңдаймыз. Ештеңе нақты, нақты кепілдендірілген немесе толығымен қауіпсіз емес.

Кейінгі қалыпты уақытқа қош келдіңіз. Эспириту дель тьемпо (испан тілінде: *espíritu del tiempo*, қазақ тіліне аудармасы: Уақыт рухы) белгісіздікпен, тез өзгеруімен, билікті қайта бағдарлаумен, көтерілістермен және бей-берекет мінез-құлықпен сипатталады. Біз ескі ортодоксия («*ортодóксия*» («ортодóксалдық») – грек тілінен: *óρθοδοξία* «тікелей пікір»; «дұрыс оқыту»; «құқылы сенім», «құқылы наным»; *óρθός* «тікелей»; «дұрыс»+*δοκέω* «пікірге ие болу», «сену»). Көбінесе бұл арнайы сөз діни, пәлсапалық, саяси немесе осы ілімнің сөзбе-сөз және түпнұсқалық түсінігіне барынша сәйкес келетін кез келген басқа көзқарасқа сілтеме жасау үшін қолданылады) өліп, жаңалары әлі дүниеге келмейтін кезең арасында өмір сүріп жатырмыз, және мағынасы бар нәрселер өте аз сияқты. Бұл кез-келген таңдау қауіпті болып көрінетін, егер ол тұңғықтың түбіне жеткізбесе де, күйреуге әкелуі мүмкін.

Біз әдеттегідей, дәстүрлі және ортодоксалдық ретінде қабылдаған көптеген нәрселер енді жұмыс істемейді. Әлемнің өзі қазір әлдеқайда сенімсіз жер. Саясаткерлерге сенетін немесе оларды құрметтейтін ел жоқ. Жаһандық жылырудың кесірінен ауа-райының кезеңдеріне тіпті сенуге болмайды.

Бұл бір мезгілде және бірнеше дағдарыстар болатын кезең. Бұл бәрі дұрыс емес болып жатқан мағынада емес; бұл керемет түрде, жаһандық ауқымда және бірнеше, қатар жолмен теріс кету мағынасында. Осылайша біз өзімізді қалыпты жағдайдан алшақтататын жағдайға тап боламыз; және кейінгі қалыпты атырапқа кіреміз. Барлық осы сәйкессіздіктер 3Т (үш түсінікпен) байланысты: күр-делілік, бей-берекеттік және қарама-қайшылықтар – кейінгі қалыпты уақытты қалыптастыратын және қозғаушы күштер.

Күрделілік

Қазіргі кезде бізде кездесетін барлық нәрсе дерлік күрделі. Күрделілік дегеніміз біздің көптеген мәселелеріміздің әлемдік ауқымда болуының табиғи қосарлы өнімі.

Жаһандану бізді өзара тәуелді етіп қана қоймай, сонымен бірге өзара байланыстарды ұлғайту арқылы күрделілікті арттырады. Ешнәрсе оқшау жағдайда пайда болмайды. Егер бұл жеткіліксіз болса, барлығын одан да күрделі ететін тағы бір бағыт бар; заттар тез өзгереді және жиі бір уақытта болады. Бізге пайда болған күрделілікті түсіну қиын және онымен күресу мүмкін емес.

Күрделілік бізге маңызды сабақ береді: бақылау және сенімділік ұғымдары ескіруде. Біздің уақытымызда біз ойластырылмаған нәтижелер туралы ойлауға, байқауға және оларға жауап беруге, пікірталас пен келісімді реттеуге уақыт тіпті жетпейтін болды.

Бей-берекеттік

Күрделілік дегеніміз бей-берекеттіктің алдын-алушысы және қажетті шарт. Бей-берекет мінез-құлық сирек кездесетін құбылыс емес. Бірақ бей-берекеттік теориясының талабына сай әрекет ететін өркениеттерді, тұтас қоғамдарды немесе шынымен жер шарының барлық тұрғындарын көру өте ерекше. Бәрі бір-бірімен байланыстырылған және желіде болғандықтан, кез-келген жерде үзілістің пайда болуы, желінің басқа бөліктерін қозғамай, тіпті бүкіл желіні бұзады. Сонымен қатар, оң пікірлердің әлеуеті өте зор. Ұялы телефондардың, электрондық пошталардың, блогтардың, Твиттердің және тәулік бойы жұмыс істейтін ақпарат құралдарының арқасында біз үнемі хабардармыз. Біз бірден жауап қайтаруымызға дайындалып, тізбекті жауап қайтарулардың жаңа үлгілерін ашуға арналған құралдармен жабдықталғанбыз.

Күрделілік сияқты, бей-берекеттікте бізге үйрететін іргелі сабақ болып табылады: жеке және әлеуметтік жауапкершілік, есеп беру – бұл біздің ұжымдық өмір сүруіміздің басты себепшарты. Дарашылдық – апатқа әкелетін ұйғарым.

Қарама-қайшылықтар

Сансыз бәсекелестік мүдделер мен ойлар намасылар, әрлендірмелер мен қалаулар бар күрделі, желілік әлем, бей-берекет әрекет ете отырып, қайшылықтарды жоюдан басқа көп нәрсені істей алады. Кейінгі қалыпты кезеңде біздің ерекше назар аударуды қажет ететін екі қарама-қайшылық бар.

Бірінші мәселе өзгеруге қатысты. Бәрі үнемі өзгеріп отырды, бірақ олар қазір қарқын алып келе жатқан қарқынмен өзгерген жоқ. Көрсеткіштік үдеу қазір ережеге айналды. Дегенмен, ғаламшардың үлкен буындықтары мен біздің әлеуметтік өміріміздің аймақтары квазиорныққан (тепе-теңдік үдеріс) болып табылады. Неғұрлым көп нәрсе өзгерсе, соғұрлым олар бұрынғы қалпында қалады.

Екінші қайшылық білімге қатысты. Біздің біліміміз барлық салаларда секіріс пен көбейіп жатқан кезде, біз өзіміз бұрынғыдан гөрі надан болып көрінетін сияқтымыз.

Надандық әдеттегі зерттеулер арқылы шешілмейді; бізде оның болмысы туралы түсінік жоқ. Сонымен, біз үшжақты білместікке немесе «кубтағы надандыққа»: біздің білмеуімізді білмеу, соңғы оқиғалардың ықтимал қауіп-қатерлерін іштей білмеу және ақпараттың шамадан тыс жүктелуінен туындайтын надандық. Надандық ойлаудың түбегейлі жаңа тәсілдерін қажет етеді.

Белгісіздік

Қарама-қайшылықтар, күрделілік пен бей-берекеттік үдемелі өзгерумен ұштасқан кезде, белгілі бір нәтиже белгісіздік болып табылады. Белгісіздік біз сенімді бола алатын жалғыз нәрсе болуы мүмкін, бірақ бұл ыңғайлы емес, сонымен бірге саяси немесе әлеуметтік тұрғыдан қолайлы, нақты қиын таңдауды талқылауға негіз бола алмайды.

Надандық пен белгісіздік үйлесімі, сондай-ақ бей-берекет мінез-құлық үрдісі, қарама-қайшылықты талдау және қауіпсіздік пен тәуекелдердің күрделі мәселелері – осының бәрі біздің «әдеттегідей кәсіпкерлік» нұсқалардың қазір қауіпті ескіргенін білдіреді.

Ізгіліктері

Біз жаңа қалыпты заманымызға жолымыз туралы уағдаластық. Мәселе, алайда, кеңістік, уақыт және дәйекті пікірталастарға қатысуға дайындық барынша шектеулі, сонымен-ақ күрделі, қарама-қайшы және бей-берекетті болып табылады. Кейінгі қалыпты өмір сүру жолын табу үшін біз келіссөздер жүргізуді, түрлендіруге ұмтылуды үйренуіміз керек.

Ақылақ, оны шығарып алу керек сипаттамаларының кейінгі қалыпты заманнан бері, бұл ғасырлық игілік: мойынсұну, қарапайымдылық пен жауапкершілік. Кішіпейілділік, қарапайымдылық және жауапкершілік – бұл ажырамас ізгілікті, белгісіздік пен қиындық жағдайындағы қажетті өмір сүру жағдайы. Белгілі бір жағдайлардың белгісіздігі мен күрделілігін мойындай алмау техникалық қана емес, сонымен қатар әдепті қате болып табылады [1]. Шынында да, әдептілік, тек әдепнама ғана бізді кейінгі қалыпты тұғырықтан шығара алады.

Адамзатқа белгілі кез келген әлеуметтік, мәдени, саяси, пәлсапалық және діни көзқарастар өзінің жеке әдепті ережелерімен қалай айналысу керектігін үйретуі керек. Біз жасауымыз керек әдептік пікірталас пен есеп беру шындыққа ешқандай дара иелік жоқ деген кейінгі қалыпты аксиоманы («аксиома») (ежелгі грек сөзі *ἀξίωμα* «мәлімдеме», «ұстаным», *ἀξίωσις* – «мен лайық деп санаймын», «талап етемін», «дегенін істетемін») немесе *postulátum* (латынның *postulatum* сөзінен – сөзбе-сөз «қажет» дегенді білдіреді) – осы теорияның шеңберінде дәлелдеуді қажет етпей ақиқат деп қабылданған және оның басқа ережелерін дәлелдеуде қолданылатын кез келген теорияның бастапқы ұстанымы, олар өз кезегінде теоремалар деп аталады) қабылдаудан басталуы керек. Егер дұрыс немесе бұрыс жауаптар болмаса, әр көзқарастағы әркімнің өз үлесін қосуы мүмкін, кез келген адам ықтимал шешімнің белгілі бір бөлігін алуы мүмкін. Бұған қосу керек нәрсе – бұл әдептік түсініктілік, біздің бәріміз надандықтың астына түсетінімізді және ешқайсымыз дұрыс жауап бере алмайтындығымызды мойын даймыз. Кейінгі қалыпты жағдайларда икемділік, бейімделу және әр түрлі бастапқы жағдайларға сезімталдық біздің жауап алуымыздың әр түрлілігін арттыру үшін әдепті өткірлігімізді дамытуды талап етеді.

Елестету

Кейінгі қалыпты уақытта күресудің ең маңызды құрамасы – қиял және шығармашылық.

Неге?

Себебі бізде күрделілікпен, қайшылықтармен және бей-берекеттікпен күресудің басқа жолы жоқ. Қиялдау – қарапайым негізделген талдаудан жоғары жинақтауға апаратын негізгі құрал. Біз жолдан кейінгі кезеңнен шығу жолын елестетуге мәжбүр боламыз.

Біздің қазіргі таңғажайып әсеріміз қиялдың сәтсіздігін білдіреді. Әрине, біз қателіктерімізден сабақ аламыз және болашақ одан да жақсы және гүлденетін болады. Бұл қауіпті елес. Жақсы жолдарды елестету керек. Біз түсініспеушілік пен тәуекелдерді мойындай алатын әдепті қиялға мұқтажбыз және біз ең көп қажет ететін қайырымдылықты әлпештеп отырып, күрделілік пен әртүрлілік арқылы жұмыс істейміз. Бұл біздің ең жақсы үмітіміз, біздің адамзат және біздің ғаламшарымыздың тұтастығы мен сақталуына біздің елестететін болашағымызға қол жеткізе алатындымызға кепілдік беру үшін жасауға тура келетін таңдау үшін өз жауапкершілігімізді алу.

Ұсынымдар

1. Пол Силлерс, «Күрделілік, деконструкция («*деконструкция*») (латын тілінен аударғанда *de-* «жоғарыдан төменге»; «кейін қарай») + *constructio* «құрылыс»; «түсіну») қазіргі пәлсапа мен өнердің тұжырымдамасы, таптаурынды жою немесе жаңа мәнмәтінге қосу арқылы түсінуді білдіреді) және *релятивизм*» («*релятивизм*») (латын тілінен *relativus* – салыстырмалы) – салыстырмалылықты толық ақиқат ретінде қабылдау және білім мазмұнының шарттылығынан тұратын әдіснамалық қағида), Теория, қоғам және мәдениет. 22 (5), 2005-жыл, 255-ші және 267-ші беттер.

КЕЙІНГІ ҚАЛЫПТЫ УАҚЫТҚА ҚАЙТА ҚАЙРЫЛУ

Зияуддин Сардар

Мен «Кейінгі қалыпты уақытқа қош келдіңіз» кітабында алдын ала болжау және болашақ зерттеу мәліметінен алынған ойларды жинақтауға тырыстым. Кейінгі қалыпты талдау енді ғылымнан болашақты зерттеуге, саяси талдауға, экономикалық барлауға, сәулет пен мәдени мұраға тарады.

Мұнда мен осы мақалада кейбір жауаптарды сынай келіп, көтерілген сұрақтардың кейбіріне жауап беруге тырысамын, кейінгі қалыпты жағдайдың кейбір сипаттамаларын анықтау, көкжиектен тыс жасырынып жатқан кейінгі қалыпты бөліп, және «Кейінгі қалыпты болу» деген не екенін зерттегім келеді.

Кейінгі қалыпты уақыт және оның разылығы (наразылығы)

Айқын сұрақ: егер қалыптылық түсінігі жоқ болса, бізде кейінгі қалыптылық түсінігі қалай болмақ? Қалыптың не екенін кім анықтамақ?

Кейінгі қалыпты талдауда біз жиі кездесетін жағдайды қалыпты деп санаймыз: әдеттегідей қалыпты ретінде қарастырылатын, жасалатын және істейтін және білетін, тәртіпті құрылымдар мен шәкіртақымен бекітілген, дәстүр ретінде қабылданатын, жасалатын нәрсені болжай және басқара біледі. Бұл кейінгі қалыпты уақыт (КҚУ) теориясы, қабылданған қалыпта жұмыс істемейді.

КҚУ теориясымен жұмыс істейтіндер бес негізгі себептерден кейінгі қалыпты уақытты таңдады. Біріншіден, ол апокалиптикалық («*Апоκάλιψις*») (койне тілінде – жалпы грек тілінде: *ἀποκάλυψις* – «жаңа білімдер», «аян», «ашу»; «жабынды алып тастау») – Жаңа Өсиеттің соңғы кітабының «Құдай Сөзін Насихаттаушысы

Иоанның Уаһиі» бірінші сөзінен кейін атауы; Иса Мәсіхтің Екінші Келуінің алдындағы апаттар мен ғажайыптардың сипаттамасы. Жылнамалық тәртіпте көрнекті қолжазбалар) реңктерден аулақ болады. Екіншіден, бұл агенттікке баса назар аударады. Үшіншіден, бұл біздің назарымызды күрделілікке, қарама-қайшылықтар мен сенімсіздікке аударады және біз бұл мәселені қалай түсінуге болатындығын білеміз. Төртіншіден, КҚУ-тың сенімді теориялық негізі бар. Бесіншіден, теориялық жұмыс бізге кейінгі қалыпты уақытты болашақтарға нақты бағытта бағыттау мен мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Ракеш Капур [1] КҚУ батыстық теория немесе тұжырымдама деп тұжырымдады. Ақиқаттан ештеңе болуы мүмкін емес. Біріншіден, Шығыс пен Батыстың шекаралары өзгеріп қана қоймай, бұлыңғыр және ажырамас болып қалды. КҚУ – батыстық та, шығыстық та түсінік емес; бұл жай біздің дәуірімізді сипаттайтын және түсіндіретін теориялық шеңбер.

Бұрын біз ұқсас кедергілер мен «оғаш уақыттармен» бастан өткерген уәжіміз туралы және Сэм Коул [2] айтқандай, «жеткілікті жасырын білім қоры» мен жоғары деңгейдегі бірте-бірте дамуды ескере отырып, біз барлық мәселелерімізді шеше аламыз сондықтан қазіргі жолымызда жүруіміз керек. Бұл Меррел Уин Дэвис «алып сипаттағы нық сенім, егер біз өз мәселелерімізді бұрыннан шеше алсақ, біз мұны мәңгі жасай береміз» деген тұжырымға негізделген [3]. Кәдімгі пәндер мәселенің бір бөлігі болып табылады, өйткені олар біздің қазіргі жағдайымызға алып келді және қазіргі заманның не істегені туралы көп нәрсе білмейтін. Біз бір уақытта көптеген мәселелерге кезіккен емеспіз; біз ешқашан мұндай өзгеру қарқынын немесе жаһанданған байланыстар мен күрделілікті бастан өткерген емеспіз және ешқашан өз мәнмәтінімізден тыс осындай ауқымды салдары болатын нәрселерді білген емеспіз. Әрине, желіге қосылмаған немесе өзіндік қайшылықтарға толы жүйе мүмкін емес бей-бе-

рекет мінез-құлық танытып, кейінгі қалыпты болып жүре алмайды. Бұл сұрақтың жауабы Меррил Уин Дэвис қойған сұрақтарға жауап береді: «Біз әлі бармыз ба?» Ия және жоқ. Кейінгі тұрақтылық біртекті құбылыс емес: ол планетаның барлық буынтықтарына бірдей әсер етпейді. Осылайша, әлемнің барлық бөліктері кейінгі қалыпты емес; бірақ жер шарының кез-келген бөлігі кейінгі қалыпты түрде жүре алады.

Кейінгі қалыпты жағдай

Кейінгі қалыпты жағдай – біз болатын өмір сүрудің ерекше тәсілі. Біз өз ауқымымен айтарлықтай ерекшеленетін, өзара байланысты және өзгерістердің жылдам қарқынына кіріктірілген мәселелермен бетпе-бет кездестік. Ауқым, желілер және жылдамдату бізге Белгісіздік пен надандыққа әкелетін кейінгі қалыпты уақыттың 3 түсінігін туындатады.

Жуырдағы саяси оқиғалар біз бұдан әрі оқшауланған оқиғалар тізбегімен, жергілікті уақыт бойынша бөлінетін, бірнеше адамдарға немесе шағын қауымдастыққа әсер ететін және аз ғана үдерістерді бұзатын оқиғалармен айналыспайтынымызды көрсетеді.

Алайда, кейінгі қалыпты жағдайларда оқиғалар мен жағдайлар тез дамиды, бей-берекеттікке айналып, бүкіл әлемді басып озады.

Кейінгі қалыпты кеңейтілген осы шак

Кейінгі қалыптылар жақын болашақта көбейеді. Кейінгі қалыпты теорияда біз оны «қол жетімді қазіргі кезең» деп атаймыз – бұл болашақта қалыптасқан үрдістер мен даму арқылы қалыптасатын болашақ. Бағыт – тағдыр емес. Егер бұл үрдістер жалғаса берсе, біз күннен-күнге дамып келе жатқан әлемде болуға міндеттіміз.

Айта кету керек, 3Т барлық жағдайларда бірдей деңгейде жұмыс істемейді. Кейбір жағдайларда күрделілік ең үлкен құрауышболуы

мүмкін; басқаларында бұл бей-берекеттік немесе қайшылық болуы мүмкін. Бірақ, тұтастай алғанда, ЗТ тез өсіп келе жатқаннан кейін, олар кейінгі қалыпты жағдай туғызады.

«Кейінгі қалыпты болу»

Сонымен, кейінгі қалыпты уақытты қалай жеңеміз? Біз бей-берекеттікке бой алдырмай қалай алға жылжуымыз керек? Өсіп бара жатқан белгісіздік пен түрлі надандық түрлерін қалай жеңе аламыз? Осы сұрақтарға жауаптар және кейінгі қалыпты уақыттан туындаған басқа да көптеген сұрақтар, хабардарлықтан басталып, шығармашылық пен қиялмен аяқталады. Біз босанғаннан кейінгі уақытты басқара алмайтындығымызды білуіміз керек, бірақ біз солар арқылы жүре аламыз. Біз бір уақытта кездесетін көптеген мәселелерді оқшау түрде шешу мүмкін еместігін түсінуіміз керек: мәселені көргенде, ол байланысты және басқа да мәселелерді қарау керек. Осылайша, кейінгі қалыпты жағдайларды түсіну және басқару үшін көптігі, әртүрлілігі және бірнеше болашақ көріністері маңызды болып табылады.

Бұл өзектіліктен хабардар болу – «кейінгі қалыпты болу» кейінгі қалыпты кезеңнің басында болған барлық дерлік әдепті түсініктерге ие. Әдепнама – бұл әлемде болу ғана емес, сонымен бірге әлеммен болу. Бұл біздің әлемнің басқа елдерімен қандай байланыста екендігіміз туралы. Болашақтың зерттелуі, болашақта не болатыны туралы болуы мүмкін емес. Бұл негізінен сау, әдепті болашақты сақтау үшін не істеу керектігі туралы болуы керек.

Мүмкін, кейінгі қалыпты уақытты болжайтын ең іргелі өзгерістер анықтау күшімен болар. Батыстың нақты билігі адамзат пен адам қоғамының негізгі ұғымдарын анықтау қабілетіне ие болды. Бірақ кейінгі қалыпты уақыт бізге бұл анықтамалар өздерінің жарамдылық мерзімінен өтті деп айтады. Бұл теңдеуге шығармашылық пен қиял кіреді.

Шығармашылықтан бастап сәулет өнеріне, саясаттан саясатқа, ғылымнан руханиятқа дейін және кейінгі қалыпты кезеңдерде адам болу дегеннің жаңа анықтамаларын жасау үшін шығармашылық пен қиялды қолдану қажет. Бәрімізге «*Post Normal*» (қазақша нұсқасы «Кейінгі Қалыпты» – бас редактордың ескертпесі) канадалық ғылыми іс-тәжірибе тобының кітабынан «Арктикалық қан мен мұз» деген өлеңінің бір парағын жыртып алатын уақыт келді, олар біздің заманымызға қатысты бір нәрсе дұрыс емес деп айтады және біз оны жақсартуымыз үшін әрекет қылуымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ракеш Капур, «Кейінгі қалыпты уақыт бар ма? Қалыптылық елесінен бастап жаңа дәстүрлі жобалау», *Futures* 43. 2011-жыл, 216-шы және 220-шы беттер.
2. Сэм Коул, «Аллитеративті («аллитерация» (латын тілінен шыққан ad - «дейін» демеулігі, + лат. lit(t)era - «әріп») - (өлеңде, көркем әдеби шығармаларында бірыңғай дыбыстардың қайталанып қиысуы) қисын: кейінгі қалыпты уақыттар теориясы», *Futures* 43 (2), наурыз, 2011-жыл, 209-шы және 215-ші беттер.
3. Меррил Уин Дэвис, «Кейінгі қалыпты уақыт: біз әлі бармыз ба?» *Futures* 43 (2), наурыз, 2011-жыл, 136-шы және 141-ші беттер, alexander-cyberwar/all/

ӘДІСТЕР ЖӘНЕ СҰРАҚТАР

Кейінгі қалыпты уақыттың үш «ертеңі»

Зияуддин Сардар мен Джон А. Суини

Кіріспе

Осындай тез, жылдам және бір мезгілде өзгеріс жағдайында футуристер мен болжамды зерттеушілер мен тәжірибешілдер үшін маңызды жаңа сұрақ туындайды: күрделі, ретсіз, қарама-қайшылықты, белгісіз және өзімен өзі тез құртылып жатқан келешекті жеңе алатын қолданыстағы әдістер бар ма?

Дәстүрлі түрде, келешек туралы зерттеулер баламалы болашақты, шындыққа ұқсастыру, ықтимал, мүмкін және қолайлы болашақ арасындағы айырмашылықты саралау арқылы сантүрлілігімен ұшырасады[1]. Бірақ белгісіздік пен бей-берекет өмір сүретін әлемде негізгі мөлшер болып табылатын не? Қарама-қайшылықтар басым болған болашақта шындық болып табылатын не? Біздің болжамдау, сценарийлер және үлгілеу сияқты дәстүрлі әдістеріміз кейінгі қалыпты уақыттың мақсатына сәйкес келе ме? Болашақ туралы сценарийлер өзгертін өзгерісті ескере ме? Сценарийді үлгілеудің қолданыстағы әдістері кейінгі қалыпты уақытпен қарсыластықта қажетті плюрализм мен *полилогия* («*полилогия*» (грек тілінен *πολυλογία*, *πολυ* – «көп» және *λογία* – «сөздер»), яғни шешендік, сөйлегіштік), атап айтқанда адам, адам емес, шала адамдарға қатысты алғанда ақылға сыйымды ма? Біз кейінгі қалыпты уақытты басқару үшін өміршең саясатты қалай жасаймыз?

Болашақтың қазіргі әдістері кейінгі қалыпты уақытқа қатысты маңызды болмағанмен, белгілі бір шектеулерге ие. Біздің ойымызша болашақтың әдістері шындығында осы шақты құлдыратып ақылға сыймайтын болашаққа бастап бағыттайтын күштер мен ай-

қындаушы қозғалтқыштардың ізіне ілесе алмай жатыр. Не қажет? Әр түрлі көлемдегі және ауқымдағы *полилогия* қажет [2]. Полилогтар «бірнеше қисынды, сөйлеуді және болмысты білдіреді» [3]. Көріп отырғанымыздай, полилогиялар алуан түрлілік, плюрализм және бір-біріне қарама-қайшы келешектер болатын жеке табиғи және ақыл-ой кеңістігін құруды талап етеді, бірақ сонымен бірге басқаларды білім мен білуге, құруға және бөлуге белсенді қатысады. Нені және қалай білгенімізді бөлісудің жақсы және неғұрлым тең құқылық жолдарын іздеумен қатар, біз өз тарихымызды жасау мен бөлісудің тұрақты және өсіңкілік құралдарын үнемі іздестіруіміз керек. Қазіргі және болашақтағы кез-келген талдау сонымен қатар біз үшін көп нәрсе таңқаларлық болатынын мойындау керек.

Қалыптылы, кейінгі қалыптылы, кейінгі қалыпты сырғанаушылық және жарылыс

Біздің мойындауымыз тиісті таңғаларлық жағдайдың біріншісі – бұл қалыпты пен кейінгі қалыптының бір-біріне қалыптасып және бір бірімен тізе бүктірісетіні. Көптеген қалыпты жүйелер кейінгі қалыпты уақытта әдеттегідей «қалыпты» жұмыс істей бермейді – ерте ме, кеш пе, 3Т оларға тікелей немесе жанама әсерін тигізеді.

Кейінгі қалыпты уақытта қалыптылық ұғымының өзі біршама оғаш көрінер еді. Бұл сөзсіз “жасамды қалыптылық” [4]. Мұндай нормаларды нарықтық күштерге, ішкі, сөзсіз жорамалдарға және ой-ұғымлық және тұтынушылық тілектер мен армандарды қалыптастыру үшін ұсақ айла-шарғыға сүйене отырып жұмыс істейтін қуатты халықаралық институттар мен ұйымдар әзірледі деген мағынада шығарылған. Жасанды құрылған қалыпты өріс (ЖҚҚӨ) – бұл біздің түсінігімізді қалыпты, ал не жоқ және біздің жеке немесе ұжымдық шоғырымызға қатысты кеңейтілетін және қысылатын өріс ретінде қайта бағдарлау құралы, ЖҚҚӨ надандық және белгісіздік күшімен қалыптасады.

«Қалыпты» құбылыстар кейінгі қалыпты сырғанаушылық (КҚС) процесі арқылы кейінгі қалыптылыққа өтеді. КҚС-ты жүргізетін күштер қуатты бола алатындығына қарамастан, бәрі бірдей осындай күшті ағымдарды қабылдай бермейді. Кейбіреулер КҚС пайда болуын көрмейді немесе жоққа шығарады. Олар кейінгі қалыпты кешігуден (КҚК) зардап шегеді: қабылдамаудың перцептивті жағдайы. Осылайша, КҚС – бұл бас тарту, оны тек кейінгі қалыпты жарылыс (КҚЖ) арқылы жеңуге болады: жүйе мүлде кейінгі қалыпты болған кез және жасырынатын орын жоқ болатын кез.

Кейінгі қалыпты уақыт шеңберінің үш ертеңі

Біздің жас ерекшелігімізді ескере отырып, кейінгі қалыпты уақыттың шеңберіндегі болашақты зерттеу бізге белгілі бір қиындықтар туғызады. Біртектілік пен күрделілікке, сондай-ақ Кейінгі қалыпты уақытының серпінді сипатына назар аудару керек. Бізге белгісіздікті, сондай-ақ әр түрлі білімсіздік деңгейлерін бағалау қажет және бүкіл жаттығуда мүмкіндігінше қиял мен шығармашылықты ескеру қажет. Біз кейінгі қалыпты уақытты түсіну және оны басқару, сондай-ақ болашақтық зерттеу үшін жасаған шеңбер – бұл кейінгі қалыпты уақыттың үш ертеңі (3Е).

Кеңейтілген осы шақ – бірінші ертең; Бұл «болашақ» туралы сөйлескен кездегі көпшіліктің ойындағы мағына. Кеңейтілген осы шақ бағыттармен дамып келе жатқан мәселелермен немесе оларды болдырмауға болатын әлсіз дабылдармен үстемдік етеді; олар осы шақты кеңейткен үстіне кеңейтеді. Мұнда біз жасай алатын ең жақсы нәрсе – кейінгі қалыпты уақыттың назарын кейінгі қалыптылыққа немесе кейінгі қалыпты жарылыстың шыңына жеткізе алатын жүйелерді анықтау үшін пайдалану.

Ұзартылған сыйлықтан кейін **таныс болашақ(тар)** пайда болады, өйткені ол суреттер мен болашақ (тардың) қиялдары арқылы үйлеседі, өйткені деректерге негізделген болжамдардан ғылы-

ми қиял-ғажайыпқа дейін. Кеңейтілген сыйлыққа енген бағыттар, жарнамадан, бірлескен көріністерден, танымал «футурологіядан» («*футурология*» (латын тілінен *futurum* – болашақ және грекше *λόγος* – ілім) – болашақты болжау, оның ішінде бар технологиялық, экономикалық немесе әлеуметтік үрдістерді немесе болашақ үрдістерді экстраполяциялау арқылы болжау. Зерттеу әдістері *футурология* тарихымен және болжаумен, ал болашаққа қызығушылық – ғылыми қиял-ғажайыппен тығыз байланысты) және ғылыми қиял-ғажайып романдардан, фильмдер мен теледумандардан алынған суреттер экстраполяцияланып («*экстраполяция*» – нысандардың немесе құбылыстардың кез келген бөлігіне қатысты жасалған қорытындыларды осы заттардың немесе құбылыстардың бүкіл жиынтығына, сондай-ақ олардың кез келген басқа бөлігіне беру), болашақ үшін суреттердің бәрін жасауға мүмкіндік береді.

Таныс болашақтың артында таза мүмкіндіктің көкжиегі **болатын бірегей болашақ** жатыр. Ақылға сыймайтын болашақ ол әрқашан мағынасыз емес, бірақ ақылға сыймайтын бір нәрсе болып қала беретін көкжиек болып табылады. Ақылға сыймайтын болашақ – бұл жай күткен немесе күтпеген нәрсе емес; керісінше, бұл қарапайым ойдан тыс нәрсе.

Отадан кейінгі әлеуетті елемей, белгісіздік және айуанхана

Ертеңгі күннің өзіне белгілі бір белгісіздік пен надандық тән. Белгісіздіктің ең негізгі әртүрлілігі өзгеру бағыты белгілі болған кезде пайда болуы, бірақ оқиғалар мен зардаптардың шамасы мен ықтималдығын бағалау мүмкін емес. Бұл қазіргі кездегі жағдай. Бұл беттік белгісіздік деп атаймыз, оны белгілі бір дәрежеде жеткілікті біліммен және алдын ала білетін құралдармен басқаруға болады. Бізге таныс болашақта бізді көптеген балама нұсқалар мен мүмкін болатын болашақ жоспарлары ұсынады. Бірақ біз болашақ болашақтардың көбісі жай болашақтың бейнелерін болжау екенін білеміз. Біз мұны «кішігірім белгісіздік» деп атаймыз.

Қорытындылай келе, кез-келген нәрсе болуы мүмкін және ештеңе білінбейтін болашақ бізге терең белгісіздік ұсынады. Мұнда біз өзгерістің бағыты, өлшемі мен әсері туралы білмейміз, сонымен бірге жүйеге не болып жатқанын біле алмаймыз, өйткені біздің дүниетанымымыз немесе танымымыз толықтай сәйкес емес.

Белгісіздіктің әр түрі белгілі бір санатпен байланысты. **Қарапайым білместік** («Б» деп белгіленген ¹). Бұл араласқан күрделі желілерді түсіну немесе бір-біріне қарама-қайшы талаптары бар қарсыластардың бір уақыттағы «шындықтарын» бағалау арқылы жеңуге болатын білімсіздік. Бұл кеңейтілген қазіргі заманғы надандықтың басым көпшілігі: оны оқу, зерттеу, басқалардың көзқарасын бағалау және дұрыс сұрақтар қою арқылы жеңуге және азайтуға болады. Белгілі болашақ біз қандай сұрақтар қою керектігін білмейтін кезде де бізге терең білместік деңгейін ұсынады. Біз оны **«Жеңе аларлық білместік»** деп атаймыз (оны «Б» деп белгілейміз ²): оны қазіргі кезде үйрену арқылы жеңу мүмкін емес, өйткені үйренуге болатын ештеңе жоқ. Бірақ ол біз білмейтін және болашақта білуге ұмтылатын нәрселер туралы түсінік қалыптастырады. Одан кейін әрине, Рамсфельдтің «белгісіз белгісіздіктері» бар: «біз нені білмейтін болсақ, соны білмейміз» [5]. Бұл анықталмаған болашақтың тұңғыық белгісіздігімен байланысты және **Жеңілмейтін білместік** санатына жатқызылған (Б ретінде белгіленген ³).

Белгісіздік

Кейінгі қалыпты құбылыстар кеңейтілген осы шақта оңай байқалады. Бұл бөлмедегі Қара піл сияқты, оны ешкім көрмейді немесе байқамаған болады. Винай Гупта атап өткендей, «Қара піл – бұл өте ықтимал және сарапшылар болжаған оқиға, бірақ адамдар ол оқиға болған кезде оны қара аққудай етіп көрстуге тырысады» [6].

Таләбтің танымал «Қара аққу» деген түсінігі таныс болашақтың (-тардың) мәнін ашады. Қара аққулар ғалымдар тарапынан тіпті

қабылданбайды да егжей-тегжейлі қарастырылмайды. Таләб атап өткендей, олар «кенеттен» және «күтпеген жақтан шыққан», олар «қате есептеуде өте осал, кейде байыпты бағаламаумен кездейсоқ қайта бағалау аралас» [7]. Қара аққулар оң бола алады, яғни Олардың әсері бұрын болжалмаған мүмкіндіктерді жарықтандыруы мүмкін. Алайда, олар бірдей терісте бола алады және пайда болған кейінгі қалыпты сырғанаушылық немесе кейінгі қалыпты жарылыс үшін дабыл бола алады.

Кейінгі қалыпты құбылыстарды ақылға сыйымсыз болашақта болжау оңай емес. Біз Қара медузамен бірге кейінгі қалыпты әлеуетті ұсынамыз. Қара медуза – бұл «жоғары әсерлі» болған мен, «қалыпты» кейінгі қалыптылыққа жағымды кері байланыс әкелетін құбылыс. Қара Медуза – бұл қалыпты жағдайлар мен оқиғалардың кейінгі қалыпты болатындығы туралы; олар кейінгі қалыпты сырғанаушылық арқылы қалай өзара байланысу, желілік, күрделі және қарама-қайшылықта болу арқылы мутацияға («*мутация*» (латын тілінде: *mutatio* «өзгеріс») – геномдағы тұрақты (яғни, белгілі бір жасушаның немесе ағзаның ұрпақтары тұқым қуалайтын) өзгеріс. Бұл арнайы сөзді 1901-жылы Гуго де Фриз ұсынған) ұшырау туралы.

Бірлесе отырып, біз қара пілдерді, қара аққуларды және қара медузаларды кейінгі қалыпты әлеуеттің айуанханасы деп атаймыз. Ансамбль ретінде терең сенімдерге қарсы тұруға, қалыптасқан қайшылықтарды жарықтандыруға және жаңаша көзқарастарды жандандыруға бағытталған, біздің айуанханамыз осылай жасайды деп санаймыз.

3 ертеңмен жұмыс істеу

3Е шеңбері үш нақты атқарымға ие: көп бағыттық пен кейінгі қалыпты мүмкіндіктерге баса назар аудара отырып, болашақтың балама нұсқаларын зерттеуге көмектеседі, қолданыстағы болжамдар

мен экстраполяцияны («экстраполяция» – нысандардың немесе құбылыстардың кез келген бөлігіне қатысты жасалған қорытындыларды осы заттардың немесе құбылыстардың бүкіл жиынтығына, сондай-ақ олардың кез келген басқа бөлігіне беру) сынға алады және кейінгі қалыпты уақытты бағдарлауға арналған саясатты құрылымдап қалыптастырады.

Кейінгі қалыпты уақытпен күресу саясатын қалыптастыру 3 ертеңнің кеңістіктік-уақыттық біртектілігін бағалауды қажет етеді. Біріккен түрде белгісіздікпен надандықтың үш түрі, сондай-ақ айуанхана кейінгі қалыпты сырғанаушылықты көрсетеді: қалыпты заттар мен оқиғалар бей-берекет болып, кейінгі қалыпты өтіп қалыптан кетуіне септігін тигізетін үдеріс.

Кейінгі қалыпты саясаттың (КҚС) мақсаты – үш түрге қатысты біздің білместіктен хабардар болу, оған қатысты күрделілік пен белгісіздіктерді түсіну, кейінгі қалыпты әлеуетті алдын ала болжау және осылайша өміршең, тіпті қолайсыз болса да алға қарай жоспарлау болып табылады.

Үш ертеңнің (3 E) болашақтағы алаңы

Болашақтың зерттеулері балама нұсқаларға баса назар аударғанымен, болашақтың және болжаудың көптеген әдістері сирек плюрализм («плюрализм» (латын тілінен плюрализм – «көптік»)) – бұл бірнеше немесе көптеген тәуелсіз және бір-бірінен төмендетілмейтін болмыстың бастаулары немесе түрлері, білім негіздері мен пішіндері, мінез-құлық мәнерлері және басқалары бар ұстаным) мен әртүрлілікті өздерінің шеңберлеріне қосады, ал кейбіреулері болашақтың өсіңкілік және біріктірілген сипатын атап көрсетеді. 3E жақтауы сыни пікірлер мен пайдалы болашақты зерттеу үшін пайдалы құрал ретінде қызмет ете алатын көп деңгейлі көзқарасты ұсынады. 3E сонымен қатар үрдістерді, туындаған мәселелерді және болашақты болжауды және мәнмәтіндік тұжырымдаудың талдам-

дық құралы бола алады және біз оны болашақтың көптеген басқа әдістері мен зерттеулері үшін қосымша бола алады деп санаймыз.

Кейінгі қалыпты уақытта нақтылықтың шекарасын кеңейту шығармашылық пен қиял ұштасқан ойлаудың жаңа түрін қажет етеді, біз күрделілік және білімдегі кемшіліктермен күресуіміз керек. Біздің көзқарас нақты және тиімді болу үшін түбегейлі де, қарапайым да болуы керек. Бұл 3Е шеңбері бізді, түптеп келгенде, ақылға сыймайтын бағытқа жетелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Н. Хенчи, «Болашақ зерттеулерді түсіну», Баламалар: қоғам туралы болашақ көріністер және қоршаған орта, Уинтер, 1978-жыл.
2. Дж. Кристева, Полилогия (Париж: Сеул, 1977-жыл)
3. Х. Чен, «Полилогия» тұжырымдамасы және «Мәдениаралық ұқсастық» мәселесі», Мәдениетаралық байланыс туралы оқу, XIX том, №3, 2010-шы жыл, 54-ші және 64-ші беттер.
4. В. Рао, «Жүрек айнытарлық болашаққа қош келдіңіз», рибонфарм: рефакторланған қабылдау тәжірибелері, 9-шы мамыр, 2012 жыл. Қол жетімді: <http://www.ribbonfarm.com/2012/05/09/welcome-to-the-future-nauseous/> [Қол жетімді: 10-шы сәуір 2015-жыл].
5. Е. Моррис, Белгісіз белгілілік (Participant media, 2014-жыл)
6. В. Гупта, «Қара пілдер туралы», қол жетімді: <http://vinay.howtolivewiki.com/blog/flu/On-black-elephants-1450> [27-ші сәуір, 2009 жыл]
7. Н. Н. Талеб, «Қара аққу: жоғары суырып салмалықтың әсері» (Нью-Йорк: Random House, 2007-жыл).

ЖҰҚПАЛЫ БАЙЛАНЫС: ҮШ ЕРТЕҢГІ КҮННІҢ СУРЕТТЕМЕСІ

Джон А. Суини

2011-жылға дейін Нью-Йорктағы Ле Рой, тек американдық жеңсік ас – *Jell-O*-мен дүниеге танымал болды. Мұның бәрі Ле Рой орта мектебіндегі бір топ жасөспірімдерге бақыланбайтын тарылу, дірілдеу, ұстамалар мен кекештіктерді көрсете бастағанда өзгерді. Жаппай психогенді («*психогения*») (жаңа латын тілінде: *psychogeniae*; көне грек тілінен *ψυχή* – жан + *γενεά* – ұрпақ) – ауруларға жан жауаптарынан пайда болатын жан күйлер) ауруды анықтауы. Алғашқы жарияламалар зардап шеккен жасөспірімдердің бастапқы тобының *YouTube*-тағы бейнелерді қарап, көргендеріне еліктегені туралы жазады. Доктор Дэвид Лихтер: «Менің ойымша, сіз интернетке кіріп, басқа студенттердің іс-әрекеттерін көретін адамдар бар, содан кейін бұл орта оны қоршаған ортадан тыс таратуға мүмкіндігі бар» [1].

Доктор Лихтердің ескертуі, студенттермен ешқандай тікелей қатынаста болмаған 36 жастағы медбике М. Фитцсиммонс, дәл осындай белгілерді көрсете бастаған сәтте нәтижеге жеткен сияқты. Док-тор Роберт Бартоломей: «егер біз әлеуметтік желілер алғаш рет айыр-басталымның бұзылуының негізгі векторы («*вектор*») (латын тілінде: *вектор* – «алып жүру», «тасымалдау») немесе таралу агенті ретінде әрекет ететінін тез түсінбейтін болсақ, әлдеқайда үлкен немесе жаһандық кездейсоқ жағдайдың бірі болып табылатындығы туралы жан түршігерлік байланыстылықты алға тартты» [2].

Жансезімдік аурулардың белгілері тұрақты және өзгермейді, бірақ мәдени органы өзгерту арқылы өзгертілуі мүмкін. Егер мәдени негіз мұндай оқиғаларға ықпал етуші себепшарт болса, бұл Ле Рой-

да болған оқиғаны түсінуге қалай көмектесе алады? Жан күйзелісі теориялық шеңберлерде кең таралған ұғымға айналды, өйткені ол біздің «нәзік ашық жүйелер» деп аталатын иілгіштігімізді көрсетеді [3]. Әсер ету бірқатар әлеуметтік және саяси салдарды болжайды – олардың ішіндегі ең тереңі біздің миымыз бен ағзаларымыз эпигенетикалық («эпигенетика» (көне грекше *ἐπι*- бірдеңенің үстінде болуды немесе бір нәрсенің үстіне қоюды білдіретін тіркеме) генетиканың, яғни тектілік бөлімі) күштерге өте сезімтал, сондықтан жеке тұлғаны белгілеу үшін қолданылатын санаттар, ең жақсы дегенде, егер мүлдем өзгеше болмаса, екіұштылықпен ерекшеленеді. Жұқпалы қосылу – бұл электрондық поштаны тексерудегі шаршататын түрткі; бетті жаңа жүктеген кезде әлеуметтік желілер арнасындағы жаңарту түймесін басуды қалау. Жан күйзелісі Ле Ройдағы індеттің кенеттен таралуын түсіндіре алар ма еді? Дүниежүзілік өрме (WWW) кімде-кімді ауруға шалдықтыруға қабілетті ме? Жұқпалы қосылыстардың пайдаланылуы не тіпті қаруландырылуы мүмкін бе? Дүниежүзілік көрменің жұқпалы байланысын зерттеу үшін кейінгі қалыпты уақыттың назарын қолдана отырып, бұл зерттеу болашақта пайда болатын күштер мен мәселелерді зерттеу үшін жаңа болжам әдісін қолданды.

Кейінгі қалыпты уақыттар қандай?

Қорытындылай келе, кейінгі қалыпты кезең сұраныс пен талдаудың жаңа тәртіптерін ең болмаса бейімсіздік пен үдемелі өзгерістер дәуіріндегі бей-берекеттікті, қарама-қайшылықтарды және өмірдің күрделілігімен бетпе-бет келгенде дайын болуды қажет етеді. Жеңуге болатын болса. Үш ертең (3E) – бұл серпінді үлгілеу әдісі және болашақты зерттеу үшін сенімді құрылым мен тәсілдеме болып табылады. 3E бір құбылысты немесе тақырыпты, бұл жағдайда интернетпен әсердің, болашақта не болатынын зерттеу үшін қолданады. Осылайша, 3E әдісі бойынша жасалған сценарийлер пайда болатын тақырыптарға назар аударады және бұрын ойланбаған мәселелер мен сұрақтарды көтеруге арналған.

Кеңейтілген осы шақтың қара пілдері

2013-жылы онлайн купондық сайт 2,403 ата-ана арасында кішкентай балалармен гаджетті, яғни сандық электрондық құрылғыны қолдану туралы сауалнама жүргізді. Сауалнамаға қатысқандардың 86%-ы смартфонды ренішті баланы тыныштандыру немесе жұбату үшін қолданды [4]. Американдық Педиатрия академиясы ата-аналарды «жасы 2-ге жетпеген жастағы балалар үшін экранды орта әсерін болдырмауға» шақырды [5]. Смартфондар мен планшеттердің өсіп келе жатқандығы жақында болған құбылыс болғандықтан, онын әсерін дәлелдейтін немесе ол әсерді алыпсатарлық қылатындай ұзақ мерзімді зерттеулер жоқ. Алыс әсер ету немесе әсер ету туралы болжам жасаңыз. Мұндай араласудың нәтижесінде қандай жұқпалы байланыс пайда болуы мүмкін?

Таныс болашақтың қара аққулары

Интернеттің болашағының сценариінде жетіспеушілік жоқ. Интернеттің келешектегі көптеген бейнелері қол жетімділікке, қызметтерге және инфрақұрылымға бағытталғандықтан, қара аққулар осы көкжиектегі интернеттік ықтимал әсерінің тоғысуына қонуы керек. Интернетті қауіпсіздендіруге деген үлкен қызығушылықты ескере отырып – жеке құпиялылықтан бастап кибер соғысқа дейін – таныс Болашаққа (Болашақтарға) итермелеуі мүмкін қою белгісін құру, осы салада өте маңызды.

Збигнев Бжезинский көптеген болашақтық мүмкіндіктерді қарастырады. Бжезинский былай деп жазды: «Мүмкін миға және адамның мінез-құлқына арналған зерттеулердің жемістерін стратегиялық-саяси мақсаттарда пайдалануға болар. [...] «Ұзақ уақыт ішінде аймақтардағы өте үлкен популяциялардың миының жұмысын едәуір нашарлататын жүйені ойлап табуға болады» [...] [6]».

«Тағы бір жойқын лаңкестік шабуыл нейронды ақпараттандыру саясатын ғана емес, сонымен бірге жаудың ақыл-ойын басқарудың

соғыс стратегиясын заңдастырады. Ақылды өзгертетін есірткі мен қаруланған нейрондық технологиялар қарапайым әскери операцияларға айналады» [7]. Мемлекеттік емес жеке тұлғалардың назары ядролық, биологиялық және / немесе кибер қаруды қамытудан жасырын нейросоматикалық («нейросоматикалық») (латын тілінен *neuro* арқылы ежелгі грек *νευρο-*, зат есім түбірі *νεῦρον* «тамыр», «сіңір», «тарамыс» және ежелгі грек тілінен *σωματικός* «тәндік», *σῶμα* «дене») қаруды қамытуға ауысса ше? Әлеуметтік ортаны қаруландыруға бола ма?

Нанғысыз болашақтардың қара медузасы

Соңғы онжылдықта Грин Банк, Батыс Вирджинияда халық саны 4000 тұрғынға дейін көбейді. Ауылдың соңғы көшеттері елді мекен Ұлттық радионың тыныштық аймағында болғандықтан көшірілді. Интернетке кіру жағдайы болмай адамдар қалай шыдай алады? Электромагниттік сезімталдық (ЭМС) танылмаған медициналық ауру белгісі болып қалғанымен, көптеген адамдар электромагниттік өрістерге (ЭМӨ) сезімталдықтың әртүрлі деңгейіне негізделген табиғи аурулар туралы хабарлайды. Егер ЭМС құрбандары – ЭМӨ-ке сезімтал болмаса, керісінше, ЭМӨ-тің болуын байқаса, онда дерттанудың бұл жағдайда өткір нейросоматикалық («нейросоматикалық») (латын тілінен *neuro* арқылы ежелгі грек *νευρο-*, зат есім түбірі *νεῦρον* «тамыр», «сіңір», «тарамыс» және ежелгі грек тілінен *σωματικός* «тәндік», *σῶμα* «дене») болып, жұқпалы байланыстың әсері болып табылады. Егер ЭМӨ-тің әсерін ескере отыра, оң кері байланыс айналымы пайда болса ше? Ұлттық радионың тыныштық аймағын кеңейту мүмкін бе? Азап шеккендер босқын болып кете ала ма? Ұлттық және халықаралық мүдделер қайшылыққа келіп және денсаулық сақтау саласына қатысты бәсекелес бола ала ма? Мұндай зерттеулер, әрине, елестетуге мүмкін емес болып саналмайды, бірақ ықтимал салдар адамның ақылға сыймайтын жағдаймен кездесуді талап етеді.

Сценарийлер

Кеңейтілген осы шақ

Жұмбақ жаһандық індет 27 елде мыңдаған балалар бақыланбайтын тарылулардан бастап кататоникалық («*кататонія*») (ежелгі грек тілінен аударғанда *κατάτῆινω* – «тарту», «мықшындау») – қозғалыс бұзылыстары басым болатын жансезімдік бұзылыс) күйге дейінгі көптеген қалыпсыз мінез-құлыққа ие болғанын көрсетуде. Қайғы-қасірет шеккендерді байланыстыратын бір анықтауыш – бұл 2018-ші жылда ғаламдық құбылыс болған ерте жастағы балаларды сөйлеуге үйрететін танымал қосымшаны пайдалану. 2019-шы жылдың ортасында бағдарлама миллиондаған жүктеулерді тіркеді, дегенмен ол оның қызықты интерфейсі мен ойынға тәуелділікке әкелетініне қатысты, медициналық қызметкерлердің дереу назарына және уайымына ұшырады. Ауруларды бақылау орталығымен жүргізілген зерттеу әлі нақты нәтижелерге жеткен жоқ, ал саяси көшбасшылар сайлаушыларды сендіру мақсатында көптеген тыңдауларды өткізді.

Таныс болашақ

Ысқырғыштармен болған тағы бір жанжалдық нәтижесі арқылы мыңдаған үкіметтік құпия құжаттары шыққан соң, бір баяндама, он жылдан астам уақыт бұрын болған жұмбақ жаһандық індет кезінде ата-аналарды балдарынан айырған, балаларды ана-анасыз қалдырылғандардың арасында ашу-ызаны жандырды. Үкіметтің зерттеуге және нейро толқу қол қимылы технологиясын бірқатар Интернеттегі орта-интерфейстер арқылы жасауға көмектесуге қатысуы туралы *хро́ника* («*хро́ника*») (грек тілінен *χρονικά* – «жылнама») – оқиғалардың жылнамалық ретпен жазылуы; жылнама), бұл кейіннен балаларды оқытудың жаңартпашылық қосымшаларын құру үшін пайдаланылды, сонымен бірге бұл технология 2028-ші жылы жаппай кибершабуыл кезінде жоғалған деректерді кәштеудің бөлігі болғандығы туралы айтылады. Жағдайды қиындата отырып, аймақтағы көрнекті экстремістік («*экстремізм*») (латын тілінен

extremus – «шамадан тыс, шектен тыс») – шектен шыққан және түбегейлі көзқарастарды, әрекет ету әдістерін (әдетте саясатта) ұстану) топ жауынгерлік әрекетінің жаңа дәуірінің басталғанын жариялап және «жаңа қару-жарақтың» жеңісті қалай қамтитынын және оларға шетелде кең ауқымды шабуыл жасауға мүмкіндік беретінін ашық айтты.

Ақылға сыймайтын болашақ

Ақпарат арналары экстремістік («экстремізм» (латын тілінен *extremus* – «шамадан тыс, шектен тыс») – шектен шыққан және түбегейлі көзқарастарды, әрекет ету әдістерін (әдетте саясатта) ұстану) топтың Нью-Йорк қаласына тоқтаусыз, көрінбейтін қаруды қолдана отырып шабуыл жасағандығы туралы қалпына келтірілген бейнетаспа туралы жарияламаны жариялай бастағанда, жұртшылықтың үрейі туды. Соның ішінде көптеген құжаттарға зиян келтіретін ақпараттың тарап кетуінен, дүрбелең үрейге айналды, мындаған адамдар әр түрлі аурудың белгілерімен медициналық көмекке жүгіне бастады, әйтседе көпшілігінің денсаулығының дұрыстығы туралы мәлімет берілді. Азап шеккендерге арналған онлайн-қолдау топтары көрнекі түрде электроникадан, әсіресе интернет-құрылғылардан қорғануды жеңілдетеді деген болжамнан туындады. Бірнеше отбасының қоныс аударуының басталуы, пана іздеген мындаған адамдардың кетуіне әкеліп соқтырды.

Болашақты итермелеу және өлшеу

Компьютерлік вирус жұқтырған желілер сияқты, біздің кеуекті адамзат та апаттарға бейім, бірақ шақырылған кездейсоқтықтай әсер ету – Ле Ройдағы жантектік аурудың өршу серпінін зерттеудің бір ғана әдісі, балалардың WWW интерфейстерінің әсеріне ұшырауы және оларды пайдалану, мемлекеттік емес актерлердің нейросоматикалық («нейросоматикалық» (латын тілінен *neuro* арқылы ежелгі грек *νευρο-*, зат есім түбірі *νεῦρον* «тамыр», «сіңір», «тарамыс») және ежелгі грек тілінен *σωματικός* «тәндік», *σῶμα* «дене») қаруды

қолдану мүмкіндігі, электромагниттік сезімталдық денсаулықты сақтаудың маңызды мәселесіне айналатындай деңгейге көтерілуі. Адамдар әрқашан біздің әлемде болу шеңберлерін көбейту үшін құралдарды қолданған, бірақ біздің құралдарымыз көбінесе белгілі әлеуметтілігі бірқатар нәрселерге сүйенетін түбегейлі мүмкіндіктерді ұсынатын жасанды мүшелерге айналуға.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. WKBW әкімшісі. «Әлеуметтік желілер LeRoy ауруын таратуға кінәлі ме?», ақпан айы, 2012-жыл. <http://www.wkbw.com/news/Social-Networking-to-Blame-for-Spreading-LeRoy-Illness-138821059.html>
2. Л. Даймон, «Фейсбук неткен сиқыр?» The Atlantic (2013-жыл, 11-ші қыркүйек). <http://www.theatlantic.com/health/archive/2013/09/what-witchcraft-is-facebook/279499/> сайтынан алынған.
3. Дж. А. Даттор, Дж. А. Суинни және А. М. Йи, «Мутациялық орта . Әлеуметтік желілердегі дәрістерге арналған ескертпелер» (Springer International Publishing, 2015-жыл). <http://link.springer.com/10.1007/978-3-319-07809-0>
4. Ми Амодио, «Жоғары технологиялық тәрбиеші: гаджеттер кішкентайлардың назарын басып алушылар» (маусым, 2013-жыл). <http://zone.tmcnet.com/topic/articles/343806-hightech-babysitters-gadgets-as-attention-grabberslittle.htm>
5. Байланыс және БАҚ жөніндегі кеңес, «Балалар, жасөспірімдер және БАҚ», ПЕДИАТРИКА 132 (5), 2013-жыл, 958 – 61 бет, doi:10.1542/редакторлар 2013-2656
6. З. Бжезинский, Екі ғасырда: Американың Технологиялық дәуірдегі рөлі (Нью-Йорк: Viking Press, 1970-жыл)

ЕЛЕУСІЗДІК, БЕЛГІСІЗДІК ЖӘНЕ «ЕГЕРДЕ?»

Джером Раветиц

Бүкіл әлем енді жаңалықтың ғылыми серіктестігінің жүрегі емес екендігін мойындады. Қазіргі кезде ғылымның жетекші мәселелері біздің жалпы ғылыми-техникалық және өндірістік жүйеміздің соқыр және бақылаусыз өсуімен туындаған қиындықтардан (қауіптерден) туындайды.

Келесі тұжырымды қарастырайық:

Адам өмірінің табиғи ортаға әсері сияқты күрделі мәселелерде қарапайым шындықты іздеу көрініп тұрған шындықтың белгісіздігін жоғалтуы мүмкін. Біз жасайтын, тұтынатын әр нәрседен дерлік ұшырауымыз мүмкін қауіп-қатер бар. Біз қандай да тәуекелдермен күресуді қандай басымдықпен, қалайша, қандай деңгейде, қандай бағамен болатынын шешуіміз қажет. Экологиялық ғылым күрделі; техникалық деректерді сипаттау және тәуекелдерді егжей-тегжейлі бағалау қиын, бірақ ол қоғам жасауы керек таңдаудың шындығын көрсетеді. Бұл мәселелер жәй емес және ғылыми маңызы бар.

Бұл дәйексөзді *Shell UK Limited* компаниясының төрағасы және бас атқарушы директоры доктор Крис Фэй келтірген. Доктор Фэй ғылыми білімнің әлеуметтік мәселелері туралы білім алды, ол университеттерде қол жетімді емес, оған жұмыс барысында бола тұрсада күтпеген жерден ұсынылды. Бұл дәйексөз сенімділікті жоғалту және әдептілікке араласу ғылымның осы жаңа ауру белгісі үшін маңызды екенін еске салады. Мұнымен қатар ғылымға қатысты саясат мәселелерін талқылау және талқылау саласындағы ғылыми сарапшылардың үстемдігі жоғалады. «Нақтылық» ғылым үшін негізден көрі, мәселеге айналды. Біз бұл ғылымның жаңа түрінің тарихи орнын қамтамасыз ету үшін «Кейінгі қалыпты ғылым» арнайы сөзін қолданамыз.

Жетекші сұрақтар

Зерттеудің әр түрлі әдістерін қабылдай отырып, біз «жетекші сұрақтар» төңірегінде ұйымдастырылған менің жіктеулеріме көше аламыз. Біз зерттеуді, зерттеу, жобалау,іздестіру болып табылатын үш түрден бастауымызға болады. Олардың әрқайсысы үшін бізде сәйкес сұрақтар бар: сәйкесінше, «не?)/«қалай?», «Қалай?)/«неге?» және «егерде».

Бұл «жетекші сұрақтар» анықтауға емес, жарықтандыруға арналған; және «жетекші сұрақ» арнайы сөзі кез-келген нақты сұрау салуда барлық үш сұрақтың сәйкес орындарда болатындығын елестетуге мүмкіндік береді.

Ғылым үшін жаңа міндеттер жағдайында «егерде» деген жаңа сұрақ өзекті мәселеге айналады. Енді біздің надандық пайда емес, бірақ қауіп болып табылады. Мүмкін, «ештене», кейбірулері үшін көп бөлігі немесе бүткіл уақыт, бірақ мүмкін «бір нәрсе» тек бір ғана рет немесе өте жиі болу ықтимал.

«Егерде» деген басты сұрақ ретінде біздің ғылыми кәсіпорын туралы барлық тұжырымдамаларымыз жемісті түрде дамуы мүмкін. Міндет – жүйенің жұмыс ортасының белгісіздігінің тек қолайлы деңгейге енуін қамтамасыз ету, осылайша мәселені шешу жаттығуы негізінен осы анықталған прокситорлармен байланысты емес.

Шынайы әлемнің белгісіздігімен қатар, біз оның күрделілігімен тиімді күресуіміз керек. Бұл тәсіл біздің бүкіл ғылыми және технологиялық мәдениетімізді қамтиды. Біз «егерде» деген сұрағына үйреніп, күтпеген жағдайды күткенде, бірде-бір болашақ көрініс кез-келген нақты жағдайды толықтай түсіндіре алмайтындығын түсінеміз. Ғылыми мәнер ретінде «егерде» сұрағының қабылдануы саясат үдерісіне маңызды әсер етеді. Енді біз саясатты ғылымға қолдану мәнбілерін анықтаудың қарапайым үдерістен мүлдем өз-

геше екенін білеміз. Оларды қамту зерттеуге қолдау көрсету үшін бірінші кезектегі өлшем көрсеткілерді орнату қажет; содан кейін зерттеу сәйкес сұрақтар төңірегінде жасалуы керек; себебі саясаттың әр мәселесі күрделі, оның ішінде табиғаттың да, қоғамның да қырлары бар және мәселенің «себебі» бірдей күрделі болады.

«Егерде»-нің мәнері де сақтық қағидасының көрінісі. Ол ғалымдарды зерттелетін мәселелерді мерзімінен бұрын таңдаудан қорғайды. Әр түрлі зерттеулерге қатысушылардың арасындағы үздіксіз сұхбатты елестетіп көрсек. Зерттеу жұмыстары басталғаннан кейін «егерде» сұрағы міндетті түрде орталық сатыдан ауысады, бірақ оны әрдайым басқатырғышты шешудің маңызды толықтырушысы ретінде қалыптастыру керек, нәтижесінде «мәнбілер» пайда болады.

Сонымен, ғылымның «егерде» мәнерінің әлеуметтік салдары бар. Сұхбатқа әртүрлі сараптамалық немесе тіпті тәжірибесі мүлде жоқ адамдардың пікірлері мен ұсыныстары қабылдануы керек. Көптеген «егерде» сұрақтары осындай біртектес емес мәліметтермен туындағаннан соң, кеңейтілген мәнбілерді, кеңейтілген қоғамдастықтарды және қалыпты жағдайдан кейінгі ғылымды танудан бұл мәнерін қабылдау ажырамас болып табылады.

Қорытынды: «Егерде» мәнмәтіні

Бұрынғы ұрпақтың «сыни ғылымы» туралы не айтасыз?[1] Менің саясаттандырылған көзқарасты қоюыма байланысты екі себеп бар. Біраз уақытқа дейін «әскери-өнеркәсіптік-ғылыми кешеннің» нақтылығы қалың жұртшылық үшін жаңадан ашылған кезде, ғылымның айналасында түбегейлі қозғалыс ұйымдастырылуы мүмкін еді. Алайда бұл ынта-жігерді қолдау мүмкін болмады. Бұл арада саясаттың өзі өзгерді. Егер ғылым осы жаңа мәнмәтінде орталық мәселеге айналатын болса, онда пікірталас бөлу қырларына емес, одан көп, оның пәлсапалық негіздеріне назар аударады.

Бұл жаңа шоғыр Зияуддин Сардардың «Өзгелер» [2] науқанында көрінеді. Ол пісіп-жетілі отырып, бізге «өзімізді өзіміз өзгелер көріп отырғандай көре алатын» ерекше құнды қасиет беруге тиісті, осы негізде біз ғылымның әлеуметтік атқарымдарында, жұмыс әдістерінде және тұжырымдамалық нысандарында қажетті өзгерістерді жүзеге асыра аламыз. Қазіргі кезде кездейсоқ мәдениеттің аясында қосымша даму орын алуы мүмкін, әр түрлі «жасыл», «феминистік» («*феминизм*») (латын тіліндегі *femina* зат есімінен «әйел» деген мағынаны білдіреді) – саяси, экономикалық, әлеуметтік және әйелдердің жеке құқықтарын кеңейтуге бағытталған бірқатар ой-ұғымдар. Сонымен қатар феминизмді саяси, әлеуметтік және сексизмге (латын тіліндегі *sex*, яғни жыныс) қарсы қозғалыстар деп атауға болады. Феминизмнің басты ой-ұғымы – қоғамның бүкіл саласында әйелдерге еркектермен тең мүмкіншіліктерді орнату. немесе «жаңа ғасыр» деп белгіленген үрдістер арасында атаулардың әртүрлілігі мәселелер мен мәнерлердің сан алуандығын көрсетеді, олардың кейбіреуі бір-біріне сәйкес келеді, ал кейбіреулері сәйкес келмейді және өзара дұшпандық болып табылады. Осы әр түрлі қозғалыстың бір бөлігіне негізделген ғылымның кез-келген дәйекті көрінісі басқа бөлімдердің көпшілігін қандай да бір жолмен алып тастайтыны сөзсіз.

Қолданған әдебиеттерге сілтеме

1. Дж. Р. Равец, «Сындарлы ғылым: саясат және пәлсапа», Ғылыми білім және оның әлеуметтік мәселелері (Нью-Брансуик, Нью-Джерси: Transaction Press, 1996 жыл), 422-ші және 436-шы беттер.
2. З. Сардар, «Жаулап алу, бей-берекеттік, күрделілік. Қазіргі және кейінгі жаңашылдық кезіндегі ғылымдағы Кірме», *Futures*, 26 (6), 1994 жыл, 665-ші және 682-ші беттер.

МІНЕ АЙДАҒАРЛАР: БЕЛГІСІЗДІҢ БЕЛГІСІЗДЕРІН ЗЕРТТЕУ

Ширин Элахи

Кіріспе

Ленокс глобусының мыс бетінде НІС SVNT DRACONES мәнерлі сөздері нақышталған. Бұл жерде «айдаһар болуы мүмкін» деген тіркес қауіпті немесе зерттелмеген аумақтарды білдіру үшін қолданылды. Картаның кез-келген пайдаланушысы үшін білімнің шекарасы қай жерде екенін түсіну, білімнің өзі сияқты маңызды болды. Білімділіктің елесі елестердің ең қауіптісі [1].

Бүгінгі әлемде айдаһарлар қайда болуға тиіс? Олардың біздің айналамыздағы барлық кеңістікте жататындығы барған сайын айқын бола түсуде. Әр бір жағдайда олар ғылыми, географиялық, уақыттық және институционалдық шекаралары бар, бірақ адамның тәртіппен бақылауға деген ұмтылыстарына байланысты танылмаған, соқыр дақтар болып табылады.

«Мұнда айдаһарлар болады» мысалдары:

«Мұнда танылмаған айдаһарлар» танылмаған себепті бұл бағытта зерттеулер аз. Бұл еңбекте үш мәселе анықталды, атап айтқанда: «өзекті мәселелер», «қара аққулар» және «Кейінгі қалыпты ғылым».

«Өзекті мәселелер» немесе қателіктер екіұштылықпен, тым шектеулілікпен, тығыздықпен өзара байланысты күрделі дилеммалар. Олардың өзгеретін сипаты мен күрделі өзара тәуелділігі оларды ұжымдық түрде анықтауға мүмкіндік бермейді, өйткені қауіп-қатерлер өте көп [2].

«Қара аққу» – бұл болжалуы мүмкін емес, *status quo* (*status quo* – латын тіліндегі өрнек, әсіресе әлеуметтік, саяси, діни немесе әскери мәселелерге қатысты бар жағдайды білдіреді. Әлеуметтанулық мағынада статус-кво әлеуметтік құрылымның және/немесе құндылықтардың қазіргі жағдайын білдіреді. Саяси пікірталасқа келетін болсақ, бұл мүмкін болатын өзгерістерге қарама-қайшы келетін жағдайлардың қалай қалыптасып жатқанын білдіреді) мәртебесіне ерекше әсер ететін оқиға [3].

Кейінгі қалыпты ғылым жоғары жетістіктермен, белгісіз мәнбілермен, даулы құндылықтармен және шұғыл шешімдермен сипатталады. Мұндай жағдайларда құрдастар тарапынан қабылдау аз немесе мүлдем жоқ, теориялық құрылымдар санақтық өңдеуге және деректерді енгізуге негізделген және белгісіздік надандыққа бейім.

Олардың барлығы бірнеше әртүрлі өзара әрекеттесетін тәуелді жүйелердің әртүрлі ісиелермен өзара әрекеттесуімен айналысады, сондықтан ақпарат әрдайым толық болмайды. Тағы бір айқындатылатын ұқсастық – олардың әдеттегі ойлау мен *status quo-ға* (*status quo* – латын тіліндегі өрнек, әсіресе әлеуметтік, саяси, діни немесе әскери мәселелерге қатысты бар жағдайды білдіреді. Әлеуметтанулық мағынада статус-кво әлеуметтік құрылымның және/немесе құндылықтардың қазіргі жағдайын білдіреді. Саяси пікірталасқа келетін болсақ, бұл мүмкін болатын өзгерістерге қарама-қайшы келетін жағдайлардың қалай қалыптасып жатқанын білдіреді) қарсы тұруға қабілеттілігі.

«Мұнда айдаһарлар» болатынын мойындау

Адамдардың жантануы, институционалдық құрылымдар мен ғылыми келісімдерде «Мұнда айдаһарлар» болуын ұжымдық санадан алып тастау үшін барлығын ойластырды. Бұл үдерісті жаңа сандық құралдар мен кең ауқымды шеңберлерде қолдану үшін қол жетімді үдерістердің көмегімен қарсы тұруға болар еді. Осылайша,

мәдени емес құндылықтар мен дүниетанымдық көзқарастарды енгізуге мүмкіндік болуға тиіс, осылайша үлкен заңдылыққа қол жеткізу арқылы, сонымен бірге «Мұнда айдаһарлар» деп тану және орналастыру керек.

Осы жаңа сандық құралдар мен үдерістік сценарийлер мен алдын-ала ескере отырып қолданылатын «Мұнда айдаһарлар» туралы хабардар болуға және тануға әкелуі мүмкін бе, бұл құралдар «Міне айдаһарлар» біздің ұжымдық ақыл-ой карталары.

Сценарий мета-қатерді талдау ретінде

Көрегендік бізге нақты тәжірибенің қатал шындығынан өзімізді қорғау үшін алда не болатынын елестетуге мүмкіндік береді. Біз бұл үдерісті болашақтың бағытын түсіну және қалыптастыру үшін жасаймыз.

Сценарийлердің әдіснамасы – күрделілік пен қарама-қайшылықты сенім жүйелерін зерттеуге мүмкіндік беретін болжамды әдіс. Сценарийлер белгісіздікті бірлесе зерттеу және болашаққа әсер етуі мүмкін негізгі серпін мен мәселелер туралы жалпы түсінік қалыптастыру жолдарын ұсынады.

Қоғамның бейімделуіне көрнекі өзгеріс жағдайында ешқашан үлкен қажеттілік болған емес. Бүгінгі қоғам соншалықты бір-бірімен байланысты және бір-біріне тәуелді, сондықтан тұрақтылыққа үлкен қажеттілік бар, бірақ бұл үшін «Мұнда айдаһарлар бар» және оларды іске асырудағы стратегияларды тану қажет.

Қорытынды

Қазір «Мұнда, айдаһарлар бар» деп мойындаудың және біз өзіміз үшін және ұрпақтарымыз үшін қоғамға үлкен қауіп төндіретін мәселелерді қарастыратын кез келді. Елеусіздік, түсініксіздік және ғылыми белгісіздік бәрінен бұрын біздің білім карталарымыздан

оңай алынып тасталады. Әлем үнемі өзгеруде. «Мұнда, айдаһарлар бар» біздің айналамызда, және өзара байланысқан жүйелердің күрделі торларына тәуелді адамдар оларды қауіп-қатер кезінде ескермейді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Дж. Р. Равец, «Пайдалы білім, пайдалы надандық: саясатпен толық емес ғылым салдары», У. С. Кларк, Р. С. Мунн (Редакторлар), Биосфераның тұрақты дамуы (Нью-Йорк: Кембридж Университетінің Баспасы, 1986-жыл), 415-ші және 432-ші беттер.
2. Х. Риттель, М. Веббер, «Жалпы жоспарлау теориясындағы *дилемма*, саясаттану (1973 жыл), 155-ші және 169-шы беттер; Р. Аккоф, «Болашақты қайта жоспарлау: қоғамға жүйелік көзқарас мәселелер (Нью-Джерси, Лондон: John Wiley & Sons, 1974-жыл)
3. Н. Н. Талев, «Қара аққу» (Лондон: Allen Lane, 2007-жыл).

КЕНІСТІК ЖӘНЕ УАҚЫТ

Кейінгі қалыпты жасанды мәнбілер

Зияуддин Сардар

Кейінгі қалыпты уақыттар тұрғысынан табиғи сұрақ туындайды: егер кейінгі қалыпты уақыт тарихтың нақты дәуірі болып және тарихтың басқа соңғы кезеңдерінен кететін болса, онда ол қандай жасанды мәнбілермен ерекше белгілерді өндірді немесе өндіруі мүмкін? Оны белгілі біркезең деп анықтама беру, жаргон тілімен айтқанда «Далбаса!»

Егер кейінгі қалыпты уақыттар өздерінің жасанды мәнбілерін жасаған болса, біз оларды қазіргі немесе кейінгі жаңашылдық дәуірі сияқты басқа да қазіргі кезеңдердің жасанды мәнбілерінен ажырата білуіміз керек. Жаттығу мақсатында қазіргі кезеңді төрт бөлімге бөлейік:

Классикалық: 1920 – 1950 жылдар;

Қазіргі: 1950 – 1975 жылдар;

Кейінгі жаңашылдық: 1975 – 2005 жылдар;

Кейінгі қалыпты: 2005 жыл.

Бұл бөлу тарихты аталған блоктарға жіктеудің басқа әрекеттері сияқты ерікті болып табылады. Мәселе мынада, біз жасанды мәнбілерді анықтай аламыз және кейінгі қалыпты уақыттар өзгеше бірнәрсені өндірген немесе өндірімегенін көре аламыз. Сонымен, бұл мен абайлап ұсынып отырған кейінгі қалыпты жасанды мәнбілер тізімі.

Мағына

Классикалық: «Мен ойлануға қабілеттімін, яғни мен бармын»

Заманауи: «Мен дамып жатырмын, яғни мен бармын»

Кейінгі жаңашылдық: «Мен сатып аламын, яғни мен бармын»

Кейінгі қалыпты: «Мен бөлісемін, яғни мен бармын»

Шындық

Классикалық: Тұтас Заманауи: Тұтас

Кейінгі жаңашылдық: Салыстырмалы және көп жақтылық

Кейінгі қалыпты: Қайшылықты

Дәлме-дәлдік

Классикалық: «Мен дәстүр мен мәдениетпін»

Заманауи: «Мен ғылым және технологиямын»

Кейінгі жаңашылдық: «Мен не сатып алсам, солмын»

Кейінгі қалыпты: «Мен өзімнің Facebookтағы парақшаммын»

Өзгеріс

Классикалық: Квази (Квази (латын тіліндегі *quasi* – «секілді», «сияқты») – күрделі сөздің «секілді», «алдамшы», «жалған», «жорамал», «жуық» тәрізді мәні бар алдыңғы бөлігі) орныққан

Заманауи: Жылдам

Кейінгі жаңашылдық: Ұзақ

Кейінгі қалыпты: Жеделдететін, ретсіздік

Жүйелер

Классикалық: Қарапайым, жабық Заманауи: Күрделі, жабық

Кейінгі жаңашылдық: Күрделі, ашық

Кейінгі қалыпты: Ашық, өзара байланысты, күрделі, ретсіз

Негізгі ұғымдар

Классикалық: Жаулап алу, үстемдік, ілгерілік Заманауи: Ілгерілік, тиімділік, жаңарту

Кейінгі жаңашылдық: Үлкен мәлімдемелердің еріп

кетуі, шындықтың бірнеше түрі, дауыстардың көпшілігі

Кейінгі қалыпты: Күрделілік, бей-берекеттік, қарама-қайшылық, белгісіздік

Әлемдік тәртіп:

Классикалық: Бәсекелес отаршылдық ірі мемлекеттер

(Ұлыбритания, Франция, Голландия, АҚШ)

Заманауи: Екі кереғар әлем; «Суық соғыс» (АҚШ, Кеңес Одағы)

Кейінгі жаңашылдық: Біржақты кереғарсыз әлем (АҚШ)

Кейінгі қалыпты: Көп кереғарлы әлем (АҚШ, Қытай, Ресей, ЕО, Үндістан)

Білім

Классикалық: Дәлелді анықтама іздестіру...

Заманауи: Ғылыми ілгерілік және даму арқылы алынған

Кейінгі жаңашылдық: Әлеуметтік құрылымдық және туыстық,

Википедия Кейінгі қалыпты: белгісіздік пен елемеуге ендірілген кеңейтілген мәнбілер

Ғылым

Классикалық: Ақиқатқа ұмтылу, көбінесе мемлекетпен қаржыландырылатын

Заманауи: Ғылыми әдіс бейтарап, нысанды ақиқат; мемлекет және корпорациялар қаржыландырылатын (Әскери-өнеркәсіптік кешен);

Сын пікірлі басылым

Кейінгі жаңашылдық: Әлеуметтік тұрғыдан құрылған; әскери-өнеркәсіптік корпорациялар кешендерімен қаржыландырылатын;

Сын пікірлі басылым

Кейінгі қалыпты: мәнбілер белгісіз, құндылықтар даулы,

мөлшерлемелері жоғары, шешімдер шұғыл; бірдеңгейлі

Google, Microsoft мега корпорациялары және миллионер-

қайырымдылық жасаушылармен қозғалыста болатын, әлі күнге дейін әскери-өнеркәсіптік корпорациялар кешендер тарапынан

қаржыландырылып отырған қауымдастықтар, «кеңейтілген қауымдастықтар».

Технология

Классикалық: Жұмысты жеңілдету үшін ғылымды баяу қолдану
Заманауи: «Ойлар намасылық қозғалыс жағдайында қоғамды жақсарту, антибиотиктер, сонымен қатар ядролық қарулар»

Кейінгі жаңашылдық: Саясатқа енгізу; геномды ретке келтіру, биотехнология, ақпараттық және байланыслық технологиялар
Кейінгі қалыпты: Адам және машина жинақтауы, ДНҚ-ны өңдеу, дрондар, кибернетикалық ағзалар

Медицина

Классикалық: Антибиотиктер немесе тиісті ауыртқызбаушылық дәрі-дәрмектердің жоқтығы

Заманауи : заманауи хирургия, антибиотиктер, электрокардиограмманың бақылауы (ЭКГ), жүректің ашық хирургиясы, бүйректі ауыстырып салуы

Кейінгі жаңашылдық: емделушілердің электронды бақылауы, микрохирургия, бет ауыстырып салуы

Кейінгі қалыпты: Ара қашықтықтағы хирургия, бағаналы жасушалармен өтетін терапия, синтетикалық мүшелер

Байланыс

Классикалық: телефон, телеграф, Морзе коды, радио
Заманауи: Микротолқындық пеш, теледидар

Кейінгі жаңашылдық: Ұялы телефондар, электрондық пошта, Интернет, дүниежүзілік ғаламтор.

Кейінгі қалыпты: Лезде, тұрақты байланыста, 24 сағаттық жаһандық жаңалықтар арналары, Facebook, Twitter, «заттардың интернеті»

Саяси ұйым

Классикалық: империялар
Заманауи: ұлттық мемлекеттер

Кейінгі жаңашылдық: Аймақтық топтар мен бірлестіктер (ЕС, АСЕАН, ИЫҰ)

Кейінгі қалыпты: үкіметтің мемлекеттік емес әрекет иесіне ауысуы

Басқару

Классика: өкілді *демократия*

Заманауи: қызығушылыққа негізделген *демократия* (жаңа ықтиярлы, жоғары жаңашылдық)

Кейінгі жаңашылдық: Пікір алысу демократиясы (әртүрлілік, көпшелік, «айырмашылықтар саясаты»)

Кейінгі қалыпты: күрделі, ретсіз, басқарылмайтын

Экономика

Классикалық: классикалық макроэкономика (Адам Смит)

Заманауи: капиталистік (еркін нарық), коммунистік (орталықтан басқарылатын)

Кейінгі жаңашылдық: Жаңа ықтиярлы экономикалық жаһандану (ауқымды, бірлескен сауда және қорларды жекешелендіру)

Кейінгі қалыпты: сандық, ұшу-қону жолағының монетарлығы

Дін

Классикалық: Монотеизм (бір құдайға сенушілік) Заманауи:

Монотеизм (бір құдайға сенушілік)

Кейінгі жаңашылдық: жаңа ғасыр, фундаментализм

(«фундаментализм» (латын тілінен *fundamentum* – «негіз») – өте кертартпа діни, пәлсапалық, ақылақтық және әлеуметтік қозғалыстардың жиынтық атауы)

Кейінгі қалыпты: эклектикалық («*эклектика*», сонымен қатар «*эклeктiзм*») (ежелгі грек тілінен *ἐκλεκτός* «таңдалған», «таңдаулы») ежелгі грек тілінен *ἐκλέγω* «мен таңдаймын», «мен іріктеймін», «мен сайлаймын») – қоспасы, біртекті емес мәнерлердің, ой-ұғымдардың, көзқарастардың және т.б. жиынтығы. Бұл арнайы сөз II ғасырда *эклeктiзм* пәлсапалық мектебінің негізін салушы Потамон қолданған. *Эклeктiзм* – антикалық пәлсападағы бір-біріне

ұқсамайтын мәнерлерді біріктіретін бағыт), фундаменталистік, политеистік («политеизм» (грек тілінен *πολύς*, «сансыз», «көп», + гректің *θεός*, «Құдай», «Құдірет», – «көпқұдайшылдық») – сенім жүйесі, бірнеше құдайларға сенуге негізделген діни дүниетаным, әдетте, құдайлар мен әйел құдайлардан бір ғибадатханаға жиналған. Политеизм – бір құдайдың және кез келген басқа құдайлардың бар екенін жоққа шығаратын политеизм монотеизмге – бір Құдайға сенуге және атеизмге қарсы тұратын діни жүйе және теизм түрі)

Теңдік

Классикалық: заң бойынша кемсітушілік, нашар заң
Заманауи: әл-ауқат жағдайы, заң алдындағы теңдік, төменге сығылып шығу әсері кедейлердің жағдайын жақсартады
Кейінгі жаңашылдық: мәдениеттер алуандығы, бірлесу, ұқсасу
Кейінгі қалыпты: теңсіздікті жеделдету, байлар лезде байиды

Шекаралар

Классикалық: Бекітілген Заманауи: Икемді Кейінгі жаңашылдық:
Кеуекті
Кейінгі қалыпты: Балқығыш

Табиғат

Классикалық: Меншіктеп пайдалану (құлдыққа салу)
Заманауи: меншіктелінген, бақыланатын, бірақ өсуді шектейтін
Кейінгі жаңашылдық: табиғатты әлеуметтік құрылымдау, эко-саясат
Кейінгі қалыпты: жабайы, климаттың өзгеруі, жойылып бара жатқан түрлер

Қоршаған орта

Классикалық: салыстырмалы сау Заманауи: қоршаған ортаны ластайтын
Кейінгі жаңашылдық: уытты
Кейінгі қалыпты: апатты, климаттың өзгеруі

Құдай

Классика: Құдай барлық жерде

Заманауи: Құдай – ұлы шындық (ерте заманауи), Құдай өлі (кеш заманауи)

Кейінгі жаңашылдық: Құдай машина немесе Құдай – ол менмін

Кейінгі қалыпты: Құдай бұл надандық

Дін

Классика: Дін әлемді түсіндіреді

Заманауи: Дін бізге әлемді тануға көмектеседі

Кейінгі жаңашылдық: дін өтірік болып шықты; ықтиярлы зайырлылық – құтқарылудың жаңа теориясы

Кейінгі қалыпты: Дін белгісіз, сондықтан бірнеше түсіндірулерге және қиындатылған түрде берілуіне ашық дайын болу керек

Соғыс

Классикалық: «Бірінші дүниежүзілік соғыс»

Заманауи: «Холокост»

Кейінгі жаңашылдық: «Парсы шығанағындағы соғыс»
(теледидарда көрсетілгендей)

Кейінгі қалыпты: Дрондардың шабуылдары, кибер соғыс, әскерлендірілген роботтар (соғыс – бұл адамзаттан аластатылған ойын)

Наразылықтар

Классикалық: Азаматтық бағынбаушылық (Афроамерикандық азаматтық құқықтар үшін қозғалыс), зорлықсыз қарсылық (Ганди)

Заманауи: Анархистік құлату әрекеті, зорлық-зомбылық көрсету (Қара пантерлер), бейбіт шерулер

Кейінгі жаңашылдық: Жаппай жұмылдыру («Гей мақтанышы, Парсы шығанағындағы наразылықтар»)

Кейінгі қалыпты: Сандық медиа арқылы қозғалған, өзара байланысты, күрделі және бей-берекет («Араб көктемі»,

Ұлыбританиядағы, біздегі және басқа жерлердегі жүк көліктерінің

наразылықтары, Аргентинадағы қоғамдық көлік наразылықтары)

Лаңкестік

Классикалық: Қалалық гориллалар, тәуелсіздік үшін лаңкестік («Алжир үшін шайқас»)

Заманауи: Жергілікті, нақты мақсаттары бар (ИРА, Баск Сепаратистері) Кейінгі жаңашылдық: Ғаламдық, өлімге шешілгендер, мемлекеттік емес ісиелер (Әл-Қаида, Әл-Қаида (араб тілінде: القاعدة – «негіз», «тірек», «іргетас», «қағида») – ең ірі исламшыл халықаралық лаңкестік ұйымдардың бірі).

Кейінгі қалыпты: ғаламдық, өзара байланысты, әлеуметтік орта мен шындалған, аумақ іздейтін (Ирак және Сирия Ислам мемлекеті, Талибан, Боко Харам)

Дене

Классикалық: Бұлшықетті Заманауи: Шымыр

Кейінгі жаңашылдық: Андрогендік («андрогендік» (ежелгі грек тілінен *ἀνδρός*, ілік септігі: *ἀνήρ*, яғни «еркек» және *γένος* «тегі» деген сөздерден шыққан)

Кейінгі қалыпты: Жетілдірілген

Қалалар

Классикалық: Миссисипи, Кейптаун, (*апартейд* тұсындағы) («*апартхейд*» немесе «*апартейд*», (африкаанс тілінде: *апартейд* «бөлу», яғни бөлек тұру, бөлек жұмыс істеу және т.б.) – 1948-1994 жылдары бойы Оңтүстік Африка Одағы мен Оңтүстік Африка Республикасын басқарған Ұлттық партия жүргізген ресми нәсілдік сегрегация, яғни бөлектеу саясаты. Кез келген бағыттағы сегрегацияны, яғни бөлектеуді Оңтүстік Африкадағы тарихи сегрегацияға, яғни бөлектеуге ұқсас саясатты *апартейд* деп те атауға болады)

Заманауи: Нью-Йорк, Лондон, Париж

Кейінгі жаңашылдық: Токио, Дубай, Пуптра Джая (Малайзия)

Кейінгі қалыпты: Бағдат (одақтастар әскері шығарылғаннан кейін), Каир (екі көтерілістен кейін), Алеппо, Фергюсон, АҚШ.

Фильмдер

Классикалық: Смит мырза Вашингтонға барады Заманауи:

Денелерді ұрлаушылардың басып кіруі

Кейінгі жаңашылдық: Жыныстық қатынас, өтірік және бейнежазбалар

Кейінгі қалыпты: Оның теледидары

Теледидар

Классика: Мен Люсиді сүйемін Заманауи: Атқаруға мүмкін емес міндетті іс

Кейінгі жаңашылдық: Жұлдызды жол: Кейінгі ұрпақ

Кейінгі жаңашылдық: Кремний алқабы

Әуен

Классикалық: Джаз, биг бэнд свинг

Заманауи: Поп, рок-н-ролл, диско, ауыр металл

Кейінгі жаңашылдық: Жаңа ғасыр, психоделикалық («психоделия» (ежелгі грек тілінен аударғанда *ψυχή* – жан, *δηλος* – анық) – психоделиктерді қабылдаудан туындаған есірткі ойсыз күйге түсуінің ғажап көрінісі, сананың өзгеруі, жан сезімнің тұрақсыз күйі, сонымен қатар психоделиктерді қолдану немесе әдеттен тыс нәрселерден тыс өте оғаш құбылыстан әсерлену салдарынан пайда болған қарсы мәдениет қабаты), Шығыс-Батыстық фьюжн, панк, грандж (1990-шы жылдардың басындағы рок-музыка мәнері) және хаус

Кейінгі жаңашылдық: Әлі пайда болған жоқ (бірақ канадалық «*Post Normal*» тәжірибелік тобы күш салуда)

Голливуд кейіпкерлері

Классикалық: Кларк Гейбл – «Шынымды айтсам, қымбаттым, маған бәрі бір»

Заманауи: Джеймс Дин – «Жақсы отбасыдан жаман бала»

Кейінгі жаңашылдық: Арнольд Шварценеггер – «‘Аста ля виста, бейби»

Кейінгі қалыпты: Джонни Депп – «Шынын айтсам, бұл шыншыл адамдар, бірақ, олар керемет ақымақтық жасайтынын ешқашан болжай алмайтыныңыздықтан, олардан аулақ болу абзал».

Жыныс рәмізі

Классикалық: Мэй Вест – «Бұл тапалша ма? Әлде сен мені көруге қуаныштысың ба?»

Заманауи: Мэрилин Монро – «Мырзалар ақсарыларды артық көреді»

Кейінгі жаңашылдық: Мадонна – «Мен материалдық қызбын»

Кейінгі қалыпты: Лаверн Кокс – «Ұқсану»

Жыныстық қатынас

Классикалық: Хейз коды (ешқандай екі орындық кереует, он секундтан артық сүйісу, ешқандай жалаңаштық жоқ)

Заманауи: «Солай былай аунаған, анам ризамын саған»

Кейінгі жаңашылдық: Кибержыныс – Үстілі-астылы кіріп шығу.

Кейінгі қалыпты: *порнография* («*порнография*») (ежелгі грек тілінен аударғанда *πόρνη* «жезөкше»; «зинақорлық» + *γραφω* «жазамын», «суреттеймін», «сипаттаймын»; *πόρνη* < *πέρνημι* «сатамын») – әдебиетте, көркем бейнелерде жыныстық мінез-құлық көріністерін көрсету және жыныстық қозуды тудыру мақсатында фильмдер және басқа да заттар; анықтамалардың біріне сәйкес, «жыныстық сезімталдық көркемдіктен тыс».

Неке

Классика: Бір некелілік Заманауи: Ретті бір некелілік

Кейінгі жаңашылдық: Ретті, қайталанатын, бір некелілік

Кейінгі қалыпты: Гетеро, гомо, ойсыз күйге түсу, ретті, көпше

Ғимараттар

Классика: Эмпайр Стейт Билдинг (Empire state building), Нью-Йорк

Заманауи: Гуггенхайм мұражайы, Нью-Йорк

Кейінгі жаңашылдық: Портманның Bonaventure қонақ үйі, Лос-Анджелес

Кейінгі қалыпты: Сағат мұнарасы, Мекка

Суретшілер

Классикалық: Пабло Пикассо

Заманауи: Джексон Поллак Кейінгі жаңашылдық: Энди Уорхол

Кейінгі қалыпты: Бэнкси

Романдар

Классикалық: Фицджеральд, Ұлы Гэтсби Заманауи:

Камю, Бейтаныс

Кейінгі жаңашылдық: Рушди, Түн ортасы балдары

Кейінгі қалыпты: Уилсон, Көрінбейтін Алиф

ҒАЛАМДЫҚ БІРТҮРЛЕНҮ

Джон А. Суини

Бандар Махшарда ыстық таңсық емес. Иранның солтүстік бөлігінде жаз бойы біртіндеп 45 градустан жоғары температураны сезіну сирек емес. Бірақ жылу көрсеткіші 74 градустан асып, әлемде ең жоғары жылу көрсеткіші бойынша екінші орынға жеткенде дүние жүзі ескерту алды. Бірнеше жылдар бойы есептер жаһандық *климат* жүйесін қысылтаяндар басып озуы мүмкін деп ескертті. Алайда, бізді шектен тыс көп нәрсені күту туралы айтқандықтан, оларды болжау және/немесе азайту қабілетіміз бар немесе жоқ дегенді білдірмейді. Біз білетін *климат* жүйесі кейінгі қалыпты түрде қандай екені бізге белгілі және алдағы аумақты картаға түсіруге тырысу көбіне бос әуре болып табылады.

Мұның бәрі қаншалықты таңқаларлы болады? Бұл 21-ші ғасырдың анықтаушы мәселесі болуы мүмкін.

Манна-Лоа обсерваториясы 2013-ші жылдың мамыр айында ауа көмірқышқыл газы миллионның 400 бөлігіне жетті деп хабарлады. Соңғы рет ауа көміртегі деңгейі жоғары болған кезде «жер шарының температурасы орташа алғанда 3 градус жылынып, ал теңіз деңгейінің жағалауы 5 метр немесе одан да жоғары болды». Біз жаһандық *климат* жүйесіне араластық, және бұл үдеріс жалғасып жатқандықтан, біз тым күрделі өзгерістерге ұшырап жатқан әлемде өмір сүріп жатырмыз.

Әлемдік жылып кету, кең көлемді түсініксіздік – бұл жай сөздердің ойыны ғана емес – бұл болжам. Кең көлемді түсініксіздік – бұл дамып келе жатқан тораптардың жарнамалық нұсқасы

- өсіп жатқан технологиялық ілгерілік, тәуелділік, бүкіл жергілік;
- күтілетін экологиялық, яғни қоршаған ортаның апаты (апаттары), және
- ұлтаралық жүргізу және кейінгі қалыпты беттік-белсенді зат-тектерді қамыту

Тунисте (Тунис (араб тілінде: تونس), ресми атауы – Тунис Республикасы (араб тілінде: الجمهورية التونسية, Әл-Джумхуриййа Әт-Тунисиййа) 2010-шы жылы көше арбасын сатушы өзін өртеген кезде, оның салдары қандай болатынын болжау мүмкін емес еді. Мохамед Буазизи тым қызғылықты болғаннан кейін кейінгі қалыпты актанттың ерекше үлгісі болып табылады. Желілік ақпарат құралдарының арқасында Таяу Шығыс пен Солтүстік Африкадағы көтерілістер өрт сияқты таралды. Мұндай өзгерістерді біз қалай ойластыра аламыз? Көрінбейтін болып көрінетін мағынаны түсінуге қандай тұжырымдамалық үлкейтегін/кішірейтетін әйнектер көмектеседі? Осының бәрі қаншалықты ерсі болуы мүмкін?

Экожүйе тұжырымдамасының пайда болуы адамның биосферадағы іс-әрекетін жүйелі талдауды одан әрі жақсартуға көмектесті, бірақ ғасырдың басында көптеген ойшылдар ғаламшардағы адам басқаратын өзгерістердің рөлі мен мүмкін болатын нәтижелері туралы әлдеқайда кең мәлімдеме жасады. Операциялар, яғни кейбіреулер әлемді жалғыз, біртұтас жүйе ретінде теориялық тұрғыдан ойластырды, яғни адам басқаруының шектен тыс жағдайына түсуде.

Біз «қалыпты» деп санайтын көптеген нәрселер қазір төтенше болып кетті, сондықтан барлық төтенше мінез-құлықты бір мерзімде қоршау оңай емес. Біздің технологиямыз, қазіргі заман, біздің экономикалық жүйеміз, бірлескен мінез-құлық, барлық ойлар намыс төтенше сипатқа ие болды.

Кліматтың өзгеруі нәтижесінде пайда болған төтенше құбылыс кейбіреулерді түбегейлі шешімдер қабылдауға мәжбүр етті. Кейбіреулер адамзаттың жалғыз жолы деп санайтын қысылтаяң құпияны жою климаттың өзгеру бастамалары арқылы жүзеге асырылуы мүмкін деп санаса, ал енді басқа біреулері құқықты қорғау сияқты әдістерге жүгінді. Авторлар эмпатияны («*эмпатия*» (латын тілінде: *empathia*) – өзге адамдардың жан дүниесін түсіну мен жай-күйін ұғыну қабілеттілігі. *Эмпатия* адам бойында жиі кездесетін, өзіндік мән-мағынасы бар ерекше сезім. Оның айқын көрінісі – өзге адамдардың қайғы-қасіреті мен қиыншылықтарына ортақтасып, оларға жанашырлық білдіру, сол арқылы өзгенің ауыр психикалық жай-күйін өз басынан кешіргендей халге түсуі) күшейту үшін қызыл ет сияқты көміртекті көп қажет ететін өнімдерге дәрітанулық төзімсіздікке тәрбиелеу және инженерлік қысқа адамдар үлкен климаттық («*климат*» (ежелгі грек тілінде: *κλίμα* (ілік септік: *κλίματος*) – еңіс (күн сәулесінің көлденең бетке еңістігін білдіреді)) – ұзақ мерзімді (бірнеше онжылдықтарға жуық) ауа райы жағдайы) бастамаларға қарағанда ақылға қонымды және қауіпті емес деп санағандықтан «адамдардың биомедициналық түрленуі» тым қатал болу себепті үстел үстінде болуы керек деп санайды [1].

Тым көп таңқаларлық жағдайлар болып жатқан әлемде адамдар жаңа қауіптер туралы ғана емес, сонымен қатар, жаһандық *климат* жүйесі кейінгі қалыпты болғаннан кейін қайта қалпына келуі мүмкін өткен қауіптер туралы алаңдауға тура келеді. Бұл серпін мәңгі аяз түнгі қорқынышты тоқтататын тундра аймағына тән көрінеді. Ғалымдар «қауіпті вирустар терең жер астында мәңгі ұйқы қалпында сақталу мүмкіндігін мойындайды, өйткені тарихқа дейінгі мәңгі аяз жұқпалықтың сақталуына қолайлы жағдай туғызады». Мұндай сценарий ғылыми фантастика сияқты естілсе де, қысылтаяң әсерлердің салдарын бағаламауға болмайды. Бізді тым ерекшеліктер дәуірі мұндайға үйрете алады: ақылға сыймайтын нәрселерден қашып құтыла алмайтын жағдайға жетіп отырмыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Гвин Дайер, Кліматтық Соғыс: Әлемнің қатты қызып кетуімен өмір сүру үшін күрес (Оксфорд: Oneworld Publications, 2011-жыл).

КЕЙІНГІ ҚАЛЫПТЫ УАҚЫТТАҒЫ БАТЫС ПЕН ШЫҒЫС

Зияуддин Сардар

ШЫҒЫС БҰЛ ШЫҒЫС, БАТЫС БҰЛ БАТЫС,
ЖӘНЕ БҰЛ ЕКЕУІ, ЖЕР МЕН КӨК
ҚҰДАЙДЫҢ ҰЛЫ СОТЫНА ТҰРМАЙЫНША,
ЕШҚАШАН ҰШЫРАСПАЙДЫ

Ой-ұғымдар Киплинг шығарған патшайым императордың барлық әскерлерін қосып алғандағыдан әлдеқайда көп аумақты жаулап алады және көбірек беделге ие болады. Тарихтың, саясаттың, экономика мен мәдениеттің дәлелдеріне қарамастан, Киплингтің қарапайым қысқа ой шешімі әлі күнге дейін әлемді түсінудің таңдаулы тәсілі болып қала береді.

Киплингтің өлең жолдарындағы жазылған нәрсе оның басталуы емес. Шығыс пен Батыс бір-бірінен ерекшеленеді, ал айырмашылықтар айтарлықтай және тұрақты импорт болып табылады. Мәселенің туындау себебі: «... бұл екеуі... ешқашан кездеспейді», айырмашылық алынбайтын қамалдай қабылданады.

Бұл теріс мәнмен бекітіліп қалған себепті, қорқыныш, күмән, мәңгі сенімсіздік пен алауыздыққа негіз салады. Шығыс өзінің барлық күрделілігіне қарамастан, Батыс үшін керемет бір қорқыныш үрей тудыратын қызмет жеткізушісі ретінде қала береді.

Бірақ енді бізге осы зиянды екілік қисындан кететін уақыт келді. Шығыс пен Батыстың шекаралары мен бөліну сызықтары өзгеріп қана қоймай, бұлыңғыр және ажырамас болып қалды. Батыста қанша Шығыс болса, Шығыста сонша Батыс бар. Батыс империализмін қозғаған ойларды қуаты Шығыстың өз ішінде өзімен

өте жақсы басқарылады. Тұңғыш жауызды іздеп күнәні бөлу – бұл ойынды жалғастыру тәсілі, ымыраға келмейтін күмәнділік қарсыластығы, әскери дайындық, қоғамдық пікірге айла-шара жасау, екіжақты қалыптытар, адамның өзекті қажеттіліктеріне немқұрайлылық көрінісі. Шығыс екілік қарама-қайшылықтардың рухын мәңгілікке сақтауға қатысты болды. Батысты өз әрекеттері үшін айыптау жеткілікті. Шығыс – бұл Шығыс, Батыс – бұл Батыс бәріне қызмет етеді.

Бинарлық қарама-қайшылықтардан жылжудың кез-келген әрекеті Шығыс пен Батыстағы жақсылықты, сондай-ақ екеуінің де жамандықтарын ескеруі керек. Таза қолмен ешкім жоқ екенін мойындай отырып, біз бәріміз өз кемелсіздігімізді жоюдың жаңа тәсілдерін табуымыз керек екенін қабылдай аламыз.

Шығыс пен Батысты жақындастыру қажеттілігі біздің алдымызда тұрған көптеген мәселелердің шынымен жаһандық сипатын ескерген кезде одан сайын өзекті бола түседі. Бұл мәселелердің ешқайсысын жекелеген мемлекеттер «шеше алмайды»; және олар планетадағы әр адамға әсер етеді. ХХІ ғасырдың алғашқы онжылдықтары біздің кейінгі қалыпты заманда өмір сүріп жатқанымызды айқын дәлелдеді.

Шығыста, Батыста кейінгі қалыпты уақыттың мәселелерін алдын алу үшін жаңа әдістемелер қолдануы қажет. Өртүрлілік пен көп түрлілік күрделілікті түсіну үшін де, шешу үшін де маңызды. Бей-берекеттік жеке және әлеуметтік жауапкершілік пен есеп берушілік біздің ұжымдық өмір сүруіміздің басты шарты екенін үйретеді. Кейінгі қалыпты кезеңдерде әлемді бірнеше адамның іс-әрекеттері шынымен құртып жіберуі мүмкін.

Кейінгі қалыпты уақыттар қайшылықтардың белгілі бір түрлерін алдыға шығарды. Біз болашақ туралы үнемі белгісіздік жағдайында

келіссөздер жүргізіп отыруымыз керек, егер толық білімсіздікпен болса да, кем дегенде, тек жартылай немесе жеткіліксіз біліммен де. Бізге Шығыс пен Батыс турасындағы айырмашылықтарымызды бір-бірінен шеттетіп, бәтуаластық сұхбат арқылы қайшылықтар мен күрделілікті барлық қатысушыларға бірдей дауыс санын бере отырып басқару керек. Қарама-қайшылықтарды немесе күрделілікті шешудің қатыгез құралдары жоқ. Кішіпейілділік, қарапайымдылық, жауапкершілік, есеп берушілік, әртүрлілік және сұхбат – ол қосымша сапа емес, бірақ кейінгі қалыпты кезеңнен аман өту үшін маңызды талап. кейінгі қалыпты уақытта Киплингтың қарапайымдалған айтылымына орын жоқ. Шығыс пен Батыс бірігіп, өздерінің дәстүрлері, тарихы мен қоғамдарындағы ең жақсы ұғымдарының мүмкіндіктерін кезеңдерде ақыл парасатымызбен, адамгершілігімізбен байланыстыру үшін ұтымды пайдалану керек. Біздің заманымыздың дәл осындай қиын-қыстау кезеңінен шығу үшін жаңа, жақсы жауаптар алуға үміттенер бұрын, бізге жаңа сұрақтар мен жаңа түсініктер қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Редьярд Киплинг, «Шығыс пен Батыс балладасы», (1889-жыл), <http://www.bartleby.com/246/1129.html> сайтында қолжетімді

ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚТЫҢ ҚАЙШЫЛЫҚТАРЫ

Джорди Серра

Еуропа Одағын (ЕО) аруақ торуда – ол өз қайшылықтарының аруағы іспеттес. Бұл қарама-қайшылықтар ЕО шынымен де кейінгі қалыпты институтқа айналғанының дәлелі болып табылады. Бұл қарама-қайшылықтар – одақты құрған негізгі қозғаушы күш, ЕО-ның экономикалық саясатының нәтижесі. Бірақ бұл болашақта оның маңыздылығын қамтамасыз ететін оның саяси, әлеуметтік және тіпті мәдени өлшемдері.

ЕО-ның бірте-бірте дамуы көптеген шарттардың негізінде құрылды. 2001-ші жылға қарай ЕО алға жылжу үшін сапалы қадам, Еуропалық Заңнама қажет екендігі айқындалды. Мұндағы мақсат әр түрлі заңнаманы біріздендіру және оның саяси қарқынын күшейту болды. Бірақ шын мәнінде қалағандай шынайы мемлекет үстілік құрудың негізі болудың орнына мүше мемлекеттер ұйымының жобаламасы ғана болып шықты.

Еуропалық Заңнама Еуропалық Одаққа қарсы бірінші қарама-қайшылық ретінде пайда болды: ол халықаралық ұйым дәрежесіне жетіспейді, және ол мемлекеттік ұйым бола тұра терең кетеді. Өрескел айтқанда, ЕО бірлескен саясатты жүргізу үшін бұлшық еттері жетіспейді, алайда мемлекеттерге өзінің мүдделерін қорғауға жеткілікті ықпал етілмейді. Нәтижесінде, көптеген саясатшылар Еуропаға әсер ететін терең мәселелерді шешу үшін өршіл емес.

Соған қарамастан, кем дегенде 2008-ші жылдың дағдарысы келгенше ЕО сәтті халықаралық басқару үлгісі болып табылған еді. Бұл дағдарыстың тән сипаты – бұл жүйелігі және ғаламдылығы. Тұтастай алғанда, қаржылық дағдарыс ЕО үшін қиыншылықты да,

мүмкіндікті де көрсетті. Бірақ қиындық шешілмеді, мүмкіндік жіберіліп алынды. Еуропалық институттар жаңа дінге келгендердің сенімі арқылы үнемділікке қол жеткізді және құрлықтағы адамдарға оны еш күмәнсіз қабылдауға шақырды немесе жойылатындығын ескертті.

Әдеттен тыс түрде бюджеттің қатаң қысқартылуы еуропалық әрлендірменің шектеулерін ескере отырып, ең дәйекті шешім болып көрінеді. Еуро 1995-ші жылы анықталды. 1999-шы жылы күшіне енді және 2002-ші жылы қолданыстағы монеталар мен банкноттарға айналды. Ол күштірек одақтың бір валютасы бірлесуінің жоғарырақ деңгейіне жету жолындағы өзінше саяси серпілістің көрінісі еді.

Еуро бірлескен экономикалық саясат жасау үшін жеткіліксіз еді, ал бірлескен саясатсыз оның өміршең болмайтыны сөзсіз.

Осылайша, Еуро екі әлсіздіктен зардап шегеді. Біріншіден, экономикалық жағдайлары мен серпіні терең алшақтайтын елдер үшін ортақ валютаны анықтайды. Екіншіден, оны басқару мемлекеттік басқарудан мүлдем тәуелсіз Еуропа Орталық банкінің (ЕОБ) қолында. ЕОБ Еуропалық жеке банктерге бұл банктер өздерінің ұлттық мекемелеріне көмектеседі деген үмітпен арзан ақша ұсынды. Сайып келгенде, үнемдеу бюджеттің азаюына нақты экономикалық дәлелден гөрі күмәнді ақылақтық негізді қамтамасыз ету әрекеті болды.

Қиындыққа бой алдыру екінші қарама-қайшылықтың пайда болуына әкеліп соқтырды: капитал адамдардан озып кетті. ЕО қаржы жүйелерінің өміршеңдігін қамтамасыз ету үшін миллиондаған бағдарламаларды іске асырды, бірақ олардың аз ғана бөлігі қиын кәсіпкерлікке немесе ипотéкаға («ипотéка» (ежелгі грек сөзінен *ὑποθήκη* – «тіреуіш», «сүйеуіш») – жылжымайтын мүлік кепілінің нұсқасы, осындай мүлік кепілінің нұсқасына орай борышкердің несие сомасын несие берушімен келісілген мерзімде несие берушіге

қайтармаған жағдайда, онда мүлік несие берушінің иелігінде және пайдалануында қалады. Борышкер өз міндеттемесін осы мүлікті сату арқылы қанағаттандыру құқығына ие болады. Кез келген басқа кепіл сияқты, *ипотека* да міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ету тәсілі болып табылады) тәуелді адамдарға несие берді. Дегенмен қаржыландыру көзі-мемлекеттік ақша, азаматтардың салықтарынан және, сайып келгенде, Одақтағы әркімнің қалтасынан түсетін ақша екенін ұмытпайық. Негізгі қисын бойынша, банктердің құлдырауы дағдарысты одан әрі күшейтіп, оның әсерін ұзартатын жүйелік әсер етуі мүмкін еді.

Еуропалық Одақтың қаржылық дағдарыстарға қарсы әрекет етуінің нәтижесі оның шегінде терең қайшылықтар тудырды. Қазіргі уақытта одақ аясында азаматтар арасында алауыздық бар; құтқарылған елдердің адамдары құтқарғандарға қарсы. Әр елдегі нақты бөліну жетістікке жеткендер мен жетпегендер арасында. Барған сайын еуропалықтар өздерінің балалары мен немерелерінің ешқашан өз қолдарында бар әл-ауқат деңгейіне жете алмайтынына сенімді. Дүниежүзілік ауқымда бұл көмек Еуропалық Одақтың құрылымының қаншалықты нәзік екенін көрсетті. Бірақ Одақ аясында құтқару ЕО экономикалық тұрақтылықты демократиялық заңдылыққа қарағанда жақтайтынын күшейтті.

ЕО трансцендентті (трансцендентті (латын тілінен аударғанда «аяғын кезек басып өту, асып кету, шамасынан асып кету») – тәжірибелік білімге түбегейлі қол жетпейтін, сезімдік тәжірибе шеңберінен шығатын дегенді білдіретін пәлсапалық ұғым) шешім қабылдауға мәжбүр. Оның мақсаты өз азаматтарын біріктіру, еуропалық мемлекеттер арасындағы адамдар мен жұмыс күшінің ағымын ынталандыру, Еуропа халықтарын жақындастыру, олардың зияткерлік және мәдени тарихын мадақтау немесе банкирлер мен қаржы институттарын байыту ма? Ең аз дегенде, Еуропалық қоғамдастық бұл солай екендігіне көз жеткізу керек:

- Нарық па?
- Валюта ма?
- Мемлекетті басқарудың аяқталмаған жобасы ма?
- Жоғарыда келтірілген сұрақтардың барлығы ма?

ЕО-ның болашағы және оның кейінгі қалыпты дәуірдегі маңыздылығы жауапқа байланысты.

Меніңше ЕО-ты өзінің экономикалық өлшемімен шектеу немесе экономикалық қисындың оның қалай жұмыс істейтінін айтуға мүмкіндік беруі үлкен қателік деп санаймын. Еуропа әрдайым аумақтардың, халықтардың, мәдениеттердің және әр түрлі келісімдердің гобелені болды; ол ешқашан үйлесімде жұмыс істемеген және қиялдың кез келген кеңістігінде біртектес бірлік ретінде қарастыруға болмайды. Бірақ ол экономикалық бірлік ретінде жұмыс істеуге жаратылған кезде де, экономикалық белгілер ЕО-тың негізгі болмысын мәнінде көрсетпейді. Дәйекті одақ ретінде оның нақты жетістігі басқа жерде болады.

Екі мысал ерекше назарға түседі: құқықтар мен қоршаған ортаны қорғау. Егер біз ЕО-тың «Қоғамдастық меншігі» деп аталатын дәстүрлік тұрығын қарастыратын болсақ, онда бұл әлемдегі ең демократиялық аймақты анықтайтын керемет құқықтар жиынтығы екенін мойындай аламыз. ЕО экологиялық мәселелер бойынша ең озық заңнамалардың бірін жасады. Еуропалық комиссиясы денсаулық, білім беру, жыныстық теңдік, еңбек жағдайлары және жыныстық азшылықтардың құқықтары сияқты тақырыптар бойынша бірнеше мемлекеттерді өздерінің заңнамаларында ЕО қағидаларына сәйкес келуге мәжбүр етті.

Мен ЕО азаматтарының көпшілігі қазір бетбұрыс кезеңіне жеткенін түсінеді деп айтар едім. 2014-ші жылдағы Еуропалық сай-

лаулар алғашқы белгі болды. Оңшыл партиялар көбейіп, *парламент* өз тарихындағы қарсы-Еуропа өкілдерінің ең көп пайызын жинады. Оң жақ қанаттардағы партиялар үшін шешім: ЕО аздығы, ал басқалары үшін қисынды балама керісінше: ЕО көбірек болуы.

Алайда, 2015-ші жылғы оқиғалар екі жақтың да дұрыс емес екенін дәлелдеді. Сириядан және басқа елдердің миллиондаған босқындары Еуропаға ене бастады. Басында оларды ашық түрде қабылдамағандар кемде кем еді. Бірақ сан өскен сайын қарсылық та өсті. Осы гуманитарлық дағдарысты басқару көптеген еуропалықтар үшін масқара болды. Қазіргі заманда адамдардың азды кемі ғана ЕО олардың мүдделеріне немесе қажеттіліктеріне қызмет ететіндігін сезеді; және көпшілік Одақта олар үшін ештеңе жоқ деп санайтыны таңқаларлық емес.

Енді таңдау ЕО-ты өркениетті және абыройлы мақсатқа жеткізу, немесе оның қарама-қайшылықтарынан асып түсу және кейінгі қалыпты уақыттарды түсіністікпен және алдын ала күту арқылы өту болып табылады. Біріншіден, ілгерішіл өзара байланысты, күрделі және бей-берекет әлемде аймақтық өлшемнің маңыздылығы туралы халықтың хабардарлығын жақсарту қажет. Екіншіден, ЕО-қа кейінгі кезеңге сәйкес келетін жаңа әрлендірме қажет, ол бүкіл халықтың экономикалық әл-ауқатын да, басқару құрылымын да ескереді. Үшіншіден, Еуропалық Одақ жаңа басшылыққа мұқтаж. Болашақтағы тіршілік үшін арпалыста ЕО кейінгі кезеңдерді басқара алатын әдепті көшбасшылар жаңа буыны қажет.

ФИЛЬМДЕГІ КЕЙІНГІ ҚАЛЫПТЫ АМЕРИКА

С. Скотт Джордан

Негізгі өзгеру сәттерінде американдық кинематограф басқаларды өзін-өзі өлшеу үшін қолданды. Соғысқа дейінгі классикада Афро-Американдық кейіпкерлерді қолданған. Екінші кейінгі дүниежүзілік соғыстан кейінгі кинематографты коммунизм елесі торыды. «Араб лаңкесі» кинематографқа қауіп төндірместен бұрын [1], шығыстанушы бейнелер 1960-шы және 1970-ші жылдары пайда болды. Соңғы онжылдықта біршама өзгеріс болды: енді басқалардан қорқу біздің заманымыздағы қорқынышты алмастырды: климаттың өзгеруінен қорқу [2]; қаржылық дағдарыс туралы дүрбелең; Интернет туралы алаңдаушылық; автоматика, жасанды зият және клондау туралы түсінік. Заманның мұндай рухани бейнесін ескере отырып, қазіргі заманғы фильм кейінгі қалыпты кезеңдерді бастан өткергені таңқаларлық емес.

Кейінгі қалыпты Американы бейнелейтін екі фильмді талқылағым келеді: Клинт Иствудтың «*Американдық мергені*» (2014-жыл) және Алехандро Гонсалес Иньярритудің «*Тірі қалған*» фильмі (2015-жыл). Шамасы, олардың кейінгі қалыпты уақытқа қатысы аз немесе жоқ сияқты. Бірақ біз Американың қорқыныштарына, беймәлім жақтарына және оның белгісіз сезінуіне айтарлықтай нұр беретін метафораларын («*метафора*» (көне грек тілінен аударғанда *метафора* «тасымалдау»; «бейнелі мағына», *мета* «жоғарыдан» + *форос* «тірек») – затты немесе құбылысты салыстыруға негізделген сөз немесе сөз тіркесі бейнелі мағынада, кейбіреулері олардың ортақ қасиеті негізінде қолданылады) [3] шығаруымызға болады.

«*Американдық мергені*» бізге адам өлтірумен атағы шыққан әйгілі теңіз мысығы одүниелік Крис Кайл тарихын ұсынады. Американдық

дық батыр. Клинт Иствудтың фильмі Американың қайғылы қорытпасын алады және оның тарихын кейінгі қалыпты Америка үшін *сюрреалды* («сюрреализм» (француз тілінен шыққан *surréalisme*, сөзбе-сөз – «тыс реализм», «асқан реализм») – XX ғасырдағы әдебиет пен өнердегі батыс авангардының көркем мәдениетінде 1920-шы жылдары дамыған бағыт. Ол тұспалдаулар мен пішіндердің әдеттен тыс үйлестірулерін қолданумен ерекшеленеді. Сюрреализм 1960-шы жылдардағы жаңа қозғалыстар пайда болғанға дейін қырық жыл бойы дамыды деп есептеледі) метáфораға айналдырады. Фильмнің көпшілігінде сізге американдық соғыстан кейінгі 9/11 дистопиялық (дистопия (латынның *dystopia* сөзінен шыққан, әрі қарай ежелгі грек сөзінен *δυσ* – + *τόπος* «орын» сөзінің оң мағынасын жоққа шығаратын тіркеме) түпүлгілік сезім өте жақсы таныс. Қорытынды бойынша, Кайл, ең болмағанда, мейірімді ескі АҚШ-тың метáфорасы болып қалады.

Америка Құрама Штаттары жаһандық үстемдікке ие болғаннан бері оның *метáфора* болып, аудиторияға болашақ бағыттың із бағытын таңдау мүмкіндігін қалдырып отыр. Кайл Техасты зеңбіректерді жақсы көреді және бақташы болғысы келеді. Ең бастысы, оның классикалық американдық, шектен тыс әділеттілік сезімі бар. Пайдаланылған *метáфора* түбегейлі шынайы американдық жансезімде кездесетін сансыз бос метáфораларға ұқсайды. Фильмде Кайл 1998-ші жылы Кениядағы АҚШ елшілігінің жарылыстары туралы жариялығын қарағанда, ол өзінің інісін бір сотқардың тоқпағына түскендей көреді. Фундаменталшы дарашылдыққа бейім қоғам бөтен адамдармен «американдық» сөзі арқылы туыстық байланысқа түсіп, оларға деген сүйіспеншілік сезіміне батады.

Жаңалықтардың түсіндірмесі жаңа жауға қатысты бей-берекет қорқыныш пен терең сенімсіздік тудырады, содан кейін 11-ші қыркүйек пайда болады. Әсіресе, коммунистік, жапондық, немістікі,

барлық ерекшеленетін сипаттамалары бар, олар оңай көлеңкеде қалады. Жау – адам кейіпі жоқ елес. Осылайша, Америка өзінің адамгершілігінен айрылуы керек. Біз Кайлдың теңіз мысықтарының жаттығуын көреміз, ол күтілгендей адамзаттың таңқаларлығы болады, бірақ оның орнына интернеттегі онлайн-жаттығу сияқты сезіледі. Кейін шындық белгілі болады. Дәл осындай Кайлдікіндей бәрі бар: мінсіз келін, туу мерзімі таяп қалған бала, американдық арман сияқты, біз оқ ату ойын немесе қағазды нысанаға ату тірі адамдарды өлтіруге дайындық емес екенін білеміз. Америка әлемді қуатты ауқым арқылы бақылайды және әлемге қажет қалқан болу керек. «Қаһарман» арнайы сөзі алаңға футбол добы тәрізді қойылып, алға-артқа қарай серпіліп, көрермендердің көз алдында құбылады. Крис Кайл – біздің кейіпкеріміз. Оның құндылықтарындағы барлық айқын қарама-қайшылықтар Кайлды кейінгі қалыпты уақыттың терең белгісіздігіне итермелейді. Нәтижесінде жанқиярлық, донкихоттық кейіпкер пайда болады, оған көрермендердің үнемі жаны ашып отырады және оның сәтсіздікке ұшырап қалуын алаңдай күтеді. Бірақ әлем енді қарапайым емес. кейінгі қалыпты уақыттың кейіпкері жаман жігітті жеңуі де немесе бомбаны жоюы да мүмкін емес. кейінгі қалыпты кейіпкер бәрінен бұрын бағыт көрсетші. Кейінгі қалыпты кейіпкер біздің ескі түсініктерімізді қабылдауды, оларды сынақтан өткізуді және өзімізді қайта тәрбиелеуді немесе өзіміздің нағыз дұшпанның қолынан – опат болмауымызды талап етеді.

Бұл кейіпкерлердің алғашқылары қайғылы кейіпкерлерге айнақ, өйткені олардың кейінгі қалыпты кезеңдермен таныс болмауы өлімге апаратын сынақ болуы мүмкін. Кейбіреулер айналамыздағы күрделілік пен қарама-қайшылықты қабылдайды, ал басқалары одан асып кетуді іздейді, үшіншілері мұнымен өлтіріледі. Бұл кейіпкерлер айналасындағы белгісізбен жұтылады; және олардың мүмкіндіктері өздерінің надандықтарын қалай жеңетіндіктерімен шектеледі.

Бейсаналық түрде фильм кейінгі қалыпты кезеңдегі Американың негізгі дилеммаларын («дилемма» (грек тілінде: *δί-λήμμα* – «қос лемма») – бірін-бірі жоққа шығаратын және үшіншісінің мүмкіндігіне жол бермейтін екі қарама-қайшы ұсыныстары бар қақпайлы дәлел. Күнделікті сөйлеуде ол екі нұсқа да қалаусыз болғанда қолданылады және таңдау «аз зұлымдық» қағидасы бойынша жасалады), ішкі қайшылықтары мен терең надандықтарын суреттейді. Мен адамдарға қарағанда қару көп, кампустағы атыс қалыпты жағдай, ал соғысты сыртқа шығаруы – сыртқы саясат болып табылатын Америкада тұрамын. *Американдық мерген* – бізді мәңгі езгіл езгіленушілікке итермелейтін біздің жартылай ақымақтық ой-санамызды көрсететін айна.

Кейінгі қалыпты уақыттар дүрбелеңге толы және ыңғайсыз. Американың кейінгі қалыпты уақыттармен қалай келісуге болатындығы туралы нұсқаулар Иньярритуның «*Тірі қалған*» кітабінде келтірілген. Иньярриту бізге осы қиын-қыстау кезеңдерді бағдарлау әрекетін ұсынады.

Біздің кеме жүргізуімізді орнату үшін фильм өмірдің негізгі құрамдас бөлігі болып табылатын ағынды сулардан басталады. Әке мен бала. Гласс пен Хоук. Сол жерде басқа дүниелік нәрсе, мысалы, олардың зеңбіректері пайда болады. Сан өрнекті мүйізді бұғы, ет болып кеткен тіршілік ағашы. ТАХ! Табиғи емес дыбыс біздің саяхатымызды тудырады. Жақын жерде табиғатта өмір сүретін адамдар тұрағын көреміз. Таңның кіруі мылтық атысымен тоқтатылады. Джон Фицджеральд капитан Эндрю Генридің беделді бейнесіне табиғи емес шу туралы алаңдаушылығын білдіреді. Басқа бір залым айналада жасырынған.

Мұндағы оқиға, негізінен, әкенің кейінгі қалыпты уақытқа жол көрсетушілігі. Глассстың әке ретіндегі рөлі өте күрделі. Қарапайым *метафора* – Гласс Американың жаңсақ саяси көзқарасына бейімделіп

сілкімеге түскен өркениетсіз әлемді гүлденуге бастайды. Гласс бұл саяхатта үнгір жолдың аяғындағы жарықты алдын ала көре алмайды. Ол оларды жақын маңдағы бекіністің қауіпсіз жеріне апаруға тырысады. Гласс оларды Арикара тайпасының кезекті шабуылынан сақтап қалу үшін, өзіне сенетін ақ адамдар тобының әкесі болуға мәжбүр. Бекініске жетсе де тапсырманың сәтсіздікке ұшырау ықтималдығы жоғары, онда ше?

Фицджеральд кейбір мағынада, ол да әке. Біз оны надандықтың және кейінгі қалыпты артта қалушылықтың әкесі деп атайық. Фицджеральд жас Бриджерді өзінің ұлы ретінде қабылдап, оны дәуірдің соңында баяу құлдырайтын ескі парадигмалармен бүлдіреді. Оның пәлсапасы – әр адам өзі үшін, азаптану мүлдем қажет емес, өтірік айтуға болады. Осының бәрі белгісіздіктің алдында құлдырайды.

Капитан Генри – жалған әке. Бұл біздің үкіметтерден және әр түрлі жазылушы ұйымдардан талап ететіндей әке. Бұл қайғы, олар сарапшылардың және қоғамдық пікірлердің бақылауында, екеуі де бей-берекеттіктің қарғалған тағдырына және қайшылықтарға тәуелді. Генри өз балаларын, өз адамдарын құтқара алмайды. Арикара бастығы капитан Генриге қарама-қайшы бейне. Ол тайпасы сияқты өзінің қызын табуға уәжді. Ол өзінің жеке басына адал болып қалады, бірақ ақ адамның мылтықтары мен олардың тілдерін үйренудің артықшылықтарын біледі. Оның надандыққа бой алдыруы барлық жалған әкелер үшін ертеңгі күннің белгісіздігіне тап болуға мүмкіндік ашады. Бұл фильм осы әртүрлі әкелік техникалардың жақындасуы туралы әңгіме болып табылады және кейінгі қалыпты кезеңдерде қызықты тәжірибе береді. Бұл тоғысу қарама-қайшылықпен байланысты, Глассың Гризли әкесімен немесе бұл жағдайда анасымен қарама-қайшылығы.

Менің әкемнің аюларға деген көзқарасы оның Суық соғыс кезіндегі өміріне байланысты қалыптасқан. Кеңес үкіметі. Қызылдар. Менің өмірімде аюлар мультфильмнен табиғат күшіне дейінгі жолды өтті. Мен Винни Пухпен, Йоги аюымен және Балумен бірге өстім. Содан кейін Вернер Герцогтың Гризли-адамы пайда болды. Бұл деректі фильм табиғатты сақтау және оның сұлулығын құрметтеу сіңірілген болды, бірақ бізге құнды сабақ берді. Табиғат жабайы және оның аумағында жүргендер оның ережелеріне бағынады. Аю – Америка қапырық орманының патшасы. Ендеше, бұл аюға Иньярриту фильміндегі нағыз әке болуына неге мүмкіндік бермеске?

Бұл фильмнің қайғысы – жанжалдың әкелер арасында болуында. Әке-ұл серуені сияқты, бұл жарыстың жеңімпазы кімді көп жақсы көретініне, ең текті аталық ерлігіне немесе арманшыл-қиялшыл ата-ана байланысының басқа да мағынасына тәуелді емес. Фицджеральд, Генри, Арикара басшысы, аю да – осы оқиғаның кейіпкерлері. Бұл кейіпкерлер тек олардың бәрінің білместігі және болашаққа деген көзқарастары арқасында ғана біріктіріледі. Фильмнің аяқтайтын бейнелерінің бірі бізді тундра жербедері арқылы ағып жатқан сумен қалдырады, бірақ енді үлкен қан дағы су жағасын күйсіздендіреді. Жел, су және жаңа қар оны фильм басталған кезіндегі сұлулыққа қайтара алады. Бұл кейінгі қалыпты уақыт мөлшерлемесі. Шындық жай ғана эмпирикалық, яғни тәжірибелік емес, бірақ рефлексияның («рефлексия») (сондай-ақ «рефлексия»; кеш латын *reflexio* сөзінен «артқа» деген мағынаны білдіреді) – ақыл-ойдың, рухтың, жанның, ойлаудың, сананың, адамның (жалпы тіршілік иесі немесе жеке тұлға ретінде) тартымдылығына байланысты құбылыстар мен ұғымдарды, ұжымдар өз алдына қамтитын ұғым) екінші дәрежесін қажет етеді. Табиғаттың желімен надандықтың тынысы жеңіледі.

Сонымен кейінгі қалыпты уақытта Американың тынысы қандай екен?

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Мэттью Берштейн мен Гайлин Студлар (Редакторлар), Фильмдегі шығыстық көзқарастар (Лондон: I B Tauris, 1997-жыл; және Зияуддин Сардар, Шығыстану (Букингем: Open University Press, 1999-жыл)
2. Е. Эн Каплан, Кліматтық жарақат: Дистопиялық фильм мен көркем әдебиеттегі болашақты болжау (RutgersUniversity Press, 2015-жыл).
3. Тревор Уитток, Метáфора және кино (Cambridge University Press, 1990-жыл)

КЕЙІНГІ ҚАЛЫПТЫ БАСҚАРУ

Джорди Серра

Қазіргі заманғы ортағасырлық дәстүрлер мен құрылымдарға сәйкес келетін жаңа заңды қайнар көзді қажет ететін биліктің жаңа түріне жауап ретінде пайда болды. Бірақ бір қуат көзі бар болжанған ұйытқылы әлемнің бұл жорамалы көп кереғар, көп мәдениетті әлемде енді жарамсыз болып табылады. Қазіргі заман дағдарыс жағдайында; және оның ізбасары, кейінгі жаңашылдық жай «батыстық мәдениетінің жаңа империализмі» болды [1].

Әдеттегі басқару әдістері қауіпті ескіруде; қоғам түгілдей шатасу жағдайында. Нәтижесінде адамдардың көпшілігі саясатқа деген барлық қызығушылықты жоғалтты. Қазіргі кездегі руханият – бұл не болып жатқанын түсінуге қабілетсіздігімізден туындаған белгісіздік пен алаңдаушылық. Шындық пен мәнбілерде құндылығын жоғалтты. Беделқұмарлық – кейінгі қалыпты уақыттың табиғи нәтижесі. Саяси оқиғалар біз қабылдап үлгермейтіндей қарқынмен пайда болады.

Украинаның жағдайын қарастырайық. Мұның бәрі Киевтегі үкіметке қарсы демонстрациялардан («демонстрация» (латын тілінде: *demonstratio* – «көрсету, нұсқалау») – бір нәрсені және/немесе көпшілік іс-шараның нысанын көрнекі түрде көрсету, нұсқалау) басталды. Президент Виктор Януковичтің үкіметі шынымен жемқор болды, бірақ ол демократиялық («демократия» (көне грек тілінде: *δημοκρατία* «халық билігі» *δῆμος* «халық» + *κράτος* «билік» деген сөз) үдерістің маңызды кезеңінің нәтижесіне қатысушылардың тең ықпалымен ұжымдық шешім қабылдау әдісіне негізделген саяси жүйе) жолмен сайланған еді. Оның басты қылмысы – Украинаны Ресеймен біріктіргісі келгендігі.

Батыс оның орнына оның НАТО-ға кіруін қалаған еді. Көп ұзамай Киевтегі қарулы наразылық білдірушілер үкімет ғимараттарын басып алып, үкімет пен Заңнаманы өзгертуді талап етті. *Парламент* («*парламент*» (ағылшын тілінде: *parliament*, француз тілінде: *parlement*, француз тіліндегі *parler* етістігінен – «сөйлеу» деген мағынаны білдіреді) – билік бөлінісі жүйесі бар мемлекеттердегі ең жоғары өкілді және заң шығарушы мекеме) Януковичті құлатуға дауыс бергенде, ол Ресейге қашып кетті; және дәл солай жемқор болған бұрынғы премьер-министр Юлия Тимошенко түрмеден демонстранттарға сөз сөйлеу үшін шығарды.

Осыдан он жыл бұрын, бұл бәлкім, олардың романының соңы болар еді. Батыс ірі мемлекеттері көптеген басқа жерлерде жасағандай, Украинада өздері таңдаған үкіметті құрар еді. Бірақ биліктің дәстүрлі бөлінуі мен мүдделер иерархиясының жалпылама қабылдануы күшсіз. Билік өзгерткен шындықпен бетпе-бет кездесу түгіл, түсіну қиын.

Украина ісіндегі күрделілік пен туындаған қайшылықтарға назар аударыңыз. Бұл екі бәсекелес ірі мемлекеттің мүдделері ғана емес, Украинада 120 әр түрлі азшылықтар бар, олардың әрқайсысында өздерінің ақылға қонымды және негізсіз талаптары бар. Қарама-қайшылықтар соншалықты өрескел болды. Батыс мүдделері бірінші кезекте тұрды, бірақ Ресей мүдделері маңызды болған жоқ. Демократиялық жолмен сайланған президент орнын толығымен заңнамалық емес және демократиялық емес басып алумен алмастырылды.

Киевтегі топтың демократиялық талаптары заңды деп саналды; бірақ *референдум* («*референдум*» (латын тілінде: *referendum* – хабарлануы тиіс) – республикалық, аймақтық немесе жергілікті маңызы бар аса маңызды мәселелер бойынша дауыс беру кезінде білдірілетін азаматтардың еркін білдірудің тікелей нысаны) өткізілген Қырымдағы топтың демократиялық талаптары «заңсыз»

деп есептелді. Киевтегі жаңа үкіметтің ажырамас бөлігі болып табылатын біздің фашистері («*фашизм*» (итальян тілінде: *fascismo* ← *fascio* «бума», «байлам»; «бірлестік», «одақ»; *fascio di combattimento* «күрес одағы»)) – өктемшіл немесе жаппай толық милитарлық әсіре ұлтшылдық шеңберіндегі ұғымнама және қоғамдық-саяси қозғалыс және қоғам мен экономиканы қатаң реттейтін тиісті үстемшіл үкімет құрылымы) мейрімді; ал олардың фашистері – нәсілшіл хайуандар.

Егер сіз кейінгі қалыпты әлемде сезімтал қағазды жақсаңыз, сіз өзіңізді жоспарланған мақсатыңыздай өртеп жіберетін шығарсыз. Мұны Мысыр мысалынан жақсы көруге болады. Мурси үкіметіне қарсы алғашқы демонстрациялар Фейсбук арқылы басталып, саяси тәртіптің құлдырауына алып келген бей-берекет құбылысқа тез ұласып кетті. Мысыр әскерлері бей-берекетсіздікті пайдаланып, зайырлылар олардың пайдасына жарап кетті. Соңғы нәтиже: автократиялық («*автократия*» (ежелгі грек тілінде: *αὐτοκράτεια* «дара билік, тұтас өкімділік» немесе «бір билік», «жалғыз бір билік», *αὐτός* «өзі» + *κράτος* «билік» деген сөздерден шыққан) – саяси тәртіптің бір түрі, оның негізінде саяси тәртіп болып табылады. Оның шешімдері ешқандай сыртқы құқықтық шектеулерге немесе халықтық бақылаудың реттелген тетіктеріне бағынбайтын (төңкеріс жасаудың немесе халық көтерілісі ықтимал жасырын қауіп-қатерін қоспағанда) бір адамның немесе бір партиялы парламент немесе президенттік республика сияқты кеңестің билікті шексіз бақылауы) болса да, заңды, демократиялық жолмен сайланған үкімет әскери басқарумен алмастырылды. «Төңкеріс» төңкеріс болмай шықты. Мысырды кең көлемді демократияға шақырғаннан гөрі, зайырлылар оны үрейлі полициялық мемлекетке айналдыруда жетістікке жетті.

Испанияның кейінгі қалыпты жағдайын қарастырайық. Жылжымайтын мүлік саласындағы алтын кезеңнен кейін тұрғын үй на-

рығының көпіршігінің жарылуы бей-берекет жарылыс ретінде келді. Испания Еуропалық Одақтан банктік жүйені қалпына келтіруді сұрады. Испания бюджеттің («бюджет») (ескі норман тілінен аударғанда «әмиян», «сөмке», «ақша дорбасы» дегенді білдіреді) – белгілі бір уақыт кезеңіне белгіленген нақты ісиенің (отбасы, кәсіпорын, ұйым, мемлекет және т.б.) әдетте бір жылға қаржылық жоспары) қатты қысқаруына және кейбір құрылымдық өзгерістерге төтеп беруге мәжбүр болуының нәтижесінде, испандықтардың әл-ауқат жүйесі күрт төмендеді. Испаниядағы жұмыссыздық деңгейі 20%-дан асып кетті, осы кезеңде кемінде бес миллион адам жұмыссыз қалды. Бірнеше жылдар бойы испан саясаты төрт тарапты тығырықтың кесірінен тоқтап қалды. Осының нәтижесінде Испания бірнеше жыл бойы сал ауруы күйінде болды.

Бұл қарар Испанияны уақытша үкіметпен *status quo* (*status quo* – латын тіліндегі өрнек, әсіресе әлеуметтік, саяси, діни немесе әскери мәселелерге қатысты бар жағдайды білдіреді. Әлеуметтанулық мағынада статус-кво әлеуметтік құрылымның және/немесе құндылықтардың қазіргі жағдайын білдіреді. Саяси пікірталасқа келетін болсақ, бұл мүмкін болатын өзгерістерге қарама-қайшы келетін жағдайлардың қалай қалыптасып жатқанын білдіреді) жағдайын қалпына келтірді. Халық қоғам есебінен тек пайда табуға қызығуда. Ройдың кертартпа үкіметі 2010-шы жылдағы сайлауда жеңіске жетті. Кертартпа үкімет үделеріне керісінше әрекет жасады: салықтарды қысқартудың орнына арттырып, жұмыссыздықты төмендетудің орнына күрт көбейтті. Бірақ экономика оның басты оқасы болған жоқ. Бұл Каталониядан келді. Каталония Испаниядан бөлініп, тәуелсіз мемлекет болуын қалады.

Сонымен, Испанияның бұрынғы және қазіргі кертартпа үкіметі осы мәселені шешу үшін не істепті?

Біріншіден, ол католик шіркеуіне («католик шіркеуі» (латын тілінде: *Ecclesia Catholica*) – 1,34 миллиардтан астам ізбасарлары бар әлемдегі ең үлкен христиан шіркеуі. Әлемдегі ең көне діни мекемелердің бірі. Ол Батыс өркениетінің тарихында маңызды рөл атқарды және атқаруда. Ол ұйымдастырушылық орталықтандыру және ең көп жақтаушылар санымен ерекшеленеді. Латын шіркеуі деп аталатын латын литургиялық рәсімінің католиктік шіркеуі 23 шығыс католиктік шіркеулерімен бірге бір католик шіркеуін құрайды) бірнеше әлеуметтік мәселелер бойынша беделді ұстаным берді. Екіншіден, ол көптеген демократиялық құқықтарды қысқартып тастады немесе жойып жіберді. Шеру құқығы «тығын» заңымен шектелді. Оның стратегиясы («*стратегия*» (ежелгі грек сөзінен *στρατηγία* – «қолбасшының өнері») ұзақ уақытты қамтитын жалпы, егжей-тегжейлі емес жоспар, күрделі мақсатқа жету жолы, әскери істерде, кейінірек жалпы кез келген адам әрекеті. Стратегияның міндеті – негізгі мақсатқа жету үшін қолда бар қорларды тиімді пайдалану (іс-қимыл тәсілі ретінде *стратегия* негізгі мақсатқа тікелей жету үшін қолда бар қорлар жеткіліксіз болған жағдайда ерекше қажет болады) – көшедегі митингілер мен демонстрацияларды әкімшілік құқық бұзушылықтарға айналдыру. Үшіншіден, саясат испан ипотéкасы («*ипотéка*» (ежелгі грек сөзінен *ὑποθήκη* – «тіреуіш», «сүйеуіш») – жылжымайтын мүлік кепілінің нұсқасы, осындай мүлік кепілінің нұсқасына орай борышкердің несие сомасын несие берушімен келісілген мерзімде несие берушіге қайтармаған жағдайда, онда мүлік несие берушінің иелігінде және пайдалануында қалады. Борышкер өз міндеттемесін осы мүлікті сату арқылы қанағаттандыру құқығына ие болады. Кез келген басқа кепіл сияқты, *ипотéка* да міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ету тәсілі болып табылады) шынымен де *ипотéка* болмайтындай етіп жасалды; бұл нақты (тұрғын үйге кепілдік берілген) жеке несие. Бұл жағдайда мүліктің жоғалуы, егер сату құны несиенің жалпы сомасын қамтыса, несиенің аяқталуына әкеп соғады, әйтпесе бұрынғы иелері қарызға алынған ақшаның қалған бөлігін бережақ болып қалады.

2015-ші жылға сүйенсек, 100000нан астам отбасы үйлерінен қуылды. Нағыз қасірет мынада: бұл адамдардың көпшілігі жұмыссыз және әлі де банктерге көп ақша қарыз.

Саясат жалпы тікелей сызықтық себеп-сал негізінде құрастырылады. Қазіргі кезде құбылыстар көптеген себепшарттар араласатын себептердің күрделі желілерінің нәтижесі болып табылады; мұндай жағдайларда бір ғана құрамдас бөлікке әсер ету пайдасыз ғана емес, сонымен бірге өте қауіпті. Саясаттан кейінгі қалыпты кезеңдер де мағыналы болу үшін кванттық секіріс («квант» арнайы сөзі латын тіліндегі *quantum* есімдігінен шыққан, әрі қарай *quantum*, яғни «қанша»; «қаншалықты үлкен» деген үстеу. «Материяның бөлінбейтін бөлігі» мағынасында бұл сөзді 1900-шы жылы неміс теоретик физигі Макс Планк енгізген (толық аты-жөні: Макс Карл Эрнст Людвиг Планк (немісше: *Max Karl Ernst Ludwig Planck*) жасау керек.

Кейінгі қалыпты кезеңдерде өміршең саясатты қалай қалыптастыру керектігін біз нақты білмейміз. Бірақ біз басшылыққа алатын үш негізгі қағида бар. Біріншіден, біз жағдайды ешкім бақыламайтынын мойындауымыз керек. Осылайша, саясатты дамытқанда әр түрлі көз қарастар мен бәсекелес, тіпті қарама-қайшылықты мүдделерді ескеріп, тартуы керек. Екіншіден, біз күрделі ортада басқару тетігінің өзі күрделі болуы керек екенін түсінуіміз керек. Демократия тұрақтылығы үшін көптік пен әртүрлілік басқару орталығында болуы керек. Үшіншіден, өз атауына лайықты саясат жағымды кері байланыс айналымдарының әсерін ескеруі керек. Алдын ала белгісіз көптеген салдарларды қалай жеңеміз? Біз бей-берекет күйзелістер туралы қалай келіссөздер жүргізбекпіз? Саясаттың нәтижесін болжай алмағанымызбен, оның ықтимал салдары туралы біраз хабардар болуымыз керек.

Кейінгі қалыпты жауап – бұл кейінгі қалыпты уақыттың серпінін түсіну және қабылдау және соған сәйкес әрекет ету.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Зияуддин Сардар, «Кейінгі жаңашылдық және басқалар» (Лондон: Плу-тон, 1998-жыл)
2. Ашифа Кассам, «Журналистер Еуропалық сотта испандық «ауыз тығын» заңына қарсы күрес жүргізуде», The Guardian, 2015-ші жылдың 15-ші жел-тоқсаны. 2016-шы жылдың 3-ші қазанынан бастап қол тиімді, <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/15/journaliststake-fight-against-spanish-gag-lawto-european-court>

КЕЙІНГІ ҚАЛЫПТЫ ЖАПОНИЯ

С Скотт Джордан

Жапонияда «қалыпты» ештеңе жоқ. Жапония ондаған жылдар бойы ішкі бей-берекеттікпен, белгісіздікпен және қарама-қайшылықтармен күресіп келеді. Жапонияның кейінгі қалыпты уақытты құптауға асығушылық қозғалысы дәстүрді өлтіру емес, керісінше оның қоғамынан классикалық құрамдас бөліктерді жүйелі түрде күштеп шығару болды. Жапондық саясат пен іс-әрекеттерді экстраполяциялауы («экстраполяция» – нысандардың немесе құбылыстардың кез келген бөлігіне қатысты жасалған қорытындыларды осы заттардың немесе құбылыстардың бүкіл жиынтығына, сондай-ақ олардың кез келген басқа бөлігіне беру) елдің кейінгі қалыпты кезеңнен қалай өткенін көрсетеді.

Бұл кеме жүргізу жүйенің қалай жасақталғандығы өзгеріс тұжырымдамасын түсінуге мүмкіндік береді. Өткен шақта өзгерістер мемлекеттердің бақылау мен тәртіпті сақтау бойынша күш-жігерін жіті назарда ұстайтын тұжырымдама болды. Қазіргі уақытта ұлттық ұраны жоқ Жапон Республикасы жаңа ертеңгі күннің қарсаңында қарама-қайшылықтар, күрделілік және бей-берекет кезеңнен кейінгі 3 түсінікті батылдықпен қабылдады. Жапония неліктен кейінгі қалыпты уақыттарда икемделгенін түсіну үшін, бұл елдің тарихта 3 түсінікке қалайша жүгінгенін қарайық.

Бұл күрделілікті Рубик текшесі мысалымен суреттеуге болады. Бір қарағанда, барлық кішкентай квадраттар, яғни шаршылар араласып жатқан текше сонша күрделі болып көрінеді. Дегенмен, текшенің алты жағының әрқайсысын бір түсті етіп жасай отырып, текшені шешуге болатын үлгі бар. Шынында Рубик текшесі күрделі емес, қарапайым. Ережені сәл өзгертейік. Біріншіден, сіз дальтониксыз

(«дальтонизм» немесе «түс соқырлығы» – бұл тұқым қуалайтын, сирек кездесетін, адам мен приматтың көру қабілетінің төмендеуімен немесе барлық немесе кейбір түстерді көру немесе ажырата алмауымен көрінеді. Ол 1794-ші жылы өзінің сезімдеріне негізделген түс соқырлығының бір түрін алғаш рет сипаттаған Джон Дальтонның құрметіне аталған), екіншіден текшеде жасалынған әр ауысым үшін, басқа дағдылы және кездейсоқ жыл- жу жасалады.

Күрделілік жапон қоғамы үшін ешқандай бөгде ұғым емес. Жапониядағы өмір мен қоғамның құрылымы *иерархия* («*иерархия*») (ежелгі грек зат есімінен *ιєραρχία* – «*иерархия*», ежелгі грек сын есімінен *ιєρός* – «қасиетті» және ежелгі гректің *ἀρχή* – «бастау»; «бастықтар»; «билік») – жоғарыдан төменге қарай ретімен бір нәрсенің/нәрселердің бөліктерінің орны), адалдық, құрмет және салт-дәстүрлермен қатаң сіңірілген. Жапон тарихы – бұл жаңамен сыртқының, жергілікті және байырғымен дәстүрлі құндылықтарын сақтай отырып, бір жаңалық енгізуге ұмтылған тарих.

Әрқашан жаңа, бірақ әрқашан тек жапондық. Білім беру бұрынғыдай бірінші орында, бірақ оқу бағдарламасына жаңа ұғымдар енгізіліп, студенттер шетелде жинақталған конгломераттық («конгломерат» (латынның *conglomeratus* сын есімінен – «толық», «тығыздалған») – біртекті емес нәрсенің қосындысы, ретсіз қоспа, құрама) білім алады. Императордың шексіз ережесін батыстық мәнердегі *парламент* толықтырады, бірақ бұл *парламент демократия* ой-ұғымсымен қатар салттық құрметпен жұмыс істейді. Ақыр соңында, соғысушы қоғамның барлық құрамдас бөліктері жойылып, тек бірнеше жылдан кейін «бейбітшілік пен бүкіл адамзаттың қауіпсіздігіне» адал әскери қызметке қайта құрылады.

Жапондықтар Шығыс пен Батыстың табиғи байланысты ағымына айналып кетті. Қазіргі күрделі Рубик текшесіне қосымша қабат қосайық. Сіз текшеде жасаған әр ауысым үшін әр жағынан тоғыз

квадраттардың біреуі кездейсоқ өзгереді. Енді бей-берекеттік осы кейінгі қалыпты сапардың тізгінін ұстайды және ең аз ғана өзгерістер түбегейлі нәтиже береді.

Жапониядағы бей-берекеттік негізінен билік үшін ішкі күрестерде байқалды. Биліктің нысаны және оны іздегендер оның жойылып кетуімен аяқталған үлкен әскери бірте-бірте дамуды алға тартты. Соғыстан кейінгі Жапонияға сыртқы шабыт әсер етті және тиімділігі мен дамуы сияқты мінсіздіктердің құбылысы Жапония саясатымен қатты бақылауда болды. Соңғы кездері экономикалық үстемдік пен экономикалық апат, технологиялық көшбасшылық пен экологиялық тонау, үйлесімді бейбітшілік пен дұшпандық қауіпсіздік арасында мықты арқан орнатылды.

Рубик текшесіне оралайық. Кез-келген қадам үшін кездейсоқ жылжу жасалады және сіздің әрбір қадамыңызбен кездейсоқ квадрат өзінің түсін өзгерте алады. Шағын квадраттардың кездейсоқ өзгеруі, мысалы, текшеде он қызыл квадрат болуын мүмкін етеді. Бұл қайшылық ойынның мақсатына жетуге жол бермейді.

Қарама-қайшылықтар соғыстан кейінгі *демократия* үшін үлкен жетістіктердің бірі болуға тиісті болған емдәмде байқалады. Елде көптеген оппозициялық партиялар болғанына қарамастан, бір ғана айқын билеуші партия – Либерал-демократиялық партиясы (ЛДП) болды. Қазіргі пікірталас – бұл мемлекеттің қауіпсіздігі мен Жапонияның Заңнамасының 9-шы бабында көрсетілген қатаң мандат арасындағы қарама-қайшылық, бұл әскери күштердің қалыптасуы мен сақталуына кедергі келтіреді.

Жапонияның іскерлік әлемінде де капитализмге деген көзқарасы батыстық кәсіпкерлік мамандарына қайшы келеді. Капитализм бәсекелестіктен нәр алады. Жапондық дәстүр бәсекелестікті игілік ретінде қарастырмайды. Дара иелік Жапонияда лас сөз емес, егер

бір кәсіпкерлік белгілі бір нарықты басқаруға келсе, жапондар оны құрметтейді, ал басқа салалар басқа жолды қарастырады. Ішкі бәсекелестік іс жүзінде жоқ. Оның орнына жапондық компаниялар әлемдік нарықта жаһандық ауқымдарда басқа корпорацияларға қарсы бәсекелеседі.

Жапондық кеме жүргізу жоспарының үш құрамдас бөлігі кейінгі қалыпты уақытты маңызды біліммен қамтамасыз етеді.

Біріншісі – бұл жай жапон емдәмі. Император үшін ғалымдар кеңесі ретінде басталған нәрсе Жапонияның терең тамырланған рәсімін сақтап қалу үшін күресетін азаматтық көзқарастағы академияға айналды; ол көптеген дауыстардан тұратын билеуші орган. Басқа заң шығарушы органдар өзара қарсылас қысылтаяңдардан тұратын болса, емдәм жапондықтардың неғұрлым көп дауысын барынша көрсетуге мүмкіндік беретін болып өзгертілді. Жапондық кейінгі қалыпты кеме жүргізуінің екінші құрамдас бөлігі – ғаламдық сана. Жапония мұның екеуіне де планетаның басқа бөліктерінде болып жатқан жағдайлар әсер ететінін біледі. Олардың өміршеңдігі соған байланысты.

Үшінші құрамдас бөлік – көрегендікпен ойлау. Бұл қарапайым болып көрінеді, бірақ ішкі және сыртқы саясатты теңдестіре отырып, қазіргі кезеңнен асып кету қиын. Жапония өміршеңдігі үшін ол өзінің саясатында бірнеше саты алда болуы. Тұрақты әскери күштері жоқ, тез арада ірі әскери ірі мемлекеттерге айналған көршілерімен және тарихи шиеленістер қайта қалпына келтірілген ел болғандықтан, ел халықаралық бейбітшілікке басымдық беруге мәжбүр. Жоғары экономикалық ірі мемлекетке айналу халықаралық нарықтар мен қаржыларды кездейсоқ түсініп қана қоюды қажет етпейді.

Кейінгі қалыпты уақыттың құбылысы күн сайын айқын бола түскен сайын, жапондық шешімдер қабылдаушылардың өздерінің мемлекеттік саясатын қалай қалыптастыратындығы және барған сайын белгісіз жаһандық ортаға бейімделуі қызық бола түсуде. Жаңа Рубиктің кездейсоқ тәртіптегі текшесін шешу мүмкін емес, бірақ одан өзіміз туралы және осы планетада қалай жүру керектігі туралы көп нәрсе білуге болады.

ӨМІР ЖӘНЕ ЖҰМЫС

Дін тақтарының ойыны

Скотт Джордан

Мен сізді өлтіруге шешілмей тұрғанда, сіздің де, менің де өз пікірлеріміз бар. Біз зайырлы ғасырда өмір сүреміз деп ойлаймыз, бірақ Құдай болса барлық жерде. Шешім қабылдауға билік тек Құдайдан. Неліктен жастар христиандық евангелистік ағымдарға көптеп қосылуда немесе Ирак пен Шамдағы (ИШИМ) және басқа да түбегейлі діни экстремистердің («экстремизм») (латын тілінен *extremus* – «шектен тыс, шамадан тыс») – шектен шыққан және түбегейлі көзқарастарды, әрекет ету әдістерін ұстану (әдетте саясатта) күндізгі тақырыптарда кең таралуына себепші болып жатқаны бізге жұмбақ.

Джордж Р. Мартинның «Отпен мұз әні» атты кітабы бойынша қойылған «Тақтар ойыны» [1] телехикаясы дінді құрметтейді және оны нақты өз күйінде зерттейді. Осылайша ол бізге өз әлеміміздің діни өзара іс-қимылы мен оларда туындайтын қайшылықтарды саналы түрде береді.

«Өлі нәрсе ешқашан өле алмайды» деген кездейсоқ жағдайда, Тирион Ланнистер, Вестерос патшасының қолы, жұмбақ талдаған. «Бөлмеде үш ұлы адам-патша, діни қызметкер және бай адам отырады. Олардың арасында қарапайым сатылатын қылыш тұр. Үшеуінің бірі қылышты сатып қалған екеуін өлтіруді ұсынады. Кім тірі қалады? Кім өледі?» Варис деген сұрақтың авторы Тирионның үндемеуіне өзінің дана сабағымен жауап береді: «Күш, оған адамдар сенген жерде болады. Бұл алдау, қабырғадағы көлеңке және кішкентай адам өте үлкен көлеңке түсіре алады».

Варис Жеті Патшалықтың кейінгі қалыпты жағдайын түсіндірді, сонымен бірге қазіргі замандағы дін туралы өмірлік түсінік берді. Бірақ бір таңқаларлық жағдай болды: әлеуметтік желілердің, тәулік бойы жұмыс істейтін жаңалықтар арналарының және басқа да жедел байланыстардың арқасында кішкентай адамдар енді үлкен, ғаламдық көлеңкелерді түсіре алады. Мысалы, Вестборо баптистік шіркеуі (ВБШ) деп аталатын құрметті Фред Фелпс пен оның ізбасарларын қарастырайық. Олар өздерінің әскери қызметшілері мен ЛГБТ қауымдастықтарының жерлеу рәсімдеріне әдеттегіден тыс және дауылды қарсылықтармен танымал. Фелпс қайтыс болған кезде бұл шіркеуде 40 [2] мүшесі болған деп айтылған. Фелпс өзіне Американың, әлемнің назарын аударма алды және осылайша орасан зор қуатты игерді.

Флорида штатындағы Гейнсвилл қаласындағы *Dove World Yigitte* - үші Орталығының пасторы Терри Джонс бізге тағы бір мысалды келтіреді. Ол бір күні Құранды өртейміз деп жариялаған исламға қарсы христиандардың бірі болды. Жиырмадан астам ғана ізбасарлары болған Джонстың әрекеті және байланыс технологиясы оның ниетін жаһандық құбылысқа айналдырды. Джонс Құранды өртеген жоқ, оны істеуге ниеті болған-болмағаны да белгісіз. Біз көріп тұрған нәрсе жәй ғана *парадізма* («*парадізма*») (грек тілінде: *παράδειγμα* – «үлгі», «нұсқа», «өнеге») ауысып қоя ғана емес, діндердегі дұрыс және қателіктердің түбегейлі қайта құрлымы. Әдетте шеткі аймақта болатын экстремістік («*экстремізм*») (латын тілінен *extremus* – «шамадан тыс, шектен тыс») – шектен шыққан және түбегейлі көзқарастарды, әрекет ету әдістерін (әдетте саясатта) ұстану), сөзбе-сөз жанкештілердің, пуритандық («пуритандар») (ағылшын тілінде: *Puritans*, латын тілінен *puritas* «тазалық») – ресми шіркеудің билігін мойындамаған ағылшын протестанттары, XVI – XVII ғасырлардағы Англиядағы кальвинизмді ұстанушылар. Пуритандық, пуританизм, пуритандық ғибрат – адамгершіліктің шектен тыс қаталдығымен, пәктікпен және қажеттіліктердің тақуалық шекте-

луімен, сақтық пен үнемшілдікпен, еңбексүйгіштік пен мақсаттылықпен сипатталатын өмір салты; мысалы, ойыншықтар жарамсыз деп есептелді, ал балалар жастайынан үлкендерге жұмыстарына көмектесті) және зорлық-зомбылықты жақтаушылардың ауқымы кеңейе түсті: ол көлемін және сілтемесін көбейтті. Бір қызығы, біз виртуалды («виртуалдылық» (латынның *virtualis* сын есімінен – мүмкін) – шын мәнінде жоқ, бірақ белгілі бір жағдайларда пайда болуы мүмкін қиялдағы нысан немесе күй) қауымдастықтармен үнемі байланыста болған себепті, нағыз қауымдастықтар жоғалып кетті дерлік. Бір-бірімен бетпе-бет сөйлесудің орнына, адамдар көбінесе мәтінмен, *Facebook*, *Twitter* және басқа да әлеуметтік желілер тұғырлар арқылы сөйлесуді жақсырақ көреді. Жастар көбінесе жат бауыр бола бастады. Мағынасы жойылған ғасырда олар басымрақ сипат алып бара жатқан, жат бауыр, белгісіз, екесті өмірінің мағынасын іздейді.

Жуырдағы тақырыптар Ислам мемлекетін қолдауға бағытталып шоғырланған жастардың суреттеріне безендендірілді. Бұл езіліп және оқшау көрінетін құбылысы емес. Ол жаһандық. Бұл біздің кейінгі қалыпты уақытының өзіндік өнімі, онда адамдар санасындағы Құдай туралы бос кеңістік тек әсерлі нәрсемен толтырылуы мүмкін. Ханс Кунг [4], Талал Асад [5] және Карен Армстронгтың [6] еңбектерінің сараптамасы дін көбінесе өзін-тылсым күштерге сенім ретінде көрсетеді: тек қана олай емес, сонымен бірге адамның да тылсым күштер иесі болу мүмкіндігін де көрсетеді. Дін сенім шегінен шығып, шешім қабылдау үдерісіне айналады; сөзсіз саясат, ғылым, мемлекет және зайырлылық сияқты шешімдер қабылдау үдерістерімен қайшылықтарға түседі. Енді дін сенушілер үшін сенімділіктің бірден-бір көзі болып табылады. Дінге шабуыл өз-өзіне қол салу ретінде қабылданады, қоғамдағы діни ұстанымдардан бас тарту Өзін-өзі жоғалту ретінде қарастырылады. Ал өзіндікті жоғалту – қауіпті нәрсе.

Кейінгі қалыпты кезеңдерде бұл құбылыс бірнеше есе артады: жоғалған Өзіндік айналым әлеуметтік ортада шексіз жазылып, бағыт табалдырығын бұзып, бақылаудан шыққанға дейін. Адамдарды жақындастыру үшін жасалған платпішін бізді бір-бірімізден алшақтату үшін біріктіреді және үдерісте өздігімізді бұзады.

Кейінгі қалыпты кезеңдерде жекелеген адамдардың іс-әрекеттері жалған таптаурындар мен білместіктің күрделі сахналық ойынына айналады. Сонымен қатар, оқшауланған піллә ішінде жеке адамдардың өмір сүруі мүмкін: тек өз көзқарастарына сәйкес көзқарас жолығып, мышкасының бір басуымен өз жоспарларын іске асыру үшін қажетті дағдылармен жабдықтардың иесі болады. Осылайша сіз қолдау жасалған дұрыс қалыпта өмір сүресіз: сіз үшін барлық адамдар сіз сияқты сенетін, сіздей ойлайтын, сіздей болатын және сіз сияқты болғыңыз келетін әсер қалдыратын алақ пайда болады. Егер сенуші болсаңыз, бұл Құдайдың қалауы деп тұжырым жасаудың кішкентай қадамы. Міне сізден Құдайдың қалайтыны. Кейінгі қалыпты уақыт діни және рухани сенімдегілерде дәрменсіздік сезімін тудырады. Аз мағыналы дүние мағыналық мәні кетеді. Бірақ мәнге деген құштарлығымыз артады – және біз оны іздеген жерден табамыз. Нанымдар көбінесе ұқсастық немесе мағына аударады. Бұл өзін-өзі сәйкестендірудің ақыл кемдігі шынайы тиесілік пен мағынаны беруден алыс, иеліктен кетуді күшейтеді.

Шынайы діни және рухани құндылықтары бар адамдар мен қауымдастықтарға ешқашан үлкен қажеттілік болған емес. Кейінгі қалыпты уақыттың көптеген қарама-қайшылықтары кішіпейілділік, шыдамдылық, махаббат, жанашырлық және ымыраға келу сияқты ескі қасиеттерді женуді талап етеді. Мен діннің мақсаты өзіншілдікке деген сенімді мәңгілендіру емес, сүйіспеншілік, жанашырлық көрсету және басқаларға қызмет көрсету болуы мүмкін емес деп санаймын. Кейінгі қалыпты уақыттың алуан

түрлілігі мен көптігін басқалардың сенімі оларға біздің сеніміміз бізге қаншалықты маңызды болса, соншалықты маңызды екенін мойындау арқылы ғана анықтауға болады. Бәрінен бұрын, дін барлық түрдегі білместікке қарсы тұруы керек және белгісіздікті қауіп ретінде емес, болашақты қалыптастыру мүмкіндігі ретінде қарастыруы керек.

Даниядағы «лаңкестік құшақта» деп аталатын бастамада әдемі нық сенім жасырынған, онда азаматтар Сирияға Ислам мемлекетіне қосылу үшін қашып кеткен жастарды қарсы алып, қайта бейімдеуге көмектеседі. Кейінгі қалыпты уақыт 140 таңбаларын сіз таңдаған діни мәтіндегі кез-келген дәйексөздер сияқты күшті етті. Біз Варидің жұмбағына қайта оралып, кімнің өмір сүріп, кім өлетініне таңғалдық. Біз күтуге мәжбүр боламыз: біз болашақта билік қайда тұрғанын қалаймыз?

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Джордж Р. Мартин, «Тақтардың ойыны» («Мұз бен оттың әні», 1-ші кітап), (Нью-Йорк: Harper Voyager, 2014-жыл): Home Box Office, Нью-Йорк, 2012-жыл.
2. Мишель Паулсон, «Фред Фелпс, әскери жерлеуге киліккен гейлерге қарсы уағызшы 4 жасында қайтыс болады». New York Times, 20-шы наурыз, 2014-жыл.
3. Пол Харрис және Пол Галлахер, «Терри Джонс Ауғанстандағы Құранды өртеуге байланысты өлтірулерге қарамастан, қарсылық көрсетті», The Guardian, 2-ші сәуір, 2011-ші жыл.
4. Ханс Кунг, «Үшінші мыңжылдықтың дінтануы: Экуменикалық көзқарас». Аударған Питер Хайнег (Нью-Йорк: Doubleday, 1988-жыл)
5. Талал Асад, «Діннің шежіресі: Христиан және Ислам дініндегі тәртіп және билік себептері» (Балтимор, MD:John Hopkins University Press, 1993-жыл), 2-ші және 27-ші беттер.
6. Карен Армстронг, «Ұлы өзгерушілік: Діни дәстүрлеріміздің бастауы» (Нью-Йорк: Random house, 2006-жыл), 3-ші және 48-ші беттер.
7. Ханна Росин, «Даниялық қала жас мұсылмандарға Ислам мемлекетінен бет бұруға қалай көмектесті», ҰЛТТЫҚ ӘЛЕУМЕТТІК РАДИО, 15-ші шілде. 2006 -жыл.

КЕЙІНГІ ҚАЛЫПТЫ КЕЗЕҢДЕГІ ИСЛАМДЫҚ БОЛАШАҚ

Зияуддин Сардар

Кіріспе

Бүгінгі исламдық пікір, көбінесе, болашақ еркін аймақ. Болашақ – әрбір мұсылманды толғандыратын тақырып. Әйтсе де, болашақ туралы әңгіме мұсылман шеңберлерінде жоқ. Неге бұлай? Бұл ислам мен мұсылман қоғамдарының болашағы туралы ғылыми жұмыстардың болмауыда көмекке келе алмайды. Тақырыпта «болашақ» сөзі кездесетін бірнеше кітап бар. Бұл жерде «болашақ» арнайы сөзі қосымша; «болашақ» тексеру мен зерттеудің дамыған және күрделі саласы екенін мойындалмайды.

Атауына сәйкес келетін кітап үшін біз Уилфрид Скауэн Бланттың «Исламның Болашағы» [1] атты кітабына жүгінуіміз керек. Блант мұсылман қоғамдарындағы белгілі бір үрдістерге қызығушылық білдірді; олар белгілі бір болашаққа нұсқады. Блант болашаққа негізделген талдаудың негізгі құрамаларын көрсетеді. Әңгіме өзгерісті түсіну және өзгеру жылдамдығы туралы. Әңгіме үрдістерді түсіну және оларды қандай болашақ құруға болатындығы туралы экстраполяциялау туралы болып отыр. Әңгіме саясатты тұжырымдап қазіргі уақытта қалаған бағытқа [2] бейімдеуге себепші болатын шара қолдану. Блант тағы бір маңызды ойды суреттейді: егер мұсылмандар өз болашақтарын ойлаумен және жасаумен айналыспаса, басқалары олар үшін мұны қуана-қуана жасайды [3].

Қазіргі күйзелістен шығудың жалғыз жолы – алыс болашақ туралы батыл ойлау. Біз қалаған болашаққа апаратын жолды жоспарлауымыз керек, өзгерісті алдын ала болжап, болжай алатын мақсаттарымызға жету үшін жүйелі жұмыс жасауымыз керек. Бәрінен бұрын

бізге зияткерлік батылдык пен қиял, елестету мүмкін емес нәрсені елестету, бұған дейін күпірлік деп саналған немесе тек шеттерде ғана пайда болатын ойларды дамыту және алдағы онжылдықтар мен ғасырларда мұсылмандықты айқын көрсететін балама жолдарды қарастыру қажет. Басқаша айтқанда, бізге болашақ үшін өміршен сананы дамыту қажет.

Болашақтың орнын анықтау

«Болашақ сана» деп нені айтамын? Мен тез өзгеруді білу, алыс емес болашақтағы көкжиектен өтіп жатқан әлеуеттер мен қауіптерді сезіну және қалаған болашақты қалыптастыруға деген ұмтылысты айтамын.

Болашақ туралы ойлану қорқынышты. Болашақ белгісіз; және көптеген мұсылман дәстүрлерінде бұл көбінесе «Құдайдың еркі» саласына байланысты болды. Қиындық болашақтың шынымен болмағандығына байланысты туындайды: бұл әрқашан әлі келмеген уақыт. Алайда болашақ жоқ және болуы мүмкін емес, біз оны зерттей алмаймыз, ол туралы ой-ұғымдар, бейнелер мен метафоралар жасай алмаймыз және оның бағытын түсінуге және қалыптастыруға тырыса алмаймыз дегеніміз емес. Болашақ ұстатпайтын және бұлыңғыр болуы мүмкін, бірақ бұл біз белгілі билік іске асыра алатын аймақ.

Біз мұсылман қоғамдарының болашағын бүгінгіден, кейінгі бір екі ұрпақ келетін жиырма немесе қырық жылдарға қалайша жобалы түрде қалыптастыра аламыз?

Бізге екі маңызды құрал керек. Бізге егерде бәрі қазіргі күйде жалғасатын болса, болашақта не күтетін туралы түсінік және болашақтың суреттемесі қажет. Және бізге баламалы мүмкіндіктердің бейнесі, көрінісі қажет: біз қалайтын және артығырақ көретін болашақ. Екеуі де шығармашылық пен қиялды қажет етеді; және әр тәсілге қатысты әртүрлі әдістер бар.

Өткенді жайғастыру

Біздің болашағымыз да ата-бабаларымыздың өткен кезде қабылдаған шешімдерінің жемісі. Барлық қоғамдардың өзіндік ерекшеліктерін қалыптастыратын дәстүр ретінде сипатталған тірі тарихы бар. Жеке басын анықтамайтын болашақ – бұл болашақ емес. Алайда біздің барлық тарих біздің болашағымызға қатысты емес.

Сондай-ақ, «Ислам – біртұтас өмір сүру бейнесі» деген тұжырымға назар аударыңыз. Мәлімдемеде әдепнама, ақылақ, заң, басқару мәселелері, бүкіл адамзат өмірі тарихта шешілген деген тұжырым бар. Егер бұл солай болса, әдепті және ақылақтық бірте-бірте даму, құқық саласындағы және адам ойының басқа да маңызды салалары тоқтап қалар еді. Олар (біз) мұсылман қоғамдарының ғасырлар бойы бір қалаусыз болашақтан келесі ауытқуы үшін жауап береміз; және біз өзіміз үшін өміршең және жемісті болашақты қалыптастыруға үлкен қауіп төндіреді.

Мұсылман тарихы болашақты бірнеше баламаға ашатын азаттық әлеуеті бар тұжырымдамалармен толықты. Бәлкім, қазіргі және болашақпен үнемі байланыстыратын ең белсенді ой-ұғым – бұл «тәуелсіз ойлау» деп аударылатын иджтихад (араб тілінде: الاجتهاد), пайымдама бір жола шешілген нәрсе емес екені анық; және ол көбінесе жаңартпаға әкеліп тірейді. Әңгіме батыл және шығармашылықпен пайымдау, болуы ықтимал, қалаулы болашақ туралы.

Болашақты ұғынуды Мұхаммед Пайғамбардың (с.ғ.с.) өмірінен білуге болады. Мысалы, ол ағаштар кесуге және қалалардың айналасындағы орман алқаптарындағы аңдарды аулауға тыйым салды, өйткені олар адамдар мен жануарларды азық-түлікпен қамтамасыз етіп, қалаларды жасыл белдеумен қорғады. Хижра мұқият жоспарланған болатын және қоныс қоныс аударатын жол бірнеше айдың ішінде тазартылған болатын.

Пайғамбар өзіне қарсы Құрайш көтерілісін алдын ала күтті. Ор шайқасынан бірнеше ай бұрын пайғамбар келе жатқан қақтығысты күте отырып, Мәдинаны (араб тілінде: المدينة المنورة – Әл-Мәдинәту-ль-Мунаууара) немесе «Әл-Мәдинәту-н-Нәбәуия» (араб тілінде: المدينة النبوية – «Пайғамбар (с.ғ.с.) қаласы») қоршау мақсатында, қала айналасында ор қазып, үлкен қақтығыстың алдын алды. Мен исламның болашаққа бағдарланғандығымен келісемін; және сенушілер өздерінің болашақтарын белсенді түрде қалыптастыру керектігін талап етеді.

Қазіргі жағдай

Тарихтағы дәл осы сәт – қазіргінің көрінісі; және ол біздің болашағымызды анықтауда табиғи рөлге ие. Бірақ осы шақ тұрақты емес. Шынында да, осы шақ әрдайым өзгеріп жатады. Сондықтан, біз осы шақты өсіңкілік, өзгеріп отыратын және үнемі жаңа құрамдас бөліктер мен жағдайларды қамтитындай көруіміз керек. Тұрақты болашақты қалыптастыруда ескеру қажет өсіңкілік осы шақтың бес ерекшелігі бар.

Бірінші: жаһанданған әлемде өмір сүріп жатқанымыздың дәлелі айқын.

Екіншіден, бізге кездесіп жатқан мәселелер жәй емес.

Үшіншісі: біз үнемі бей-берекеттіктің шегінде жүрміз.

Төртіншісі: қазіргі жағдай қайшылықтарға толы және оларды шешу мүмкін емес; олардан тек асып түсу керек.

Бесінші: белгісіздік – бұл қалыпты.

Басқа да нұсқалар бар: мүмкін болатын болашақтар, біз елестете алатын түрлі мүмкіндіктердің қорытпасы; мүмкін болатын болашақтар, яғни қазіргі шарттар мен тарихи түрткіні ескере отырып, біз оны іске асырудың жоғары ықтималдығын анықтайтын болашақтар; біз қалайтын және саналы түрде жұмыс істейтін ұнамдырақ болашақтар.

Болашақтарға дайындық

Біз кездейсоқ мұсылмандардан олар өздерінің қоғамдары үшін қандай болашақ көретінін таңдау жасауды сұраймыз. Олардың көпшілігі өз балаларының дені сау және гүлденіп өсетін, қоғам өзімен және әр түрлі діндермен және сенімі аз немесе тіпті сенбейтін адамдармен тату өмір сүретін жерде көпшіліктен қол үзгендік пен азаматтық қақтығыстардан, зорлық-зомбылық пен лаңкестіктен, азаптаулар мен қатыгездіктерден арылған болашақты қалайтындығы сөзсіз.

Бізге алға жылжу үшін жаңа негіз қажет. Бұл бізді адамды исламдық тұжырымға қайтаруымызды талап етеді. Пайғамбар (с.ғ.с.) адам ретінде қарастырылмайды. Бірақ, Құранда айтылғандай, әрбір іс-әрекеті мінсіз адам болғандықтан, ұсақ болшектерге дейін көшірілген болу керек. Мәселе мынада, егер бәрін Құдай берген болса, онда адамның күш салуымен мен қиялының ешқандай рөлі болмайды. Сенушілерде ерік бостандығы жоқ. Діни ой мен ақылақ бірте-бірте дамуының бірде-бір тетігі, біздің заманымызға жаңа әдепті құрудың тәсілі жоқ.

«Исламды» қатты ұстанатын және ислам сезімі кернегендер, кеуделерін ұрып, «исламды қорғау» және «исламдық шарифат» туралы қатты айқайлаған адамдар, өздерінің жеке басын саясиландыруды және оны анық көрсете отырып (никабтары мен хиджабтарымен немесе қаба сақалдарымен) исламға және оның болашағына үлкен қауіп төндіреді.

Қолайлы, орынды және өміршең болашақтардың дайындауда және жұмыс істеуде екі шарт бар. Біріншіден, мұсылмандардың бәрінен жоғары бағалайтын мақсаты: әр түрлі қоғам мен біртұтас әлемге бір шындықты қою. Екіншіден, біз шарифатты – бұл тарихтағы адам баласына тән, қателесуге лайық адамның құрылысы екенін түсінуіміз керек.

Қосымша түсіндірме

Ислам және мұсылман қоғамдары үшін қолайлы, лайықты болашақ іздеуде біз болашақтың барлық әлеуетті және ерекше мүмкіндіктерге ашық болуын қамтамасыз етуіміз керек. Біз заттардың өзгеруін күтпейміз; бірақ заттарды белсенді түрде өзгертеміз және осылайша тарих жасаймыз.

Ең үлкен мәселе болашаққа Ислам тұрғысынан қарау, яғни бұл тиісті тілдің болмау мәселесіне тіреледі. Тіл – бұл тек байланыс құралы емес, ол сонымен бірге өмір сүру үшін қажет әлеуметтік және мәдени қажеттіліктер келісілетін құрал болып табылады. Исламдық дәрістер жинағын болашақ санасына сіңіріп, бізді артқа емес, алға қарауға итермелейтін тіл дамыту қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Уилфред Скауэн Блант, Исламның болашағы (Лондон, 1882 жыл); Sind Sagar Academy басып шығарған, Лахор, 1975-жыл. Барлық сілтемелері басылымда.
2. Зияуддин Сардар, Болашақ: барлық нәрсе маңызды (Лондон: Ходдер, 2013-жыл), болашақты қалай оқуға болатындығы туралы жалпы кіріспе үшін.
3. Болашақты қалай отарлауға болатындығы туралы толығырақ Зияуддин Сардардың, «Болашақты таңдау: болашақ зерттеулердің басқа өлшемі», 25 (3) 1993-жыл және «Басқа болашақтар: болашақтарды зерттеудегі батыс емес мәдениеттер» бөлімін қараңыз. Ричард А. Слотер (редактор), Болашақтық зерттеулердің білім негізі: Бағыттары мен болжамы (үш том), DDM Media Group / Futures Study Center, Джилнор, Виктория, 1996-жыл; және Зияуддин Сардар, редактор, «Біздің бүткіл болашақтарымызда құтқару: болашақ зерттеулердің болашағы». (Лондон: Adama ntine Press; Westport, CT: Praeger Publishers» 1998-жыл)
4. Бей-берекеттіктің не болатынын неғұрлым талдамдық түсіндіру үшін Зияуддин Сардардың «Бей-берекеттікпен танысу» (Кембридж: Icon Books, 1998-жыл), сонымен қатар «Бей-берекеттік деген не? Қандай үйлесімділік? Мен өзен арқылы айқайладым» Мика Маннер-маа, Сохаил Инаятулла және т. б., Рик Слотер (Редакторлар), Біздің сирек кездесетін болашағымыздағы үйлесімділік пен бей-берекеттік: көріністер, құралдар, әрекеттер (Турку: Финляндиядағы Болашақ Зерттеу Орталығы, 1994-жыл) және «Жағдайлар, бей-берекеттік, күрделілік: Қазіргі және кейінгі жаңашылдық ғылымдағы өзгелері», Futures 26 (6), 665-ші және 682-ші беттер (1994-ші жыл, шілде / тамыз айлары)
5. Габриэль Баммер мен Майкл Смитсонды (ред.), Белгісіздік пен тәуекел:- Сала аралық болашақ көріністер. (Лондон: Earthscan, 2008-жыл)

КЕЙІНГІ ҚАЛЫПТЫ ДӘУІРДЕГІ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ҒАЛЫМДАР

Джером Р. Равец

Ақпаратты жаңа технологиялары көптеген салаларда революциялық тәжірибені енгізетіні белгілі. Зерттеу ғылымының көптеген салалардағы мүмкіндіктері кеңейтіліп, тіпті өзгертілуде. Олар маңызды жаңа дамулар, бірақ міндетті түрде ғылымның «жаңа пішіндері» емес. Мұнда біз олар байқалған кезде таңқаларлық және алаңдаушылық туғызатын және тез өзгеруді жалғастыруға мүмкіндік беретін тәжірибелер мен құрылымдарды қарастырамыз.

Тарихи анықтама

Шамамен жарты ғасыр бұрын ғалымдар арасындазаттардың өзгергендігін мойындады. Ғылымның қазіргі ахуалы – қас қағымда болатын өзгерістермен сипатталады.

Осы алдыңғы кезеңдегі ғылымның өзгеріп отыратын өзіндік санасы ғылымның әлеуметтік-техникалық оның жүйенің зияткерлік және материалдық, яғни заттық немесе мүліктік жақтары бір-біріне терең енетінін еске салады.

Ғылым бірнеше жағынан «индустрияландырылды»: жалпы көлемде, жекелеген кәсіпорындар ауқымында және оның өнеркәсіппен үнемі жақындасуында. Ол сонымен бірге «біріктірілген» болды [1], ол мемлекет ісіне әртүрлі жолдармен қатысады. Аңғалдықпен ғалымдар, олардың клиенттері жиі «саясатқа негізделген дәлелдерді» қалаған кезде, билікке шындықты айтуды сұрайды деп сенді, кең қоғаммен қарым-қатынаста қазіргі кезде пайдаға байланысты белгілі болған зерттеудің айла-шартымен бұрмалануы. Өнеркәсіп саласы министрліктер мен мемлекеттік органдардың маңызды емес, бірақ маңызды тәжірибелерінде орын алуда.

Ғылыми салалардың құрылымдары

Қазіргі кезде ғалымдардың ғылыми жаңалық жасап, содан кейін оны «қоғамға» тапсыратын ескі бейнесі түбегейлі жеңілдетілген. Біріншіден, зерттеумен айналысуға немесе қолдауға болатын уәждер әртүрлі. Бұл алғашқы ынталандыру, бірақ ғылым саясатпен байланысты болған кезде пікірталасқа түсетін күрделілік пен шатасушылықты түсіндіретін көп сатылы айналыстағы бірінші қадам.

Біздің қазіргі алаңдаушылығымызға қарағанда, сапа шындықты ғылым үшін тиімді басқарушы қағида ретінде алмастырды. Бұл кез-келген мекеменің жоғарғы жағында қолданылуы керек әдептік міндеттемелерді талап етеді. Ол болмаған кезде сыбайлас жемқорлық пен мағынасыз зерттеулер міндетті түрде жүреді.

Жеке тұлғалар

Егер саясаттың, ғылым кеңесшілерінің және сарапшылардың тәжірибелеріне қарағанда ерте кезеңдерде үлкен тәжірибе жинақталатын болса, саясатқа қатысты ғылымның жақсырақ жасалатындығы мойындалуда. Азаматтардың қатысуы барған сайын қажет және пайдалы бола бастады. Әдеттегі ғылыми зерттеулерде әуесқойлар өз үлестерін қосатын дәстүр бар, бірақ соңғы уақытта олар төменгі деңгейдегі көмекшілер сатысына төмендетілді. Бірақ барынша белсенді қатысу үнемі дамып келеді. Нәтижесінде «ғалым» мәртебесі біртіндеп төмендетіліп келеді.

Жосықтар

Әр түрлі мүжілу немесе бұқарашылдандыру ретінде қарастырылатын ұқсас жосық жосықтарға қатысты болады. Ұзақ уақыт бойы ғылыми әдіске, ғылым өз мәселелеріне дұрыс жауап бере алатын рәсімдерге деген ортақ көзқарас қалыптасқан. Белгісіздік пен білімнің және саясаттың күрделілігінің артуымен бұл қозғаушы сенім біртіндеп нақтылықты жоғалтты. Әдістің қисынды емес екендігінің анықталмағаны қиындықты тудырды. Үлгілерге келетін

болсақ, классикалық «барлық үлгілер қате, кейбіреулері пайдалы» – деу ең оңайы; бірақ ғылыми қауымдастықтарда бұл мәселелер туралы әлдеқайда жоғары хабардарлық бар сияқты; және бұл бір уақытта ынталандырушы өзгертудің керісінше әсерін тигізуі мүмкін, сонымен бірге арсыздықты күшейтеді.

Меншік

Алдыңғы дәуірде меншіктің әлеуметтік қатынастары үлкен қарқынмен өзгерген жоқ; дәстүрлі «көпшілік білімдерін» «бірлескен ноу-хау» («ноу-хау» (ағылшын тілінен аударғанда *know how* – «қалай екенін/қалай істелетінін/жасалатынын білу») немесе өндіріс құпиясы – бұл кез келген сипаттағы (өндірістік, техникалық, экономикалық, ұйымдастырушылық және т.б.), ғылыми және зияткерлік қызмет нәтижелері туралы ақпарат. Техникалық салада және үшінші тұлғаларға белгісіз болуына байланысты нақты немесе әлеуетті саудалық құны бар кәсіптік қызметті жүзеге асыру әдістері туралы, егер үшінші тұлғалар мұндай ақпаратқа заңды негізде еркін қол жеткізе алмаса және мұндай ақпараттың иесі орынды шаралар қолданса, олардың құпиялылығын, оның ішінде саудалық құпия тәртібін енгізу жолымен сақтау әдісі/тәсілі. Ноу-хауды сатуға немесе басқа шаруашылық іс-ісіндерінен бәсекелестік артықшылыққа ие болу үшін пайдалануға болады) деп атауға болатын орнықты ауыстыру орын алды, алайда жақында зияткерлік меншікті басқарудағы терең әдеттен тыс жағдай танылды. Жуырда кен орнының өркендеуіне зерттеуге қажет білім мен техниканың әр түрлі бөліктерін қоршап тұрған меншік құқығының шөгуге әсер етіп отыр деп ескерту жасалды.

Жариялылық

Жаңартпа ғылымның өмірлік қаны болып табылатын және ақпараттан тұратын жариялылық кезеңінде одан да тез жүреді. Ғылымның өзін-өзі тануы үшін маңызды нәрсе – кенеттен ашылуы, бұл шын мәнінде жариялылықтың шұғыл және терең мәселелі саяси

экономикасы болып табылады. Ғылыми басылым ақысыз, тіпті арзан емес. Шығармашылық салаларға зиянын тигізген шығындар мен сыйақылар мәселелері ғылымға кенеттен келді. Сандық жарияланымның арқасында ұдайы сұраныс енді ыңғайлылық ретінде «өнімнің» уақытша айқын және берік пішіндерге қалыптасуы мүмкін, қоғамдық сұхбат пен дамудың үздіксіз ағымының бағыты бола алады.

Сапа кепілдігі

Жаңа технологиялардың сапаны қамтамасыз ету айналымына әсері, тіпті, одан да кернеулі. Әдеттегідей ғылымның сапа кепілдігі жүйелері көп жағдайда бейресми және құпия түрде жүргізілді. Уикипедияның өзі көрсеткендей, барлық редакциялық үдерістер ыңғайлы да мөлдір бола алады. Бұрын таңқаларлықтай жабық болған, оның жұмысына көпшілік назар аудармаған және ешқандай зерттеу журналистикасы болмаған бұл жабық институт енді ашыла бастады.

Салдары

Айналым аяқталуға жақын – салдары басталады. Дәстүр бойынша, ғылымның салдары іс жүзінде жақсы деп есептелді, сондықтан ғалым өз ар-ұжданымен өз өнімдерін қоғамға бере алды. Енді салдар мәселесі жаңа технологиялар бойынша саяси пікір таластарда, сондай-ақ кең көлемді саяси пікір таластарда шешуші болып танылды. Биологиялық белсенді қоспалар туралы ғылым ғылымдағы ықтиярлы білімнің бір бөлігі ретінде оқытылуға лайықты пән ретінде танылған кезде ғылым өзінің жаңа дәуіріне шынымен енгенін білетін боламыз.

Кейінгі қалыпты ғылымның рөлі

Әлем өзгерген сайын сана әрқашан тәжірибеден артта қалып отырады. Осы жаңа жағдайда ғылым үшін жаңа ойлар намасыны қалыптастыру міндеті өте өзекті, өйткені ғылыми кәсіпорынның

жемқорлығы жақсы дамыған. Біз білетін ғылымның өміршең болатындығына кепілдік жоқ.

Ғылыми білім беру барысында студенттер мұндай мәселелерден толығымен шектелген, олар іс-тәжірибеде алғаш кездескен кезде бағыт жоғалтады. Әріптестерімен өз уайымдарын бөлісуге тырысқанда, олар қолайсыз білімнің иесі ретінде олардан бас тартады. Көптеген жағдайларда кейінгі қалыпты ғылымның қағидалары босатушы ретінде қызмет етті.

Кейінгі қалыпты ғылым болашақ көріністердың көптігіне, бұрыс болу құқығына, надандықты ұғынуға, бойұсынушылыққа жол ашады. Қарапайым негізгі ой-ұғымдарының көмегімен ғылымның алынған бейнесі тар ойлылықты, төзбеушілікті және мақтанышты қалай қалыптастырғанын көруге мүмкіндік береді. Бұл тұрғыда ғылым институт ретінде өзін ойлар намасылық көзілдірік арқылы емес, нақты көзбен қарауға мәжбүр етеді. Болашақта мұның бәрі аз мұз болуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. С. және Х. Роуз, Ғылым және қоғам (Лондон: Allen Lane, 1969-жыл)

КЕЙІНГІ ҚАЛЫПТЫ КЕЗЕҢДЕГІ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ КӨШБАСШЫЛЫҚ

Альфонсо Монтуори және Габриэль Доннелли

Кіріспе

Өмірдің күрделілігі, плюрализмі мен белгісіздігі басым болып көрінеді. Қиял және оның кең қолшатыры, шығармашылық «Кейінгі қалыпты кезеңнен шығу жолымызды елестету үшін» өте маңызды. Шығармашылық қызықты, жиекті, тақ және түсініксіз құбылыс болудан әлеуметтік өзгерістер мен қайта құрудың қозғалтқышына айналды. Біз сияқты өтпелі уақытта біз басқа болашаққа қарай жылжу үшін қайдан келгенімізді және біздің заманымыздың қалай қалыптасқанын түсінуіміз керек.

Тарихи тамырлар

1980-ші жылдарға дейін Батыста шығармашылық туралы зерттеулер негізінен жантану пәнінде жүргізілді. Ол негізінен жеке тұлғаға, үдеріске және өнімге назар аударды [1]. Талдау бірлігі өте ерекшеленген немесе «аса құрметті» жеке бас болды [2].

Шығармашылық пен көшбасшылықтың өзгертін бет-бейнесі

Біздің шығармашылығымызды түсіну, қолдану және көрсету тәсілі өзгеруде. Шығармашылық өзгерістерге, ал өзгеріс шығармашылыққа әкеледі. Үш негізгі үрдіске мыналар жатады: а) шығармашылықты ерекше желілі, бірлескен үдеріс ретінде қарастыру; б) данышпандықпен шектелетін нәрсе емес, күнделікті, бүкіл жерлік, әрбір үдеріс ретінде қарау [3] [4], және шығармашылықтың жасалымы көшбасшылық пен пішіннің пішіні ретінде; көшбасшылық шығармашылық пішіні ретінде [5] [6] [7][8][9][10][11]. Көшбасшылық және шығармашыл батырлық, адамға деген ұлы көзқарастан мейлінше қарым-қатынасқа, таратылғанға, әрбір / бүткіл жерлік / күнделікті үдеріске ауысады. Көшбасшылық әлеуметтік жауапкер-

шілік жағдайында өзін-өзі құру пішіні және әлемдегі мүмкіндіктер мен баламаларды дамыту нысанасы бола алады. Біз өзіміздің шығармашылығымызды қалай бағыттаймыз? Көшбасшылық адам шығармашылығының бағыты мен қолданылуына есеп беруі және оған жауап беруі керек, ал шығармашылық көшбасшылықтан кейінгі кезеңнен тыс уақытқа көшу үшін жаңа мүмкіндіктер беруі керек.

Шығармашылықты өзгерту

Шығармашылық жантануын зерттеу қазіргі кезеңде күнделікті шығармашылыққа негізделген жаңа бағытты қамтиды. Шығармашылыққа осы қалай деген жердің бәрінде орын бар. Мұны жаңашылдық зерттеулерден, топтық шығармашылық, джаз және көпшіліктің даналығынан, «ашық жаңартпаның» шығармашылық әлеуетінен білуге болады, мұнда қиын мәселелер көпшілікпен бөлісіледі және пайдалы жауаптар пайда болады. [12] [13] [14] [15] [16] [17] [18].

Қазір біз «әркім, әр күн, әр жерде» деп жүрген нәрсенің шығармашылдығы өсіп келе жатқан нарциссизмге («нарциссизм» – өзін-өзі жақсы көру, өз мүддесін басқалардан жоғары қоюмен сипатталатын мінез-құлық ерекшелігі. Бұл арнайы сөз грек мифологиясындағы Эхо атты нимфа махаббатын тәрк еткен көрікті жас жігіт Нарцисс есімімен байланысты туындаған. Есесіне су жүзіндегі өзінің шағылысына ғашық болып, сол махаббаттан өлімінің келуі бұйырылған-мыс), тұтынушының өзін-өзі сіңіруіне және «Мен ұрпағына» жағымды менменсіздік етіп көрсететін барлық құндылықтардың біркелкі болуына әкеп соқтырады ма деген сұрақтар туындай ма? немесе адамның лайықты ұмтылысына бағытталуы мүмкін бе? [19] [20] [21].

Жаңартылған көшбасшылық

Ауысу дәуірінде бізді белгілі рөлдер мен тағдырлар байланыстырмайды. Жаңа басшылық адамдардың әрдайым көшбасшы болуы керек деп санамайды. Көшбасшылық сонымен бірге белгілі

бір контекстке, тапсырмаға және жағдайға бейімділікке негізделген гетероархиялық ретінде қарастырылады.

Рулар мен зауыттар

Сет Годиннің танымал рулары бізге жаңа пайда болған көшбасшылықты түсінуге бағыттай алатын екі пайдалы бейнені ұсынады. Оның дәлелі – біз зауыттың дәуірінен шығып, қазір рулар дәуірінде тұрмыз. «Ол жазған тайпалар – бұл бір-бірімен, көшбасшымен және ой-ұғыммен байланысқан адамдар тобы» [22]. Зауыттар үлкен, иерархиялық («*иерархия*») (ежелгі грек зат есімінен *іерархία* – «*иерархия*»), ежелгі грек сын есімінен *іерός* – «қасиетті» және ежелгі гректің *άρχή* – «бастау»; «бастықтар»; «билік») – жоғарыдан төменге қарай ретімен бір нәрсенің/нәрселердің бөліктерінің орны), иесіз, икемсіз, және жанашылдыққа бейім емес. Зауытта көшбасшылық санаулы адамдарға ғана қатысты. Бақылау мен басқару – зауыттардағы көшбасшылықтың басты белгілері. Рулықтар желілік, икемді және гетероархиялық («*гетерархия*») (грек сөзінен *ετερο* – әртүрлі, басқа және *αρχία* – бастау). Шетелдік үстемдік) болып табылады, бұл көшбасшылықтың көптеген көздердің пайда болуына мүмкіндік береді [23]. Көшбасшылықты бұқарашылдандыру барған сайын басты бағытқа айналуға.

Қорытынды ой-пікір

Біз кейінгі қалыпты кезеңде өмір сүріп жатырмыз. Шығармашылық пен қиял жаңа әлемді болжау үшін қажет. Шығармашылық бізді осы жаңа әлемге жетелейді – бұл балама нұсқаларды ойлау тәсілі. Бұл шығармашылық бұрынғыға қарағанда үлкен жауапкершілікті талап ететінін білдіреді. Құрушылар – көшбасшылар. Адамдар бірлесіп жұмыс істеуді, әр түрлі мәселелерді шешуді, ескі мәселелердің шығармашылық шешімдерін әзірлеуді үйренеді. Өмір ешқашан «қалыпты» болмас, бірақ өзіміз бір асыға күткен нәрсе болып қалуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. М. Рунко, Шығармашылық. Теориялар мен тақырыптар: Зерттеулер, әзірлеу және тәжірибе (Амстердам: Elsevier, 2007-жыл)
2. В. П. Главану, «Шығармашылықты зерттеудегі парадигмалар: Мәдениеттану жантауының бағдарламасына кіріспе», жантаудағы жаңа ой-ұғымдар, 28, 2010-жыл, 79-шы және 93-ші беттер.
3. А. Монтуори, «Кейінгі қалыпты уақыттардан тыс: шығармашылықтың болашағы мен болашақ шығармашылығы», Болашақ: Саясат, жоспарлау және болашақты зерттеулер журналы, 43 (2), 2011-жыл, 221-ші және 227-ші беттер.
4. Монтуори, «Шығармашылық және араб көктемі», Шығыс-Батыс қарым қатынасы, 1(1), 2013-жыл.
5. Дж. М Бернс, Көшбасшылықты өзгерту: Бақытқа ұмтылу (Нью-Йорк: Grove, 2004-жыл)
6. М. Чиксентмихайи, Жақсы кәсіпкерлік: Көшбасшылық, ағым және мағынаны қалыптастыру (Нью-Йорк: Pinguin, 2004-жыл)
7. Х. Гарднер, «Жетекші ақылдар» (Нью-Йорк: Basic book, 1995-жыл)
8. С. Хукер және М. Чиксентмихайи, К. Л. Пирс және Ж. А. Конгердың «Ағым, шығармашылық және бірлескен көшбасшылық» кітабы (өңделген), Көшбасшылықтың Қалайларын және Нелерін қайта ойластыру (Thousand Oaks, CA: Sage, 2003 жыл), 217-ші және 234-ші беттер.
9. А. Монтуори, «21-ші ғасырдағы түрлендірулік көшбасшылық. Бітірушілерге арналған көшбасшылық оқу жоспарын құру туралы ойлар», ReVision, 30 (3-4), 2010-жыл, 4-ші және 14-ші беттер.
10. Д. К. Симонтон, «Данышпандық, шығармашылық және көшбасшылық: Тарихнамалық анықтамалар» (Кембридж: Гарвард университетінің баспасөзі, 1984-жыл)
11. Стернберг Р. Ж., «Көшбасшылықтың жүйелік үлгісі», WICS. Американдық жантаушы, 62 (1), 2007-жыл, 34-ші бет.

12. Ф. Баррон, «Барлық жаратылыс – бұл ынтымақтастық», А. Монтуори және Р. Пурсердың «Әлеуметтік шығармашылық» кітабы (Редакторлар), (Крескилл, Нью-Джерси: Хэмптон, 1999-жыл), 1-ші том, 49-шы және 60-шы беттер.
13. М. Уитли, «Көшбасшылық және жаңа ғылым» (Сан-Франциско: Берретт-Кулер, 2006-жыл).
14. Н. К. Адресен, «Шығармашылық ми: Данышпандық туралы ғылым» (Нью-Йорк: Плюме, 2006-жыл).
15. А. Монтуори, «Суырып салмалықтың күрделілігі және күрделіліктің суырыпсалмалығы. Әлеуметтік ғылым, өнер және шығармашылық», Адам қарым-қатынасы 56 (2), 2003-жыл, 237-ші және 255-ші беттер.
16. П. Б. Паулус және Б. А. Нижстад, «Топтық шығармашылық: Ынтымақтастық арқылы жаңартпа» (Нью-Йорк: Оксфорд университетінің баспасөзі, 2003-жыл).
17. М. Шраж, «Салмақты ойын: әлемдегі үздік компаниялар жаңартпаны қалай еліктейді» (Нью-Йорк: Гарвард кәсіпкерлік мектебінің баспасөзі, 1999-жыл)
18. Дж. Суroveňцки, «Көпшіліктің даналығы» (Нью-Йорк: Анкор, 2005-жыл)
19. А. Тоффлер, Х. Тоффлер, «Революциялық Байлық» (Нью-Йорк: Кнопф, 2006-жыл).
20. О. Э. Гринберг және К. Вебер, «Біз» ұрпағы: Мыңжылдықтың жастары Американы қалай басып алып, біздің әлемді мәңгі өзгертеді» (Эмеривиль: Пачатусан, 2008-жыл)
21. Дж. М. Твенге және В. К. Кэмпбелл, «Нарциссизм індеті: кәсіпкерлер дәуірінде өмір сүру» (Нью-Йорк еркін баспасөзі, 2010-жыл)
22. С. Годин, «Тайпалар. Бізге сіздің жетелеуіңіз қажет» (Нью-Йорк: Портфолио, 2009-жыл).
23. Зияуддин Сардар, «Кейінгі жанашылдық және басқалар» (Лондон: Pluto Press, 1999-жыл)

Салымшылар

Габриэль Доннелли, жазушы, әлеуметтік өзгерістер және жаңашылдық жөніндегі сарапшы, Калифорния Біріктірілген Зерттеу Институтынан Түрленімді Зерттеу бойынша дәрежесін алды. Ол Галифакс, Нова Скотия, Канадада орналасқан мемлекеттік, жеке және саудалық емес шеңберімен бірлесе отырып, кеңес беруші қызметін көрсететін «Ұжымдық даналық шешімдер» қауымдастығы.

Ширин Элахи – тәуекелдер, белгісіздік, өзгеріс және сценарийлерді жоспарлау бойынша сарапшы. Ол кең көлемде дәріс оқыды, оның ішінде Саид кәсіпкерлік орталығында, Оксфорд университетінде; Париж; Халықаралық қолданбалы жүйелерді талдау институты (*IIASA*), Лаксенбург; Бенфилд Грейг қауіпті зерттеу орталығы, Лондондық Университеттік Колледжі (ЛУК). Ол сценарийлер сәулетінің басқарушы директоры, күрделі жаһандық тәуекелдермен жұмыс жасайтын желілік мамандардың стратегиялық ақыл-кеңесшісі.

Сильвио О. Фунтович, Буэнос-Айресте (Аргентина) математика, қисын және зерттеу әдістемесінен сабақ берді. Ол көптеген жылдар бойы ғылыми-техникалық зерттеулер саласында талдамдық пәлсапашы ретінде жұмыс істеген, Испра қаласындағы (Италия) Еуропалық Қоғамдастық Бірлескен Зерттеу Орталығында ғылыми қызметкер болды. Джером Равецпен бірге ол сандық өрнектердегі белгісіздік пен сапаны сипаттайтын *NUSAP* notation жүйесін құрды және қалыпты ғылымнан кейінгі тұжырымдаманы ұсынды. Қазіргі уақытта ол Норвегиядағы Берген университетінің, Гуманитарлық ғылымдарды зерттеу орталығының профессоры.

Скотт Джордан, пәлсапашы және саясаттанушы, Небраска штатының Омаха қаласындағы Крейтон университетіндегі Азиялық дүниежүзілік орталықта жұмыс істейді. Ол *Nonkilling Consortium International* мүшесі және Қытайдағы *Soong Cling Ling* қорымен жұмыс істеді. Тоқсан сайынғы «Сыни мұсылман»-ның тұрақты қатысушысы, *Tea folk Asia* радиосының

подкаст-сауығын өткізеді. Оның зерттеулерінде халықаралық саясаттың, жалпы саясаттың және басқарудың кейінгі қалыпты өлшемдеріне баса назар аударылған, ол көбінесе фильмдер арқылы зерттейді. кейінгі қалыпты саясат және болашақты зерттеу орталығының қызметкері.

Альфонсо Монтуори, Калифорния Біріктірілген Зерттеулер Институтының түрленімді зерттеулер кафедрасының профессоры, шығармашылық, күрделілік, әлеуметтік жағдай, менеджмент және білім туралы бірнеше кітаптардың, соның ішінде екі томдық Әлеуметтік шығармашылықтың (Хамптон Пресс, 1999-жыл) бірлескен редакциясында жазылған. және, жақында, күрделіліктегі саяхаттар авторы (*Routledge*, Лондон, 2015-жыл). Ол Хэмптон Пресстегі «Жүйелерінің теориясы, күрделілігі және гуманитарлық ғылымдар» саласындағы бас редакторы және *World Futures* журналының бас редакторы. Әйгілі ғылым пәлсапашысы **Джерри Р. Равец** қауіптілік, ғылыми назар тілік және ғылым тарихы туралы күрделі жұмыстарымен танымал. Оның «Ғылыми білім және оның әлеуметтік мәселелері» (OUP, 1971-жыл) семиналық жұмыс ретінде қарастырылады. Оның басқа жұмысына «Білімді билікпен біріктіру» (Касселл, Лондон, 1990-жыл) кіреді.; (Фунтовичпен бірге) Шриенрдегі саясаттағы белгісіздік және маңыздылық (Клювер, Дордрехт, 1990-жыл); және (Зияуддин Сардармен) Киберболашақ (Плутон, Лондон, 1997-жыл) және Математикамен таныстыру (Ison, Кембридж 1998-жыл). Кейінгі қалыпты ғылымның әкесі ретінде, ол Сильвио Фунтовичпен бірге сандық ақпараттағы белгісіздік үшін «нусап» ротациялық жүйені жасады. Қазіргі уақытта Оксфорд университетіндегі Джеймс Мартин атындағы ғылым және өркениет институтының кіші ғылым қызметкері болып табылады.

Зияуддин Сардар, жазушы, футурист және ағартушы, халықаралық танымал қоғам зиялысы. 50-ден астам кітабын басып шығарды, оның ішінде «Біздің болашағымызды құтқару» (*Adamantine, New York*, 1998-жыл), Ислам, кейінгі жаңашылдық және тағыда басқа болашақтар: Зияуддин Сардар оқушы (Платон, Лондон, 2003-жыл) және ең жақындағы «Болашақ: Маңыздының барлығы» (Ходдер, Лондон, 2013-жыл). 1999-шы жылдан

2012-ші жылға дейін ай сайынғы саясат, жоспарлау және болашақ зерттейтін журналы «*Futures*» журналының редакторы болды және 2006-шы жылдан бастап 2009-шы жылға дейін Ұлыбританияның тендік және адам құқықтары жөніндегі комиссиясының мүшесі болды. Ол кейінгі қалыпты саясатпен орталығының және болашақ зерттеулер орталығының директоры.

Джорди Серра, футурист, кеңесші және оқытушы, Байланыс және халықаралық қатынастар факультетінің доценті, Бланкуерна, Рамон ЛИУП Университеті, Барселона, Испания. Бұрын ол көрегендік зерттеулердің, Барселонаның Дербес университетінің Тәуекелдерді басқару орталығының басшысы болған. Ол «*Futures*», «Дүниежүзілік болашақ шолуы» және «Ревиста *IAPEM*» редакциялық кеңесіне кіреді. Ол испан тілінде бірнеше кітап, жақында «Зият және болашақтық талдау: Белгісіздікті басқару» (*Secretaria de Inteligencia*, Кито, 2014-жыл) кітабын шығарды. Ол кейінгі қалыпты саясат және болашақты зерттеу орталығының ғылыми директоры.

Джон Суини футурист («футуризм » (латын тілінен аударғанда *futurum* «болашақ») 1910-1920 жылдардың басындағы, ең алдымен Италия мен Ресейдің поэзиясы мен кескіндемесіндегі озық өнердің бағыты. 1909-жылы итальяндық ақын Филиппо Маринетти басып шығарған «*Футуризм манифестінде*» ақындар мен суретшілердің «өз суреттерінде өмірдің қарқынының үдеуін және қоршаған ортаның индустрияландыруын жаңа дәуірдің белгілері ретінде көрсетуге деген ұмтылысын» атап өтті. Ағымның аты осыдан шыққан. Футуристер «өткенді, дәстүрлі мәдениетті оның барлық көріністерімен менсінбей жоққа шығарды және болашақты - индустрияландырудың, технологияның, өмірдің жоғары жылдамдығы мен қарқынының келе жатқан дәуірін жырлады), кеңесші және тәрбиеші. Ол университеттермен, халықаралық даму және гуманитарлық көмек агенттіктерімен, саудалық емес қорлармен және білім беру және мәдени ұйымдармен, соның ішінде ЮНИСЕФ, ЮНЕСКО, БҰҰДБ-ның Жарнамалық қызметті жетілдірудің жаһандық орталығымен, Еуропалық комиссияның бірлескен

ғылыми-зерттеу орталығымен және Халықаралық Қызыл Кіреспен Қызыл Ай қоғамы жұмыс істеді. Ол мутациялық орта: байланыслық технологиялар және өткен, осы шақ, болашақтағы қарым-қатынастар (Спрингер, Дордрехт, 2015-жыл) бірлескен авторы. Кейінгі қалыпты саясат және болашақты зерттеу орталығы директорының орынбасары.

Кейінгі қалыпты саясат және болашақты ғылыми зерттеу орталығы (ҚКСБҒЗО) – жиектелген халықтар мен қауымдастықтарға ерекше назар аударатын халықаралық зерттеу және кеңес беру желісі. Орталық қарма-қайшылықты, күрделі және бей-берекет жағдайлармен құбылыстарды басқарудың жаңа құралдарына назар аудара отырып, болашақтық сауаттылықты және кейінгі қалыпты уақытты түсінуді дамытады. Ол отарлықтан шыққан, баламалы, таңдаулы болашақты қалыптастыру үшін, сыни ізденістерді, іс-әрекеттерді үйренуді және әдепті қиялды дамытуға бағытталған.

ХИОИ қысқаша кітаптар топтамасы, қысқаша түрде жазылған және оқырмандарға түпнұсқаның түпкі мазмұны туралы негізгі түсінік беруге арналған институттың негізгі жарияланымдарының құнды жинақтамасы.

Кейінгі қалыпты уақытты «ескі ортодоксалдықтар (*«ортодоксия»*) («ортодоксалдық») – грек тілінен: ὀρθοδοξία «тікелей пікір»; «дұрыс оқыту»; «құқылы сенім», «құқылы наным»; ὀρθός «тікелей»; «дұрыс» + δόξω «пікірге ие болу», «сену». Көбінесе бұл арнайы сөз діни, пәлсапалық, саяси немесе осы ілімнің сөзбе-сөз және түпнұсқалық түсінігіне барынша сәйкес келетін кез келген басқа көзқарасқа сілтеме жасау үшін қолданылады) өліп жатқан, ал жаңалары әлі туылмаған және өте аз нәрсе мағыналы болып көрінетін» кезең деп анықтауға болады. Немесе Эцио Мауроның айтқандай: Біз «ендігіде жоқпен» «әлі жоқ» арасында ілініп отырмыз, сондықтан біз еріксіз тұрақсыздықтамыз – айналамыздағы ешнәрсе тұрақталынбаған, тіпті қозғалыс бағыттарымыз да өзгермейді».

Кейінгі қалыпты дәуірдің теориясы белгісіздік басым тақырып, ал нағандық құнды қоғамдастық болып табылатын, тез өзгеретін әлемді ұғынуға тырысады. Кейінгі қалыпты уақытының оқырманы – бұл біздің дәуіріміздің қарама-қайшы, күрделі және бей-берекет табиғаты туралы еңбектерінің жаңашыл жинағы. Ол кейінгі қалыпты уақыттың бастамасын, теориясын және әдістерін қамтиды; ауа райының өзгеруін, басқарудан, Таяу Шығыстан, дін мен ғылымнан бастап, кейінгі қалыпты уақыт тұрғысынан көптеген мәселелерді қарастырады. Оқырман кейбір жергілікті және біздің өтпелі ғасырдың жаһандық мәселелерін салыстыра отырып, біздің тасқынды-қалаймақан болашағымызды бағдарлау әдісін ұсынады.

9 789967 493186